

संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिमा नेपालले बुझाएको
बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको तेस्रो, चौथो र पाँचौं आवधिक प्रतिवेदन
तथा
इच्छाधीन आलेखहरूको प्रतिवेदनमा समितिको

समापन टिप्पणी

नेपाल सरकार

महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय

केन्द्रीय बालकल्याण समिति

हरिहरभवन, पुल्चोक, ललितपुर

संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिमा नेपालले बुझाएको
बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको तेस्रो, चौथो र पाँचौ आवधिक प्रतिवेदन
तथा

इच्छाधीन आलेखहरूको प्रतिवेदनमा समितिको

समापन टिप्पणी

नेपाल सरकार

महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय

केन्द्रीय बालकल्याण समिति

हरिहरभवन, पुल्चोक, ललितपुर

फोन नं: ९७७-०१-५०१००४५/५०१००४६

फ्याक्स: ९७७-०१-५५२७५९१

वेबसाइट: www.ccwb.gov.np

प्रकाशक : केन्द्रीय बालकल्याण समिति
हरिहरभवन, पुलचोक, ललितपुर

प्रति : २,००० प्रति

मुद्रक : अशिम प्रिण्टिङ्ग प्रेस, शंखमूल

प्राक्कथन

नेपालले संयुक्त राष्ट्रसंघको बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ लाई सन् १९९० सेप्टेम्बर १४ तारिखका दिन अनुमोदन गरेको हो । जसअनुसार महासन्धिको कार्यान्वयनका लागि आफ्ना ऐन, कानून, रीति परम्परामा भएका भेदभावमूलक व्यवस्थाहरु हटाउनु, त्यस्ता ऐनहरुलाई महासन्धि अनुकूल बनाउँदै लैजानु र ती महासन्धिमा उल्लेखित अधिकारहरुको उपभोगको अवस्थाका सम्बन्धमा धारा ४४ बमोजिम दुईवर्षेभित्र प्रारम्भिक प्रतिवेदन र त्यसपछि हरेक पाँच वर्षमा आवधिक प्रतिवेदन संयुक्त राष्ट्रसंघको बालअधिकार समितिमा प्रस्तुत गर्नु राज्य पक्षको दायित्व हुन्छ । महासन्धिकै धारा ४३ अनुसार संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिमा राज्य पक्षहरुले पेश गरेका प्रतिवेदनमा प्रगतिको मुल्यांकन गरी समितिले निष्कर्ष दिने गर्दछ, जसलाई समापन टिप्पणी (Concluding Observation) भनिन्छ । समितिले दिएका ती टिप्पणीहरु सम्बन्धित राज्यको लागि बालबालिकासम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नका निमित्त मार्गनिर्देशक हुन्छन् ।

नेपालले यस महासन्धि कार्यान्वयनका सम्बन्धमा आवधिक रुपमा प्रतिवेदन बुझाउँदै आएको छ । नेपालले प्रारम्भिक प्रतिवेदन सन् १९९५ अप्रीलमा बुझाएको थियो भने सोमा थप विवरण फेब्रुवरी १९९६ मा बुझाए पश्चात जून १९९६ मा छलफल भई समापन टिप्पणी दिइएको थियो । दोस्रो प्रतिवेदन मार्च २००३ मा बुझाएकोमा अप्रील २००५ मा थप विवरण पेश गरी सेप्टेम्बर २००५ मा छलफल भई समापन टिप्पणी दिइएको थियो । लामो समयको अन्तरालपछि तेश्रो, चौथो र पाँचौ संयुक्त प्रतिवेदन सन् २०१२ अक्टोबर ११ मा बुझाइएको थियो । यससन्दर्भमा संयुक्त राष्ट्रसंघमा सन् २०१५ को मे महिनामा छलफल हुने तालिकानुसार बालअधिकार समितिबाट थप सूचना जानकारी माग गरिएकोमा सो समेत बुझाई सकिएको थियो । २०७२ साल बैशाख १२ गतेको भूकम्पका कारण उक्त प्रतिवेदनमाथिको छलफल स्थगित हुन गई २०१६ मे १७ देखि जुन ३ सम्म सम्पन्न संयुक्त राष्ट्रसंघको बालअधिकार समितिको २१३२ औं बैठकबाट प्रतिवेदनमाथि समापन टिप्पणी दिइएको छ ।

तेस्रो, चौथो र पाँचौ संयुक्त प्रतिवेदनको समापन टिप्पणीमा संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिले नेपालको नयाँ संविधानमा बालअधिकारलाई स्पष्ट समेटिएकोमा स्वागत गरेको छ । साथै, संविधानमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको अधिकारसम्बन्धी प्रावधान समावेश गरिनु तथा निःशुल्क र अनिवार्य आधारभूत शिक्षा एवम् निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको निमित्त सवैधानिक व्यवस्था गरिनुलाई स्वागतयोग्य कदम ठानेको छ । समितिले बालमैत्री स्थानीय शासनको राष्ट्रिय खाका र कार्यान्वयनको कार्यविधि तयार पारेकोमा नेपाल सरकारको प्रशंसा गरेको छ । तर समितिले बालबालिकासम्बन्धी नयाँ कानूनको मस्यौदामा भने बालअधिकारका सम्बन्धमा एकीकृत, विस्तृत दृष्टिकोण नदेखिएको भन्ने पनि जनाएको छ । बालबालिकाका निमित्त विनियोजन गर्दै आएको श्रोत अपर्याप्त हुने गरेकोमा चासो व्यक्त गर्दै राज्यले बालबालिकाको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न परिचालन गर्दै आएको बजेट सीमित भएको र भ्रष्टाचारका कारण थप अपर्याप्त रहेको समेत टिप्पणीमा उल्लेख छ । अपाङ्गता भएका बालबालिकाका निमित्त तय

गरिएको विशेष वा छुट्टै व्यवस्था र विस्तृत र समावेशी शिक्षा तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी नीतिगत ढाँचा नदेखिएको, अपाङ्गता भएका बालबालिकामाथि हुने दुर्व्यवहार र वेवास्ताका सम्बन्धमा मात्र केन्द्रित छुट्टै तथ्यांकको अभाव रहेको भनी चासो व्यक्त गरेको छ ।

त्यसैगरी समितिले महत्वपूर्ण सिफारिशको रूपमा महासन्धि कार्यान्वयनको समन्वय, अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि एउटै अन्तर मन्त्रालय र अन्तर निकाय संयन्त्रको स्थापना हुनुपर्ने र सोलाई बलियो कायदेशि तथा पर्याप्त मानवीय, प्राविधिक र आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराउनुपर्ने एवम् बालअधिकार कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त बजेट विनियोजन र उपलब्ध स्रोतहरूको अधिकारमूखी अवधारणानुसार अधिकतम प्रयोग गर्नुपर्ने जस्ता विगतमा उल्लेख गरिएका बुँदाहरूलाई यस पटक पनि दोहोर्‍याएको छ । महासन्धि अनुरूपका सूचक बमोजिमका खण्डीकृत तथ्यांक संकलन, सूचना जानकारी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने, बालबालिकादेखि नीति निर्माणकर्ता, कार्यान्वयनकर्ता, न्यायकर्ता, सबै पेशाकर्मिहरूको लागि बालअधिकार महासन्धिका बारेमा व्यवस्थित शिक्षा तथा तालिम उपलब्ध गराउनु पर्ने, अनुशासनका नाममा दिइने दण्ड सजायलाई सबै क्षेत्रमा निषेध गर्नुपर्ने, बालबालिकाको शारीरिक र मनोवैज्ञानिक हीतका लागि सम्पूर्ण परम्परागत हानिकारक अभ्यासहरू उन्मूलन गर्नुपर्ने कुरालाई समेत उच्च प्राथमिकतामा राख्दै टिप्पणीमा दोहोर्‍याएको छ ।

सरकारको साथै बालअधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सरोकारवाला पक्षहरूले समितिले दिएको टिप्पणी तथा सुझावहरूलाई ग्रहण गरी आफ्नो कार्यक्रमहरू तदनुकूल बनाउनु सबैको दायित्व हो । संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिबाट प्राप्त उक्त टिप्पणीहरूका जानकारी सबै सरोकारवालाहरू माभ पुर्‍याउने उद्देश्यका साथ राज्यको बालबालिकासम्बन्धी विशिष्टीकृत निकायको रूपमा रहेको केन्द्रीय बालकल्याण समितिले नेपालीमा अनुवाद गरी यो पुस्तक प्रकाशित गरेको छ ।

यस पुस्तकमा बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको तेस्रो, चौथो र पाँचौ आवधिक प्रतिवेदन, सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोग विरुद्ध बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको इच्छाधीन आलेखका साथै बालबालिकाको बेचबिखन, बाल वेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणविरुद्धको इच्छाधीन आलेखको प्रतिवेदनहरूमा भएका समापन टिप्पणीलाई समेत नेपालीमा अनुवाद गरी एकिकृत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । सहज जानकारीका लागि उक्त टिप्पणीहरूका अंग्रेजीमा रहेको मूल प्रतिलाई पनि समावेश गरिएको छ । हामीलाई आशा छ, यस पुस्तकबाट संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिले गरेका मार्गदर्शक टिप्पणीहरूको बारे जानकारी प्राप्त भई जिम्मेवार निकाय तथा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई बालअधिकारको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा समितिबाट उठाइएका विषयहरूलाई उचित रूपमा ध्यान दिन सहयोग पुग्ने छ ।

पुस्तक तयार पार्ने क्रममा नेपाली भाषामा अनुवाद गर्न सहयोग गर्नुहुने बालअधिकारकर्मी श्री चन्द्रिका खतिवडा लगायत केन्द्रीय बालकल्याण समितिका कर्मचारीहरूका साथै प्रकाशनमा सहयोग गर्ने यूनिसेफप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

(तारक धिताल)

कार्यकारी निर्देशक

विषयसूची

१. बालअधिकार महासन्धिको तेस्रो, चौथो र पाँचौ आवधिक प्रतिवेदनमाथि समितिको समापन टिप्पणी-२०१६..... १
२. सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोगविरुद्ध बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको इच्छाधीन आलेखको को प्रतिवेदनमाथि समापन टिप्पणी -२०१६..... ३२
३. बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको बालबालिकाको वेचविखन, बालवेश्यावृति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणविरुद्धको इच्छाधीन आलेखको प्रतिवेदनमाथि समापन टिप्पणी -२०१२..... ४०

CRC/C/NPL/CO/3-5

वितरण: आम-साधारण

सन् २०१६ जून ३

मूल भाषा : अङ्ग्रेजी

संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समिति

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको नेपालद्वारा राज्यपक्षको रूपमा प्रस्तुत तेस्रोदेखि पाँचौ आवधिक प्रतिवेदनको समापन टिप्पणी^१*

अ. परिचय

१. नेपालको तेस्रोदेखि पाँचौ संयुक्त आवधिक प्रतिवेदन (CRC/C/NPL/3-5) लाई समितिको सन् २०१६ को मे १९ र २० तारिखमा सम्पन्न २११० औं र २१११ औं बैठक (हेर्नुहोस् CRC/C/SR.2110 and 2111) मा समितिले ग्रहण गर्‍यो र सन् २०१६ को जून ३ तारिखमा सम्पन्न २१३२ औं बैठक (हेर्नुहोस् CRC/C/SR.2132) बाट देहायबमोजिमको समापन टिप्पणी पारित गर्‍यो ।
२. राज्यपक्षमा बालअधिकारको स्थितिबारे थप जानकारी पाउन मद्दत पुग्नेगरी राज्यपक्षको तेस्रोदेखि पाँचौं संयुक्त आवधिक प्रतिवेदन तथा उठाइएका सवालहरूका सूचीको लिखित जवाफ (CRC/C/NPL/Q/3-5/Add.1) को समिति स्वागत गर्दछ । राज्यपक्षको बहुपक्षीय प्रतिनिधि मण्डलसँग भएको रचनात्मक वार्ताको लागि समिति आभार प्रकट गर्दछ ।

आ. राज्यपक्षका उपलब्धि, प्रगति तथा निरन्तर-कार्य (फलोअप) का लागि चालिएका कदमहरू

३. राज्यपक्षबाट देहायका दस्तावेजको अनुमोदन गरिएकोमा समितिले स्वागत गर्दछ :

अ) सन् २०१० मा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि तथा त्यसको इच्छाधीन आलेख,

१ *समितिले बहतरौं सत्र (१७ मे-३ जून २०१६) मा पारित गरिएको ।

- आ) सन् २००७ मा महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलनसम्बन्धी महासन्धिको इच्छाधीन आलेख,
- इ) सन् २००७ मा आदिवासी तथा जनजातिसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको महासन्धि नं. १६९ ।
४. देहायका कानुनी व्यवस्था पारित गरी लागू गरेको कुरालाई मनन् गर्दै समिति आभार प्रकट गर्दछ :
- अ) नेपालको संविधान (२०७२ तदनुसार सन् २०१५),
- आ) लैङ्गिक समानता कायम गर्न तथा लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्न केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०७२ (सन् २०१५),
- इ) राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग ऐन, २०६८ (सन् २०१२)
५. साथै देहायको नीतिगत व्यवस्थाको समितिले स्वागत गर्दछ :
- अ) बालविवाहविरुद्धको राष्ट्रिय रणनीति, २०७२ (सन् २०१६),
- आ) बहुपक्षीय पोषण योजना, २०६९ (सन् २०१२)(लागू हुने अवधि २०१३-२०१७),
- इ) बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९ (सन् २०१२) र
- ई) बँधुवा बालश्रमविरुद्धको राष्ट्रिय कार्ययोजना, सन् २००९ ।
६. महासन्धिको कार्यान्वयनमा बाधा पार्ने तत्व तथा कठिनाइ
६. सन् २०१५ को भुक्तम्पको प्रभावको कारणले महासन्धिमा उल्लेख गरिएका अधिकारको कार्यान्वयनमा बाधा पुगेको कुरालाई समितिले मनन् गर्दै राज्यपक्षले त्यसलाई सम्बोधन गर्नका लागि निरन्तर प्रयास गर्न समिति सिफारिस गर्दछ ।

ई. सरोकारका मुख्य क्षेत्र तथा सिफारिस

क. कार्यान्वयनका सामान्य उपायहरू (धारा ४, ४२ र ४४ को अनुच्छेद ६)

कानुनी व्यवस्था

७. सन् २०१५ मा लागू भएको नेपालको संविधानले बालबालिकाको अधिकारलाई पहिचान दिएको कुरालाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, राज्यको बालबालिकासम्बन्धी ऐनको मस्यौदामा बृहद्, एकीकृत तथा अधिकारमुखी दृष्टिकोणसहितको कानुनी ढाँचा नभएको,

मुख्य अवधारणा वा अखितयारीहरूलाई पर्याप्त रूपमा परिभाषित नगरिएप्रति समितिले चासो व्यक्त गर्दछ ।

८. यी समापन टिप्पणीको आधारमा महासन्धिको कार्यान्वयनका लागि राज्यपक्षले बालबालिकासम्बन्धी ऐनको मस्यौदालाई विस्तृत, एकीकृत तथा अधिकारमुखी दृष्टिकोणसहितको कानुनी ढाँचाको आधारमा समीक्षा गरी पारित गर्न समितिले सिफारिस गर्दछ । यस क्रममा, यी कानुनी व्यवस्थामा बालबालिकासँग सम्बन्धित सबै प्रावधानहरू महासन्धिअनुरूप भएको कुरा राज्यपक्षले सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि उल्लेखित कानुनी ढाँचामा मुख्य अवधारणा तथा अखितयारीहरूलाई परिभाषित गरिएको कुरा समेत राज्यपक्षले सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

बृहद् नीति तथा रणनीति

९. राज्यपक्षद्वारा सन् २००४/५-२०१४/१५ सम्मका लागि बालबालिकाका लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना लागू गरिनुलाई समिति सकारात्मक पक्षको रूपमा मनन गर्दछ । तथापि, उक्त राष्ट्रिय कार्ययोजनाको मूल्याङ्कन हुन बाँकी नै रहेको कुरा समिति टिपोट गर्दछ । त्यसैगरी, राज्यपक्षका विद्यमान विभिन्न क्षेत्रगत राष्ट्रिय कार्ययोजनाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त विवरण, सूचकहरू, लक्ष्यहरू तथा समयसीमा विना ती कार्ययोजना अधिक रूपमा एकआपसमा बाँधिँएप्रति पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
१०. महासन्धिको सबै क्षेत्रलाई समेट्नेगरी बालबालिकाको लागि विस्तृत नीति तयार गर्ने उद्देश्यका साथ राज्यपक्षले अघिल्लो राष्ट्रिय कार्ययोजनालाई मूल्याङ्कन गर्न समितिले सिफारिस गर्दछ । यसका साथै, राज्यपक्षले आफ्नो क्षेत्रगत योजनाहरूबीच तादात्म्य हुनेगरी समन्वय गर्ने रणनीति तयार गर्न र यसका लागि पर्याप्त मानवीय, प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतको सुनिश्चितता समेत गर्नुपर्दछ ।

समन्वय

११. महासन्धिको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा भएका सबै गतिविधिहरूको समन्वय, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि अन्तरमन्त्रालय तथा अन्तरक्षेत्रगत एक संयन्त्र तोक्ने वा स्थापना गर्ने सम्बन्धमा समितिको यस अघिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 23) बमोजिम काम गर्न राज्यपक्षलाई समितिले आग्रह गर्दछ । त्यस्तो निकायलाई राष्ट्रिय योजना आयोगसँग निकट समन्वयमा रहनेगरी स्पष्ट अखितयारी दिने तथा कामकारबाही प्रभावकारी ढङ्गले पूरा गर्न मानवीय, प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोत प्रदान गरिनुपर्ने एवम् त्यसमा नागरिक समाज,

बालअधिकार विशेषज्ञ र अन्य व्यावसायिक समूह अनि सरकारी प्रतिनिधिहरू सदस्यको रूपमा समावेश गरिनुपर्दछ ।

स्रोतको विनियोजन

१२. पछिल्ला वर्षहरूमा बालअधिकारको परिपूर्तिको लागि विनियोजन गरिएको बजेटमा वृद्धि गरिएको एवम् बालमैत्री स्थानीय शासन राष्ट्रिय रणनीति, २०६८ (सन् २०११) तथा यसको कार्यान्वयन कार्यविधि, २०६८ (सन् २०११) अवलम्बन गरिएको कुरालाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, समिति देहायका कुरामा चासो व्यक्त गर्दछ :

- अ) बालबालिकाको लागि छुट्ट्याइएको स्रोत अभै पनि अपर्याप्त रहेको,
- आ) बालबालिकाको आवश्यकता सम्बोधन गर्नका लागि राज्यले गरेको स्रोत परिचालन सीमित रहेको तथा त्यसलाई भ्रष्टाचारले एकदमै अड्चन पुऱ्याएको, र
- इ) सन् २०१५ को भूकम्पको असरलाई सम्बोधन गर्नका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगबाट उपलब्ध स्रोतहरूको उपयोगको क्षमता, कुशलता तथा पारदर्शिता अपर्याप्त रहेको ।

१३. समितिले :

- अ) महासन्धिको धारा ४ को कार्यान्वयनलाई सुदृढ गर्न समितिको यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 28) लाई पुनः जोड दिँदै धारा २, ३ र ६ को सन्दर्भमा राज्यपक्षले बालअधिकारको कार्यान्वयनलाई अधिकतम स्रोतहरूको उपलब्धता हुनेगरी अधिकारमुखी अवधारणाअनुरूप उपयोग हुने कुराको सुनिश्चितता गर्न राज्यको बजेट विनियोजन गर्दा प्राथमिकता दिन सिफारिस गर्दछ,
- आ) प्रभावकारी अभियोजन तथा समान प्रकृतिका विधिहरू (Commensurate sanctions) मार्फत भ्रष्टाचार रोक्ने प्रयत्नहरू सुदृढ गर्ने लगायतका कार्यहरूबाट राज्यपक्षले स्रोतहरूको परिचालनका लागि आफ्ना पहलहरू बढाउन सिफारिस गर्दछ, र
- इ) अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको कार्यढाँचाअनुरूप बालबालिकाको सेवाहरूमा लक्षित पूर्वाधारहरूको पुनर्निमाणमा प्राथमिकता दिनेगरी स्रोतहरू कुशलतापूर्वक, प्रभावकारी तथा पारदर्शी ढङ्गले विनियोजन गर्न राज्यपक्षलाई अनुरोध गर्दछ ।

तथ्याङ्क संकलन

१४. राज्यपक्षले महासन्धिअनुरूप लिङ्ग, उमेर, भौगोलिक क्षेत्र तथा आश्रितको आधारमा बालबालिकाको खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन तथा सूचकहरूको प्रणाली विकास गर्नका लागि

समितिको यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 30) लाई समिति पुनः दोहोर्चाउँदछ । यसका लागि राज्यपक्षले यूनिसेफजस्ता संस्थाहरूसँग प्राविधिक सहयोग लिन समेत सिफारिस गर्दछ ।

स्वतन्त्र अनुगमन

१५. राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग ऐन, २०६८ (सन् २०१२) ले राज्यपक्षको राष्ट्रिय मानवअधिकार संस्था तथा राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको स्वतन्त्रतालाई सङ्कुचन गर्न खोजेको भल्को दिन्छ । यस ऐनले राष्ट्रिय मानवअधिकार संस्थाको कर्मचारी नियुक्ति तथा खर्चका लागि सरकारी स्वीकृति लिनुपर्ने तथा मानवअधिकार हननका सबै दावीहरू हनन भएको छ महिनाभित्र गरिनुपर्दछ भन्ने प्रावधान राखेको छ । यसका साथै राज्यमा बालअधिकार हननका घटनाहरूको उजुरी ग्रहण गर्ने भूमिका भएको अलग निकाय नभई राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगमा बालअधिकारको अनुगमनको विशेष जिम्मेवारी तोकिएको एक मात्र कर्मचारी रहने व्यवस्था भएकोमा समिति चिन्तित छ ।
१६. आफ्नो सामान्य टिप्पणी नं. २ (सन् २००२) मा उल्लेखित स्वतन्त्र मानवअधिकार संस्थाको भूमिकाको सन्दर्भमा पेरिस सिद्धान्तबमोजिम कर्मचारी नियुक्ति, स्रोत, भूमिका तथा उन्मुक्तलगायतका सम्बन्धमा नेपालको राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग ऐनलाई राज्यपक्षले संशोधन गरी राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको स्वतन्त्रता सुनिश्चित गर्न समिति सिफारिस गर्दछ । त्यसका साथै, राज्यपक्षले राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगकै रोहबरमा पीडितको गोपनीयता तथा संरक्षण सुनिश्चित गर्न, बालबालिकाको अनुगमन तथा बालबालिकाको उजुरी ग्रहण, अनुसन्धान तथा सम्बोधन बालसंवेदी तरिकाले गर्न सक्षम संयन्त्र स्थापना गर्न ध्यान दिनुपर्दछ । त्यसका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानवअधिकार उच्च आयुक्तको कार्यालय, यूनिसेफ तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रमलगायतका निकायहरूको प्राविधिक सहायता लिन समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।

प्रचारप्रसार, जनचेतना तथा तालिम

१७. महासन्धिको सिद्धान्त तथा प्रावधानहरूलाई बालबालिका तथा वयस्कले राम्रोसँग बुझ्न तथा जानकार बनाउन राज्यपक्षले पहल गर्नपर्ने सन्दर्भमा समितिको यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 32) लाई समितिले पुनः दोहोर्चाउँदछ । राज्यपक्षले बालबालिका तथा तिनका अभिभावक एवम् बालबालिकासँग काम गर्ने व्यावसायिक समूह, विशेषगरी सांसद, न्यायाधीश, न्यायायुक्त (म्याजिस्ट्रेट), वकिल, कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारी, निजामती कर्मचारी, बालबालिकाको संस्था तथा थुनामा राख्ने स्थानमा कार्यरत कर्मचारी,

शिक्षक, स्वास्थ्य कर्मचारी तथा सामाजिक कार्यकर्ताका लागि व्यवस्थित शिक्षा तथा तालिम दिन समेत सिफारिस गर्दछ । यस सन्दर्भमा यूनिसेफ, संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानवअधिकार उच्च आयुक्तको कार्यालयजस्ता निकायहरूसँग प्राविधिक सहायता लिन समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।

ख. बालबालिकाको परिभाषा (महासन्धिको धारा १)

१८. बालबालिकासम्बन्धी ऐनको मस्यौदाले बालबालिकाको परिभाषा महासन्धिको प्रावधानअनुरूप राखेको कुरालाई मनन गर्दै वयस्कताको उमेर अहिले पनि १६ वर्ष नै राखिएकोमा महासन्धिद्वारा प्रत्याभूत गरिएको १८ वर्षमुनिका बालबालिकाले पूर्ण संरक्षण नपाएकोमा समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
१९. राज्यपक्षले आफ्ना सबै ऐन कानूनहरू महासन्धिले गरेको बालबालिकाको परिभाषाअनुरूप बनाउन संशोधन गरी १८ वर्षमुनिका बालबालिकाको पूर्ण संरक्षण यकिन गर्न समिति सिफारिस गर्दछ ।

सामान्य सिद्धान्तहरू (महासन्धिको धारा २, ३, ६ र १२)

भेदभावविहीनता

२०. नयाँ संविधानमा समावेश भएको भेदभावविहीनताको प्रावधानलाई समिति स्वागत गर्दछ । तथापि, भेदभावको कानूनतः निषेध हुँदाहुँदै पनि लिङ्ग, वंश, जनजाति, धर्म, सामाजिकस्तर तथा अपाङ्गताका आधारमा गरिने भेदभाव अझै पनि विद्यमान रहेको छ । विशेषतः समिति देहायका कुराहरूमा चासो व्यक्त गर्दछ :

- अ) अझै पनि स्वास्थ्य तथा शैक्षिक क्षेत्रलगायत सबै क्षेत्रमा लैङ्गिक भेदभाव विद्यमान रहेको, र
- आ) दलित समुदायविरुद्ध उनीहरूको जातिको आधारमा गरिएको भेदभावको कारणले उनीहरूलाई शिक्षा, पानीका स्रोतहरूको उपयोग तथा पूजाप्रार्थना गर्ने जस्ता सार्वजनिक स्थानमा हुने व्यवधानको कारणले उनीहरूले सीमान्तीकृत समुदायको रूपमा सामना गर्नुपरेको स्थिति रहेको ।

२१. राज्यपक्षलाई समिति के अनुरोध गर्दछ भने :

- अ) जीवनका हरेक पक्षहरू, विशेषगरी पारिवारिक सम्बन्ध, फौजदारी तथा देवानी न्याय प्रणाली तथा सम्पत्तिको अधिकार एवम् अभ्यासमा रहेका सबै स्वरूपका भेदभावहरूको

अन्त्य गर्न कदमहरू चाली बालिकाहरूले पनि बालकहरूले जस्तै अधिकार तथा पदको उपभोग गर्न पाउन कानुनको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता होस्,

- आ) पितृसत्तात्मक मूल्य तथा लैङ्गिक रूढिवादी सोच अन्त्य गर्ने उद्देश्यले जनचेतना जगाउने क्रियाकलाप गरियोस्, र
- इ) दलित बालबालिकामाथि हुने भेदभाव, लाञ्छना तथा सामाजिक बहिष्करणविरुद्ध लड्नका लागि आफ्ना पहलहरू सशक्त बनाउन तथा यसका लागि अन्य समुदायमा उनीहरूको पुनःसम्मिलनलाई सहजीकरण गर्न तथा शैक्षिक एवं सार्वजनिक स्थानमा भेदभावविहीनता लागू गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्न जनचेतना जगाउने लगायतका लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरियोस् ।

बालबालिकाको सर्वोत्तम हित

२२. राज्यपक्षले आफ्नो संविधान तथा अन्य कुनै पनि कानुनमा 'बालबालिकाको सर्वोत्तम हित' लाई उल्लेख नगरेकोमा समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।
२३. बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिक रूपमा ध्यान दिनुपर्ने अधिकारको सन्दर्भमा बालअधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं. १४ (सन् २०१३) बमोजिम राज्यपक्षले स्पष्ट रूपमा सबै सम्बन्धित कानुन अनुरूपका सबै निर्णय प्रक्रियामा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई एक शर्तका रूपमा समावेश गर्नुपर्ने तथा यो अधिकार बालबालिकालाई असर पार्ने कुनै पनि कानुन, प्रशासनिक तथा न्यायिक कामकारबाही र निर्णयहरू तथा सबै नीति, कार्यक्रम र परियोजनाहरूमा उपयुक्त रूपमा एकीकृत गर्न र समानरूपमा व्याख्या गरी लागू गर्न आवश्यक कदमहरू चाल्न समिति सिफारिस गर्दछ । यस सन्दर्भमा सबै क्षेत्रहरूमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राख्न अख्तियार प्राप्त सबै सम्बन्धित व्यक्तिहरूको मार्गदर्शनका लागि कार्यविधि तथा शर्तहरू तर्जुमा गर्न समितिले राज्यपक्षलाई प्रोत्साहित गर्दछ ।

बालबालिकाको विचारको कदर

२४. समिति आफ्नो यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 40) लाई दोहोर्‍याउँदै राज्यपक्षलाई देहायको सिफारिस गर्दछ :

- आ) महासन्धिको धारा १२ अनुरूप बालबालिकाको विचार अभिव्यक्ति तथा सोको कदरको अधिकारलाई प्रवर्द्धन तथा सहजीकरण गर्ने तथा उनीहरूलाई प्रभाव पार्ने समाजका सबै क्षेत्रका विषयहरू, विशेषगरी परिवार, विद्यालय तथा समुदायमा उनीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्न,

- आ) बालबालिकालाई प्रभाव पार्ने हिरासतका विवादहरू तथा अन्य कानुनी प्रक्रियाहरूलगायतका क्षेत्रहरूमा बालबालिकाको सुनवाइ गर्न र उनीहरूको विचारलाई ध्यान दिनका लागि विद्यमान कानुनको संशोधन गर्न, र
- इ) बालबालिकाको विचारलाई सम्मान गर्ने तथा उनीहरूको सहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले आमाबाबु, शिक्षक, सरकारी कर्मचारी, न्याय प्रणाली तथा बृहत्तर रूपमा समाजलाई बालबालिकाको अधिकारसम्बन्धी शैक्षिक जानकारी प्रदान गर्न ।

ग. नागरिक अधिकार तथा स्वतन्त्रता (धारा ७, ८ र १३-१७)

जन्मदत्ता

२५. समितिले आफ्नो यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 42) लाई दोहोर्‍याउँदै सबै बालबालिकाको जन्मनेवित्तिकै जन्मदत्ता गर्न जनचेतना जगाउने अभियानलगायतका आफ्ना प्रयत्नहरूलाई बढाउन राज्यपक्षलाई आग्रह गर्दछ । यस सन्दर्भमा राज्यपक्षले जन्मदत्ता गराउने जिम्मेवारी पाएका स्थानीय निकायका अधिकारीहरूलाई स्थानीय समुदायसँग सक्रिय रूपमा सहभागी भई जन्मदत्ता समयमै र प्रभावकारी रूपमा हुने कुराको सुनिश्चितता गर्न समितिले सिफारिस गर्दछ । यसका लागि यूनिसेफ, गैरसरकारी संस्था तथा नागरिक समाजका अन्य सदस्यहरूसँग सहायता लिन समितिले राज्यपक्षलाई अनुरोध गर्दछ ।

महासन्धिको धारा ७ र ८ को पूर्ण परिपालनाका लागि आफ्ना सम्बन्धित कानुन विशेषगरी, प्राथमिकताका आधारमा जन्म, मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना (दत्ता गर्ने) ऐन, २०३३ (सन् १९७६), नागरिकता ऐन, २०२१ (सन् १९६४) तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९ (१), (२) र (५) समेत संशोधनको लागि समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।

नागरिकता

२६. थुप्रै बालबालिकाले नेपाली नागरिकता पाउनका लागि सामना गर्नु परेका बाधाहरूप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ । समितिले विशेषतः देहायका कुराहरूमा चासो व्यक्त गर्दछ :

- अ) बालक वा बालिकाको दुवै आमाबाबु नेपाली नागरिक भएको अवस्थामा मात्रै वंशजको आधारमा नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र पाइने शर्तका कारणले अविवाहित आमा, नेपाली आमा र गैरनेपाली वा अपरिचित बाबु, शरणार्थी वा आफ्नो नागरिकता प्रमाणित गर्न नसकेका आमाबाबु र एउटै तथा लिङ्गका आमाबाबुका बालबालिका नागरिकताबाट वञ्चित रहेको स्थिति,

आ) नेपाली आमा र गैरनेपाली बाबुका बालबालिकालाई वयस्कताको उमेर नपुगेसम्म नेपाली नागरिकता नदिनाले वयस्क नहुञ्जेलसम्म राज्यविहीनताको अवस्थामा रहनुपर्ने जोखिम, र

इ) नेपाली आमाबाट तिनका सन्तानले नागरिकता पाउन आमा नेपालको आवासीय नागरिक हुनुपर्ने शर्तले नेपालमा स्थायी रूपमा बसोबास नगर्ने नेपाली नागरिक आमाबाट जन्मेको बालबालिकाले नेपाली नागरिकता नपाउने र पहिले पत्ता नलागेका बाबु पछि विदेशी भएको पत्ता लागेपछि नागरिकता रद्द गरिने कुराले नागरिकता लिने प्रक्रिया अभ्रै पनि विभेदकारी रहेको स्थिति ।

२७. महासन्धिको धारा ७ र ८ को पूर्ण परिपालनाका लागि राज्यपक्षले सम्बन्धित कानुन विशेषगरी, प्राथमिकताका आधारमा जन्म, मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना (दर्ता गर्ने) ऐन, २०३३ (सन् १९७६), नागरिकता ऐन, २०२१ (सन् १९६४) तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ (सन् २००७) को धारा ९(१), (२) र (५) मा संशोधनको लागि समितिले सिफारिस गर्दछ । राज्यपक्षले आफ्नो नागरिकता प्रदान गराउने कानुनलाई संशोधन गर्न समेत समिति सिफारिस गर्दछ :

अ) नागरिकता प्रमाणित गर्नको लागि दुवै आमाबाबुको आवश्यकता पर्ने कुरालाई हटाउन,

आ) आमा वा बाबुमध्ये जोसुकै एकको नागरिकताको प्रमाणपत्रले मात्र पनि वंशजको आधारमा नागरिकता पाइने व्यवस्था हुन, र

इ) बालबालिका जन्मनेवित्तिकै वंशजको आधारमा नागरिकता पाउने व्यवस्था हुन ।

घ. बालबालिकाविरुद्ध हुने हिंसा (धारा १९, धारा २४ को अनुच्छेद ३, धारा २८ को अनुच्छेद २, धारा ३४, धारा ३७ (अ) र धारा ३९)

यातना, अन्य क्रुर तथा अमानवीय व्यवहार र सजाय

२८. राज्यपक्षले यातना तथा अमानवीय व्यवहारलाई सम्बोधन गर्न लिएका पहलहरूलाई समिति मनन गर्दछ । तथापि, समिति देहायका कुराहरूमा गम्भीर चासो व्यक्त गर्दछ :

अ) हिरासतमा रहँदा तथा आवासीय बालगृहमा बालबालिकाविरुद्ध भएका यातना तथा अमानवीय व्यवहारहरूका समाचारहरू,

आ) गैरन्यायिक हत्या, जबरजस्ती बेपत्ता पार्ने तथा बालबालिकामाथि हुने यातनामा दण्डहीनता एवम् नेपालको सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा भएका हननका घटनाहरूको जवाफदेहीतामा भएको निरन्तर कमी, र

इ) यातना तथा जबरजस्ती वेपत्ता पारिने लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय कानुनमा अपराध मानिएका कुरालाई राष्ट्रिय कानुनमा अपराधीकरण नगरिएको कारणले पीडित बालबालिका तथा तिनका परिवारलाई त्यस्ता अपराधको अनुशासन कार्यवाही तथा आर्थिक क्षतिपूर्तिजस्ता कानुनी कार्यलाई सीमित तुल्याई न्यायको पहुँच र परिपूरण (रिपारेसन) मा बाधा पुगेको ।

२९. सबै प्रकारका हिंसाबाट स्वतन्त्रतासम्बन्धी बालअधिकारको सन्दर्भमा बालअधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं. १३ (सन् २०११) तथा दिगो विकास लक्ष्य नं. १६(२) को सन्दर्भमा समिति राज्यपक्षलाई देहायको सिफारिस गर्दछ :

अ) सबै क्षेत्रमा बालबालिकामाथि हुने यातना तथा अमानवीय व्यवहारका घटनाहरूको अन्त्य गर्ने एवम् अन्तिम विकल्पको रूपमा मात्रै बालबालिकालाई थुनामा राख्ने तथा आवासीय बालगृहहरूको नियमित अनुगमन गर्ने स्वतन्त्र संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने लगायतका प्रयासहरू सुदृढ गर्न,

आ) युद्धको समयमा तथा त्यसपश्चात् बालबालिकाउपर भएका यातना र अमानवीय व्यवहारको सबै आरोपितका घटनाहरूको सम्बन्धमा तीव्रगतिमा स्वतन्त्र जाँचबुझ संयन्त्रको स्थापना गर्न, निर्णयका सबै तहमा यस्ता कार्यको लागि निर्देशन दिने, क्षमा दिने तथा सहजीकरण गर्ने व्यक्तिलाई अभियोजन गर्ने र समान विधि (Commensurate sanctions), यातना तथा अमानवीय व्यवहारका पीडित बालबालिकाले शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक उपचार तथा पुनर्प्राप्ति तथा यस्ता काम पुनः नदोहोरिनका लागि पर्याप्त सम्बोधन तथा सुधारको सुनिश्चितता गर्न, र

इ) यातना तथा अन्य सबै प्रकारका अमानवीय व्यवहारलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूप पूर्णरूपले अपराधीकरण गर्नेगरी राष्ट्रिय कानुन संशोधन गर्न ।

शारीरिक सजाय

३०. नेपालको संविधानको धारा ३९(७) मा शारीरिक सजायलाई निषेध गर्ने व्यवस्थालाई समिति स्वागत गर्दछ । तथापि, शारीरिक सजाय अभै पनि सबै बालबालिकाको अधिकारको रूपमा अन्य कानुनमा पूर्णरूपले निषेध नभएको एवम् विद्यालय तथा अन्य बालबालिकाको हेरचाह गर्ने संस्थामा तथ्यतः व्याप्त रहेको स्थितिप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।

३१. समितिले आफ्नो यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 48) लाई दोहोर्‍याउँदै राज्यपक्षलाई देहायका सिफारिस गर्दछ :

- अ) परिवार, विद्यालय तथा अन्य संस्थामा हुने शारीरिक सजाय तथा अमानवीय व्यवहारलाई कानुनी तवरले पूर्णरूपमा निषेध गर्न,
- आ) महासन्धिको धारा १९ को पूर्ण परिपालनाको लागि बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ (सन् १९९२) तथा मूलुकी ऐन, २०२० (सन् १९६३) को सम्बन्धित प्रावधानलाई संशोधन गर्ने प्रक्रियालाई तीव्र पार्न,
- इ) शारीरिक सजाय एवम् बालबालिकामाथि हुने अमानवीय व्यवहारको नकारात्मक प्रभावको बारेमा आमाबाबु, शिक्षक तथा बालबालिकासँग काम गर्ने व्यावसायिक समूह विशेषतः सामाजिक संस्था तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्तिहरूको चेतना जागरण अभियानलाई मजबुत बनाउन, र
- ई) समाजका सबै तहमा शारीरिक सजायको विकल्पका रूपमा बालबालिकाको मानवीय सम्मान तथा महासन्धिको विशेषतः धारा २८(२) अनुरूप सकारात्मक, सहभागितामूलक तथा अहिंसात्मक प्रकृतिका अनुशासन लागू गराउने प्रक्रियालाई सुनिश्चित बनाउन ।

दुर्व्यवहार तथा बेवास्ता

- ३२. बालबालिकामाथि हुने दुर्व्यवहार तथा बेवास्ताको व्यापकता तथा तिनीहरूको सम्बोधनका लागि कानूनको अभाव एवम् शोषण वा बेवास्ताका मुद्दाहरूमा प्रभावकारी र बालमैत्री उजुरी संयन्त्रको अभावप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।
- ३३. सबै प्रकारका हिंसाबाट स्वतन्त्रतासम्बन्धी अधिकारको सन्दर्भमा बालअधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं. १३ (सन् २०११) तथा दिगो विकास लक्ष्य १६(२) अनुरूप बालबालिकामाथि हुने दुर्व्यवहार, शोषण, बेचबिखन एवम् बालबालिकाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा तथा यातनालाई अन्त्य गर्न समिति राज्यपक्षलाई देहायका सिफारिस गर्दछः
 - अ) सबै क्षेत्रमा बालबालिकामाथि हुने दुर्व्यवहार तथा बेवास्ता गर्ने कुरालाई परिभाषित र निषेध गर्ने कानून लागू गर्न,
 - आ) बालदुर्व्यवहार रोकथाम गर्न तथा त्यसविरुद्ध लड्नका लागि जनचेतना अभिवृद्धि, शिक्षण कार्यक्रम, अभियानलगायतका कार्यक्रममा बालबालिकालाई संलग्न गराई विस्तृत रणनीति तर्जुमा गर्न,
 - इ) बालबालिकाविरुद्ध हुने घरेलु हिंसाका सबै घटनाहरूको हिंसाको मात्रा, कारण तथा प्रकृतिको विस्तृत लेखाजोखाका लागि राष्ट्रिय तथ्याङ्क (Database) स्थापित गर्न,

- ई) हिंसा तथा दुर्व्यवहारका मूल कारणहरूलाई सम्बोधन गर्ने दीर्घकालीन कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनलाई सुदृढ बनाउन पर्याप्त मानवीय, प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतको विनियोजन सुनिश्चित गर्न र
- उ) पहिले पीडित भएका बालबालिका, स्वयंसेवक तथा समुदायका सदस्यलाई समेत संलग्न गराएर घरेलु हिंसा, बालदुर्व्यवहार, बेवास्तालाई रोकथाम तथा सामना गर्नकालागि तालिम सहयोग प्रदान गर्न समुदायमा आधारित कार्यक्रमहरूलाई प्रोत्साहन गर्न ।

यौनशोषण तथा यौनदुर्व्यवहार

३४. सबै क्षेत्रमा बालबालिकाविरुद्ध भएका यौनहिंसाको व्यापकता तथा यौनहिंसाका पीडितहरूप्रति हुने लाञ्छना तथा न्यायको पहुँचमा हुने व्यवधानप्रति समिति गम्भीर चासो व्यक्त गर्दछ । समिति देहायका कुराहरूमा विशेष चासो व्यक्त गर्दछ :
- अ) जबरजस्ती करणी, विशेषगरी वैवाहिक जबरजस्ती करणीको सम्बन्धमा विद्यमान कमजोर तथा असमान दण्ड (non-Commensurate sanctions),
 - आ) यौनशोषण तथा दुर्व्यवहारका पीडित बालबालिकाको सहयोग तथा मानसिक स्वास्थ्य सेवाको कमी,
 - इ) जबरजस्ती करणीको घटनामा हदम्याद छ महिनाको मात्र भएको कारणले न्यायको पहुँचमा बाधा पुगेको,
 - ई) (सशस्त्र) द्वन्द्वको समयमा यौनहिंसाको सामना गर्नुपरेका प्रभावितहरू, तीमध्ये केही त्यो समयमा बालबालिका थिए, तिनको क्षतिको परिपुरणमा भएको कमी, र
 - उ) जबरजस्ती करणीका पीडकसँग विवाह गर्न बाध्य पारिएका घटनाका समाचारहरू ।
३५. राज्यपक्षले यौनशोषण तथा यौनदुर्व्यवहार एवम् हाडनाता करणीलगायतका घटनाहरूका पीडितहरूमाथि हुने लाञ्छनाविरुद्ध लड्नका लागि जनचेतना अभिवृद्धिका क्रियाकलापहरू गर्नुका साथै त्यस्ता हननका लागि पहुँचयुक्त, गोप्य, बालमैत्री तथा प्रभावकारी उजुरी प्रणाली सुनिश्चित गर्न समिति अनुरोध गर्दछ । यसका साथै, राज्यपक्षलाई समितिले देहायका कुराहरू सिफारिस गर्दछ :
- अ) विद्यमान ऐनलाई संशोधन गरी जबरजस्ती करणीमा हुने सजाय र वैवाहिक बलात्कारमा हुने सजायबीच एकरूपता ल्याउन,
 - आ) यौनशोषण तथा यौनदुर्व्यवहारका पीडित बालबालिकाका लागि मनोवैज्ञानिक सहयोगको उपलब्धता र पहुँचको सुनिश्चितता गर्न,

- इ) जबरजस्ती करणीका लागि तोकिएको छ महिने हदम्यादलाई खारेज गर्न, तथा बालयौनदुर्व्यवहार तथा यौनशोषणका घटनाहरूको अनिवार्यरूपमा उजुरी सुनिश्चित गर्न संयन्त्र, कार्यविधि तथा निर्देशिका निश्चित गर्न,
- ई) नेपालले भोगेको सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा यौनहिंसाका पीडितहरूको क्षतिको परिपुरणका लागि पर्याप्त स्रोत विनियोजनसहित संयन्त्रको स्थापना गर्न,
- उ) बालबालिकाको व्यावसायिक यौनशोषणविरुद्धको विश्व सम्मेलनले पारित गरेको दस्तावेजको आधारमा पीडित बालबालिकाको लागि रोकथाम, पुनर्लाभ तथा सामाजिक एकीकरणसम्बन्धी कार्यक्रम तथा नीतिहरू विकास गर्न, र
- ऊ) जबरजस्ती करणीका पीडितहरूलाई तिनका पीडकहरूसँग विवाह गर्न वाध्य पार्ने कुरालाई रोकथाम गर्नको लागि प्रभावकारी उजुरी तथा संरक्षण संयन्त्रको सुनिश्चितता गर्न ।

लिङ्गमा आधारित हिंसा

३६. बेचिबिखन एवम् यौन तथा अन्य प्रकारका शोषणलगायतका व्यक्तिगत तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा महिला वा बालिकाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसाको अन्त्यसम्बन्धी दिगो विकास लक्ष्य नं ५(२) मा समितिले ध्यानाकर्षण गर्दै राज्यपक्षलाई लिङ्गमा आधारित हिंसाको आरोप तथा अपराधहरूको स्वतन्त्ररूपमा पूर्ण अनुसन्धान गरी पीडकहरूलाई सजाय दिलाउनका लागि अनुरोध गर्दछ । राज्यपक्षले पीडितहरूसँग काम गर्दा अपनाउनुपर्ने कार्यविधि तथा न्याय व्यवस्थाको रुढिवादी लैङ्गिक सोचका कारण कानूनको कडा परिपालनामा नकारात्मक प्रभावका बारेमा न्यायाधीश, न्यायाधिवक्ता, कानून व्यवसायी, प्रहरी तथा अन्य सम्बन्धित व्यावसायिक समूहलाई नियमितरूपमा स्तरीय, लैङ्गिक तथा बालसंवेदी तालिम प्रदान गर्नुपर्दछ ।

हानिकारक अभ्यास

३७. हानिकारक अभ्यासहरू उन्मूलन गर्न राज्यपक्षले चालेका कदमहरूलाई समिति स्वागत गर्दछ । तथापि, बालिकाहरूलाई प्रारम्भिकरूपमा असर पार्ने त्यस्ता अभ्यासहरू अभै पनि विद्यमान रहेकाप्रति समितिले गम्भीर चासो व्यक्त गर्दछ, जसअन्तर्गत :

- अ) जातीय व्यवस्था एवम् त्यससँग सम्बन्धित अभ्यासहरू जस्तै: दाइजो, कमलरी, कमैया, हलिया तथा हरूवा-चरुवालगायतका बँधुवा मजदुर अनि यौनशोषण जस्तै वादी,

आ) बालिकाहरूलाई यौनहिंसा तथा स्वास्थ्यका खतराहरूको जोखिम बढाउन प्रश्रय दिने विशेषगरी, ग्रामीण क्षेत्रमा विद्यमान छाउपडी प्रथा अर्थात महिनावारीको समयमा महिला तथा बालबालिकालाई एकलै बस्न बाध्य पारिने अभ्याससम्बन्धी अधिक समाचारहरू,

इ) बोक्सीको आरोपसँग सम्बन्धित गम्भीर हिंसाका समाचारहरू, र

ई) कुमारीको रूपमा छानिएका बालिकाहरूलाई सामाजिकरूपमा बहिस्करण हुन बाध्य गरिएको ।

३८. समितिले महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलनसम्बन्धी समितिसँग संयुक्त रूपमा पारित गरेको हानिकारक अभ्यासहरूसम्बन्धी बालअधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं. १८ (सन् २०१४) लाई मध्यनजर राखी तयार गरेको समितिको यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 68) लाई दोहोर्‍याउँदै राज्यपक्षलाई बालबालिकाको शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक स्वास्थ्यमा आँच पुऱ्याउने सबै परम्परागत हानिकारक अभ्यासहरूमा जनचेतना जगाउने कार्यक्रम सुदृढ गर्दै त्यसलाई पूर्णतया: निषेध गर्ने कानुनको कार्यान्वयन गरी अन्त्य गर्न अनुरोध गर्दछ । यस क्रममा राज्यपक्षले बालिका, विशेषतः अपाङ्गता भएका बालिकाहरू, ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने बालिका तथा दलित बालिकाहरूलाई प्राथमिकतामा राख्न समिति सिफारिस गर्दछ ।

३९. संविधानले बालविवाहलाई पूर्णरूपमा निषेध गरेको, बालविवाह रोक्नका लागि हालै लागू गरिएको रणनीति तथा राज्यपक्षले दक्षिण एसियामा बालविवाह अन्त्यका लागि क्षेत्रीय कार्ययोजना (सन् २०१५-२०१८) लाई कार्यान्वयन गर्न गरेको पहललाई समिति स्वागत गर्दछ । तथापि, राज्यपक्षले विवाहका लागि महिला र पुरुष दुवैको न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकेपनि, बालविवाह, विशेषतः बालिकाहरूमा व्यापक रहेको छ । सन् २०१५ को भूकम्पको सम्भावित प्रभावस्वरूप समेत बालिकाहरूमा बालविवाहको जोखिम रहेको कुराप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।

४०. राज्यपक्षले आफ्नो संविधान (वा कानुन) मा तोकिएको विवाहको न्यूनतम उमेर लागू गर्ने सुनिश्चितता गर्न समिति अनुरोध गर्दछ । राज्यपक्षलाई समितिले देहायको सिफारिस समेत गर्दछः

अ) बालबालिकाको सर्वोत्तम हितको सन्दर्भमा बालविवाहलाई बन्द गर्न सकिने हुनको लागि फौजदारी तथा देवानी संहिताको मस्यौदाका कथित विरोधाभाषपूर्ण कानुनी प्रावधानलाई समीक्षा गर्न,

- आ) सपना प्रधान मल्ल तथा अन्य विरुद्ध नेपाल सरकार मुद्दा, सन् २००६ मा सर्वोच्च अदालतको आदेश बमोजिम घरपरिवार, स्थानीय निकाय, धार्मिक नेता तथा अभियोजनकर्तालाई लक्षित गरी चाँडै विवाह गर्दा बालिकाहरूको शारीरिक, मानसिक स्वास्थ्य तथा हितमा पर्ने हानिकारक प्रभावहरूबारे जनचेतना जगाउने अभियान तथा कार्यक्रमहरूको विकास गर्न,
- इ) आफ्नो विवाह रद्द गराउन चाहने, विशेषगरी उजुरीकर्ता बालबालिकालाई संरक्षण तथा सहयोगका उपायहरू स्थापना गर्न, र
- ई) सन् २०१५ को भूकम्पको कारणले बालिकाहरूको बालविवाहप्रतिको जोखिमबारे लेखाजोखा गरी बालविवाहको बढ्दो जोखिमलाई सम्बोधन गर्ने उपायहरूको कार्यान्वयनमा त्यसको निष्कर्षहरूलाई लागू गर्न ।

४१. नेपालको संविधानको धारा १८ (समानताको हक) अन्तर्गत भेदभावलाई निषेध गर्नको लागि राज्यपक्षले समलिङ्गी महिला, समलिङ्गी पुरुष, उभयलिङ्गी, तेस्रो लिङ्गी तथा अन्तरलिङ्गीलगायतका “लिङ्ग तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक” को पहिचानलाई मान्यता दिँदै पहिचानसम्बन्धी कागजातहरूमा तेस्रो लिङ्गी समूह थप गरेर ‘महिला’ र ‘पुरुष’ भन्दा बाहेकको लैङ्गिकतालाई मान्यता दिएर सकारात्मक कदम चालेकोमा समिति स्वागत गर्दछ । तथापि, समिति देहायका विषयमा चासो व्यक्त गर्दछ :

- अ) नेपालमा रहेका अन्तरलिङ्गी बालबालिकासँग सम्बन्धित विषय तथा अन्तरलिङ्गी बालबालिकाले भोग्नुपरेका लाञ्छना तथा भेदभावप्रति जनचेतनाको कमी,
- आ) अन्तरलिङ्गी बालबालिकाले आफूले छनोट गरेको लिङ्ग वा लैङ्गिक पहिचानको आधारमा पहिचानसम्बन्धी कागजात पाउन भोग्नुपरेका चुनौतीहरू, र
- इ) अन्तरलिङ्गी बालबालिकाले सुसूचित सहमति दिन योग्य हुनुभन्दा अघि चिकित्सा कार्य बमोजिम आवश्यक नभएका वा अनावश्यक परिणामहरू निम्त्याउन सक्ने शल्यक्रिया तथा अन्य विधिहरू गरिएका मुद्दाहरू र गम्भीर शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक पीडा, तथा यस्ता घटनाहरूको सम्बोधन तथा क्षतिपूर्तिमा कमी ।

४२. **समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ :**

- अ) अन्तरलिङ्गी बालबालिकामाथि हुने लाञ्छना तथा भेदभावसँग लड्न जनचेतना अभिवृद्धिका अभियान चलाउन,

- आ) अन्तरलिङ्गी बालबालिकाले आफूले रोजेको लिङ्ग उल्लेख गरिएको पहिचानको कागजात पाउने कुराको सुनिश्चितता गर्ने,
- इ) कुनै पनि बालबालिकाले अनावश्यक चिकित्सकीय वा अन्य उपचार गर्नु नपर्ने, शारीरिक स्वस्थता कायम राख्ने, आफूसँग सम्बन्धित कुराहरूमा स्वायत्तता तथा स्व-निर्धारण तथा अन्तरलिङ्गी बालबालिकाका परिवारलाई पर्याप्त परामर्श तथा सहयोग सुनिश्चित गर्ने,
- ई) अन्तरलिङ्गी बालबालिकाको सुसूचित मञ्जुरी बिना जबरजस्ती भएको कुनै पनि शल्यक्रिया तथा अन्य उपचारको अनुसन्धान गर्ने तथा त्यस्ता पीडितका समस्या समाधानका लागि परिपूरण (रिपारेसन) तथा पर्याप्त क्षतिपूर्तिलगायतका आवश्यक कानुनी प्रावधानको व्यवस्था गर्ने, र
- उ) शारीरिक तथा मानसिक चिकित्सकलाई लैङ्गिक, सम्बन्धित जैविक र शारीरिक विविधता भएका तथा अन्तरलिङ्गी बालबालिकाका लागि अनावश्यक शल्यचिकित्सा तथा अन्य चिकित्सकीय उपचारको परिणामहरूबारे शिक्षा तथा तालिम प्रदान गर्ने ।
- ड. पारिवारिक वातावरण तथा वैकल्पिक हेरचाह (धारा ५, धारा ९-११, धारा १८ (अनुच्छेद १ र २), धारा २०-२१, धारा २५ र धारा २७ (अनुच्छेद ४)

पारिवारिक वातावरणबाट वञ्चित बालबालिका

४३. वैकल्पिक हेरचाहसम्बन्धी कार्यविधि नियमावलीको मस्यौदालाई लागू गर्न राज्यपक्ष प्रक्रियारत रहेको तथा अभिभावकीय हेरचाहको नियमनसम्बन्धी नीति मस्यौदाको क्रममा रहेको कुरा समितिले मनन गर्दछ । तथापि, समिति देहायका कुराहरूमा चासो व्यक्त गर्दछ :
- अ) वैकल्पिक हेरचाह तथा अभिभावकीय हेरचाहका सम्बन्धमा रहेको कानुनी व्यवस्थाको कमीको निरन्तरता,
- आ) आवश्यकता र उपयुक्तताको आधारमा लेखाजोखा प्रणालीको अनुपस्थितिमा बालबालिकालाई अनावश्यक रूपमा आवासीय बालगृहहरूमा राखिने प्रचलन, र
- इ) सरकारी निकायको न्यूनतम मापदण्ड प्रायशः पुरा नगर्ने तथा योग्यता प्राप्त कर्मचारीहरूको कमी रहेको निजी संस्थानहरूलाई नियमन गर्ने प्रणालीको अभाव ।
४४. बालबालिकाको वैकल्पिक हेरचाहका लागि निर्देशिका (महासभाको प्रस्ताव ६४/१४२, अनुसूची) प्रति राज्यपक्षको ध्यानाकर्षण गर्दै समितिले आर्थिक तथा भौतिक गरिबीकै कारणले मात्रै बालबालिकालाई आमाबाबुको हेरचाहबाट निकाल्ने, वैकल्पिक हेरचाहमा

पठाउने तथा बालबालिकालाई सामाजिक एकीकरणबाट रोक्ने जस्ता कुरा हुन नसक्ने यथार्थ जोड दिन्छ । यस सन्दर्भमा समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ :

- अ) वैकल्पिक हेरचाह र अभिभावकीय हेरचाहको नियमनका सन्दर्भमा महासन्धिमा उल्लेखित प्रावधानसँग तालमेल मिल्नेगरी कानुन लागू गर्न,
- आ) बालबालिकाको संस्थागत हेरचाहमा कमी ल्याउन सम्भव भएसम्म एकल अभिभावकका बालबालिकालगायतका सबै बालबालिकाका लागि परिवारमा आधारित हेरचाह प्रदान गर्न सहयोग र सहजीकरण गर्ने तथा आफ्नो परिवारसँग बस्न असमर्थ बालबालिकाका लागि अभिभावकीय हेरचाहको व्यवस्था गर्ने प्रणाली स्थापित गर्न,
- इ) वैकल्पिक हेरचाहलाई नकार्न नसकिने परिस्थितिमा बालबालिकाको आवश्यकता र सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी बालबालिकालाई त्यस्तो हेरचाहमा पठाउने वा नपठाउने निर्णय गर्न स्पष्ट शर्त र प्रक्रियाको सुनिश्चितता गर्न,
- ई) आवासीय बालगृह तथा अभिभावकीय हेरचाहमा पठाइएका बालबालिकाको गुणस्तरीय हेरचाहलाई अनुगमन गर्नुका साथै बालबालिकालाई गरिएको दुर्व्यवहारको उजुरी, अनुगमन तथा परिवर्तन गर्न पहुँचयुक्त प्रक्रियाका लागि आवधिक समीक्षाको सुनिश्चितता गर्न, र
- उ) वैकल्पिक हेरचाह केन्द्रहरू तथा सम्बन्धित बालसंरक्षण केन्द्रहरूमा रहेका बालबालिकाको पुनःस्थापना तथा सामाजिक एकीकरणलाई सकेसम्म प्रभावकारी बनाउन पर्याप्त मानवीय, प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतहरूको विनियोजन गर्न ।

धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहण

४५. राज्यपक्षमा अन्तरदेशीय धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका सन्दर्भमा नीति तथा कानुन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न समितिले आफ्नो यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 54) लाई स्मरण गर्दछ । यस सन्दर्भमा समिति राज्यपक्षलाई विशेषतः देहायको सिफारिस गर्दछ :

- अ) सन् २०१५ को भूकम्पका कारण आमाबाबुबाट बिछोडिन पुगेका बालबालिकाका आमाबाबु, अभिभावक तथा नजिकका नातेदारको प्रभावकारी रूपमा खोजी गर्नका लागि उपयुक्त समय दिने कुराको सुनिश्चितता गर्दै नेपाली बालबालिकाको धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका लागि कडा शर्त तथा प्रक्रिया तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने तथा धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका लागि कानुनी आधारको रूपमा आमाबाबुको आर्थिक विपन्नताको प्रावधानलाई हटाउन,

- आ) धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका सबै घटनाहरूमा अभिभावकीय दायित्वको अन्त्य र/वा बालबालिकालाई अभिभावकसँगको छुटाउनबाट रोक्न सबै उपायहरू अवलम्बन गरिएको सुनिश्चित गर्न,
- इ) बालबालिकालाई नजिकका नातेदार तथा अन्यको हेरचाहमा राख्ने जस्ता सबै अभ्यासहरूको नियमन तथा अनुगमन गरी उनीहरूको सबै अधिकार विशेषतः शिक्षा तथा स्वास्थ्य सेवाको अधिकारको पूर्ण सम्मान भएको सुनिश्चित गर्न,
- ई) हाल विद्यमान देशीय तथा अन्तरदेशीय धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका प्रक्रिया तथा संयन्त्रहरू विशेषतः राष्ट्रिय तथा जिल्लातहका निर्णायक भूमिकामा रहेका निकायमा कार्यरत धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका मुद्दाहरूमा जिम्मेवार व्यक्तिहरूको सो प्रक्रियामा आवश्यक विशेषज्ञताको समीक्षा गर्न, र
- उ) अन्तरदेशीय धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका सन्दर्भमा बालबालिकाको बेचबिखन तथा ओसारपसारलाई रोकथाम गरी बालबालिकाको संरक्षण र सहयोगका लागि हेग महासन्धिलाई अनुमोदनबारे मनन गर्न ।

च. अपाङ्गता, आधारभूत स्वास्थ्य तथा कल्याण (धारा ६, धारा १८ (अनुच्छेद ३), धारा २३, धारा २४, धारा २६, धारा २७ (अनुच्छेद १-३) र धारा ३३)

अपाङ्गता भएका बालबालिका

४६. अपाङ्गता भएका बालबालिकाका अधिकार सम्बन्धी प्रावधानहरूलाई नयाँ संविधानमा समावेश गरिएको कुरालाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, समिति देहायका कुराहरूमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ :

- अ) अझै पनि बृहद् समाहित शिक्षा नीतिको आधार नभएको र अपाङ्गता भएका बालबालिकाको लागि विशेष शिक्षा नै कायम रहेको अवस्था,
- आ) सन् २०१५ को भूकम्पश्चात् जनसङ्ख्यामा वृद्धि भएको अपाङ्गता भएका बालबालिकारूढको भेदभाव र सामाजिक लाञ्छना अझै विद्यमान रहेको र उनीहरूमाथि हुने विभिन्न स्वरूपका भेदभाव बढ्दो क्रममा रहेको,
- इ) अपाङ्गता भएका बालबालिकाले स्वास्थ्य सेवा तथा आवासका सन्दर्भमा भोग्नु परेका कठिनाइहरू,
- ई) अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि पर्याप्त पहुँचयुक्त भौतिक पूर्वाधारको कमी,

- उ) अपाङ्गता भएका बालबालिकाको समावेशीतासम्बन्धी विद्यमान कार्यक्रमहरू शारीरिक तथा इन्द्रियगत अपाङ्गता भएका बालबालिकामा मात्रै सीमित रहेको र यस कार्यक्रममा मानसिक वा बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई अभै पनि छुट्याइएको स्थिति, र
- ऊ) अपाङ्गता भएका बालबालिकाविरुद्धको दुर्व्यवहार तथा बेवास्ताका सन्दर्भमा छुट्टै तथ्याङ्क उपलब्ध नभएको ।
४७. अपाङ्गता भएका बालबालिकाको अधिकारका सन्दर्भमा बालअधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं. ९ (सन् २००६) मा प्रकाश पार्दै, समिति राज्यपक्षलाई मानवअधिकारमा आधारित अवधारणालाई ग्रहण गर्दै सबै प्रकारका अपाङ्गता (शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक वा इन्द्रियगत) भएका बालबालिकालाई समावेश गर्ने विस्तृत रणनीति तयार गर्न देहायको सिफारिस गर्दछ :
- अ) समाहित शिक्षा विकासलाई प्राथमिकतामा राखी अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष संस्था वा कक्षाको सट्टा समाहित शिक्षालाई प्राथमिकतामा राख्ने र यस्तो गर्दा एकीकृत कक्षामा वैयक्तिक सहयोग तथा सिकाइमा समस्या भएका बालबालिकालाई आवश्यक ध्यान दिन विशेषज्ञता हासिल गरेका शिक्षकहरूलाई तालिम र जिम्मेवारी दिन,
- आ) सरकारी कर्मचारी, धार्मिक नेता, सर्वसाधारण तथा परिवारहरूका लागि अपाङ्गता भएका बालबालिकाविरुद्ध हुने लाञ्छना तथा भेदभावबारे जनचेतना अभिवृद्धि अभियान चलाई त्यस्ता बालबालिकाको सकारात्मक तस्वीरको प्रवर्द्धन गर्न,
- इ) अपाङ्गता भएका बालबालिकाको अपाङ्गताको सकेसम्म छिटो निदान तथा उपचारात्मक सेवालगायत स्वास्थ्य सेवामा पहुँचको सुनिश्चितताका लागि तत्काल उपायहरू अपनाउन,
- ई) हाल बन्दै गरेका संरचनालगायतका सार्वजनिक भवनहरू भौतिक पहुँचयुक्त बनाई, पहुँचयुक्त भवनहरूको उपलब्धतामा वृद्धि गर्न,
- उ) राज्यपक्षको अपाङ्गतासम्बन्धी कानुनी तथा कार्यक्रमगत परिभाषालाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धिसँग तालमेल मिलाई त्यसमा मानसिक वा बौद्धिक अपाङ्गतासमेतलाई समावेश गर्न, र
- ऊ) अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रमहरू लागू गर्नका लागि अपाङ्गता भएका बालबालिकाको तथ्याङ्क सङ्कलनलाई प्राथमिकतामा राखी अपाङ्गताको निदान गर्न प्रभावकारी प्रणालीको विकास गर्न ।

स्वास्थ्य र स्वास्थ्य सेवा

४८. नेपालको संविधानको धारा ३५ को स्वास्थ्य सेवाको अधिकारलाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, देहायका कुराहरूमा समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ :

- अ) सहरी क्षेत्रको तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रमा स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर र पहुँच एकदमै न्यून रहेको,
- आ) पाँच वर्षमुनिको बालमृत्युदर तथा बिरामीदर न्यूनगरी प्रगति गरेतापनि पहुँचयुक्त र सहुलियतपूर्ण स्वास्थ्य सेवाको कमीको कारणले राज्यपक्षमा नवजात शिशुको मृत्युदर अधिक रहेको (राज्यपक्षमा पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदरको ६१ प्रतिशत नवजात शिशु मृत्युदर रहेको), र
- इ) बालबालिकामा गम्भीर प्रकृतिको कुपोषण (सुकेनाश) र तीव्र कुपोषण (रूञ्चे) विद्यमान रहेको र राज्यपक्षको बालमृत्युको ६० प्रतिशत कारण न्यून पोषण रहेको ।

४९. बालबालिकाको अधिकतम गुणस्तरको स्वास्थ्य सेवा उपभोग गर्न पाउने अधिकारका सन्दर्भमा बालअधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं. १५ (सन् २०१३) लाई ध्यानमा राख्दै सन् २०३० सम्म नवजात शिशु तथा पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको रोकथाम गर्न सकिने मृत्यु अन्त्य गर्ने दिगो विकास लक्ष्य नं. ३.२ लाई मध्यनजर राख्दै समिति देहायको सिफारिस गर्दछ :

- अ) स्वास्थ्य सेवा, विशेषतः ग्रामीण क्षेत्रमा पहुँच र गुणस्तर बढाउन थप मानवीय, प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतहरू विनियोजन गर्न,
- आ) ग्रामीण क्षेत्रमा नवजात शिशु अवस्थामा हुनसक्ने सङ्क्रमणीय रोगहरूको रोकथाम तथा पर्याप्त स्याहारको सुनिश्चितता गर्न आपतकालीन सेवा तथा श्वासप्रश्वास सहज गर्ने सेवा (रिसक्सिटेसन) का लागि पर्याप्त स्रोतहरू विनियोजन गरी नवजात शिशु मृत्युदर घटाउन उपायहरू अपनाउने र यस्तो गर्दा रोकथाम गर्न सकिने पाँच वर्षमुनिको बालमृत्यु तथा अस्वस्थतालाई कम तथा अन्त्य गर्न नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा मानवअधिकार उच्च आयुक्तको कार्यालयको मानवअधिकारमा आधारित अवधारणाको प्रयोगसम्बन्धी प्राविधिक निर्देशिका लागू गर्न, र
- इ) बालबालिकामा गम्भीर कुपोषणको समस्या निराकरण गर्न बहुस्तरीय पोषण योजना सन् २०१३-२०१७ को प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सबै सम्बन्धित मन्त्रालयको पूर्ण संलग्नता सुनिश्चित गरी कुपोषणको जोखिममा रहेका विशेषतः दुई वर्षसम्मका बालबालिकालाई जोड दिँदै विना भेदभाव खाना तथा पोषणसम्बन्धी कार्यक्रम सुरु गर्ने बारे मनन गर्न ।

माथि उल्लेखित कुराहरू कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा राज्यपक्षलाई अन्य संस्थाको अलावा यूनिसेफ तथा विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनको आर्थिक तथा प्राविधिक सहायता लिन प्रोत्साहित गरिन्छ ।

मानसिक स्वास्थ्य

५०. सन् २०१५ भूकम्पको कारणले बालबालिकाको मानसिक स्वास्थ्यमा परेको अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन प्रभावप्रति समितिले चिन्ता व्यक्त गर्दछ । यसका साथै, हिंसा तथा आघातका पीडित बालबालिकाको लागि मानसिक स्वास्थ्य सहयोगमा कमी रहेको कुराप्रति पनि समितिले चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
५१. सन् २०१५ को भूकम्पबाट प्रभावित तथा हिंसा र आघातबाट प्रभावितलगायतका बालबालिकालाई मानसिक स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।

किशोरकिशोरी स्वास्थ्य

५२. प्रजनन स्वास्थ्यका विषयमा गोप्य परामर्श सेवाका साथ किशोरकिशोरी मैत्री स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न राज्यभरि रहेका स्वास्थ्य केन्द्रको सन् २०१५ मा गरेको स्तरोन्नतिलाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, किशोरावस्थामा नै गर्भवती हुने उच्च दर, गर्भ निरोधकको कम प्रयोग तथा यससँग सम्बन्धित एच.आई.भी. र सरुवा यौनरोगहरूको सङ्क्रमणको जोखिम तथा सुरक्षित गर्भपतनप्रतिको कम जागरुकता प्रति समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
५३. किशोरकिशोरीको स्वास्थ्यका सन्दर्भमा बालअधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं. ४ (सन् २००३) लाई ध्यानमा राख्दै राज्यपक्षलाई विद्यालयको पाठ्यक्रममा किशोरकिशोरी लक्षित यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षालाई अर्थपूर्ण रूपमा समेट्न विशेषतः किशोरावस्थाको गर्भावस्था र यौनप्रसारित रोगहरूमा रोकथाम गर्ने कुरामा ध्यान दिदै किशोरकिशोरीका निम्ति विस्तृत यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य नीति लागू गर्न समिति सिफारिस गर्दछ ।

जीवनस्तर

५४. राज्यपक्षमा खाद्यान्नको अभाव, अधिक जनसङ्ख्या दैनिक रूपमा खाद्यान्नको कमी तथा पाँच वर्षमुनिका करिब ४० प्रतिशत बालबालिका कुपोषणको सिकार भएकोप्रति समिति गम्भीर चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति विशेषतः धादिङ्ग, दोलखा, गोरखा, नुवाकोट, रसुवा र सिन्धुपाल्चोक आदि पहिल्यैदेखि खाद्यान्नको कमी रहेको र भूकम्पको कारणले कृषि

उत्पादनको क्षमता अझै कम भएका जिल्लाहरूप्रति विशेष चिन्तित छ । यसका साथै, बाल-गरिबीको विद्यमानता र त्यसको गम्भीरताप्रति आफ्नो यस अधिको समापन टिप्पणी (CRC/C/15/Add.261, para. 72) मा उल्लेख गरे बमोजिम चासो व्यक्त गर्दछ ।

५५. समिति राज्यपक्षलाई आफ्नो बहुस्तरीय पोषण योजनामा बजेट विनियोजन बढाउन छिटोछरितो उपायहरू अपनाई आफ्नो योजनाअनुरूप विशेषतः दलित, अल्पसङ्ख्यक तथा ग्रामीण क्षेत्रलगायतका जोखिमपूर्ण परिस्थितिमा रहेका बालबालिकालाई विशेष ध्यान दिदै समतामूलक तथा अविभेदकारी रूपमा खाद्यान्नको वितरणलाई सुनिश्चित गर्न अनुरोध गर्दछ । धादिङ्ग, दोलखा, गोरखा, नुवाकोट, रसुवा, सिन्धुपाल्चोकलगायतका भूकम्पबाट अतिप्रभावित जिल्लाहरूलाई प्राथमिकतामा राख्न समेत समिति सिफारिस गर्दछ । यसका लागि राज्यपक्षलाई अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग माग गर्न समिति प्रोत्साहन गर्दछ ।

५६. समिति आफ्नो यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 72 and 73) लाई दोहोर्चाउँदै राज्यपक्षलाई देहायका सिफारिस गर्दछ :

- अ) बालबालिकाको अधिकार तथा त्यसमा गरिबीको प्रभावको अनुगमनमा जोड दिदै गरिबीसँग जुझ्ने रणनीति सशक्त बनाउन तथा त्यसको कार्यान्वयनका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगलगायतका माध्यमबाट पर्याप्त मानवीय तथा आर्थिक स्रोतहरू विनियोजन गर्न,
- आ) आर्थिक रूपमा विपन्न परिवारहरू विशेषतः ग्रामीण क्षेत्र, सुकुम्बासी वस्तीमा बालबालिकाको गुणस्तरीय जीवनस्तरको अधिकारको सुनिश्चितता गर्न सहयोग तथा भौतिक सहायता प्रदान गर्न,
- इ) गरिबीको स्तरलाई परिभाषित गर्दै त्यसको स्थिति अनुगमन गरी गरिबी अन्त्यको प्रगति मूल्याङ्कन गर्न तथा बालबालिकाको जीवनस्तर सुधारका लागि गरिबीका सूचकहरू एवम् आधिकारिक गरिबीको आधार-रेखा तयार गर्न, र
- ई) बालबालिकाको अधिकारका लागि सामाजिक सुरक्षा नीतिको साथै स्पष्ट तथा संयुक्त परिवार नीति एवम् सामाजिक सुरक्षाका पूर्ण फाइदाहरू उपयोग गर्ने प्रभावकारी रणनीति तयार गर्न र सामाजिक सुरक्षा प्रणालीमा पर्याप्त आर्थिक स्रोतहरू प्रदान गर्न ।

छ. शिक्षा, फुर्सद तथा सांस्कृतिक क्रियाकलापहरू (धारा २८, २९, ३०, ३१)

शिक्षा, व्यवसायिक तालिम तथा मार्गदर्शन

५७. निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक प्रावधानलाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, समिति देहायका कुराहरूमा चासो व्यक्त गर्दछः

- अ) यो संवैधानिक प्रावधानलाई कार्यान्वयन गर्न कुनै कानून नबनेको स्थिति,
- आ) राज्यद्वारा प्रदान गरिने शिक्षाको लागि विनियोजित बजेटमा आएको कमी र निजी विद्यालयहरूको कारणले शिक्षा प्रणालीमा आएको भिन्नताको कारणले बालबालिकाको लागि उपलब्ध समग्र शिक्षाको गुणस्तरमा आएको कमी,
- इ) अप्रत्यक्ष शिक्षा शुल्कका कारण अभै पनि धेरै बालबालिका विद्यालयबाहिर रहेको स्थिति,
- ई) छुट्टै शौचालय तथा महिनावारीको समयमा आवश्यक स्वच्छता कमीको कारणले प्राथमिक र माध्यमिक तहमा बालिकाहरूको बीचैमा विद्यालय छाड्ने उच्चदर,
- उ) आदिवासी बालबालिकाको न्यून भर्नादर र विद्यालय बीचैमा छाड्ने उच्चदर,
- ऊ) ग्रामीण र सहरी क्षेत्रमा उपलब्ध शिक्षाको गुणस्तरमा भएको ठूलो अन्तर, र
- ए) पूर्व प्रारम्भिक बाल्यावस्थाको हेरचाह र शिक्षाको अपर्याप्त विकास ।

५८. शिक्षाको उद्देश्यका सन्दर्भमा बालअधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं १ (सन् २००१) लाई ध्यानमा राख्दै समितिले राज्यपक्षलाई देहायको सिफारिस गर्दछ :

- अ) शिक्षाको संवैधानिक अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि कानुनी व्यवस्था सुनिश्चित गर्न,
- आ) देशका सबै भूभागमा विशेषतः अति सीमान्तिकृत बालबालिकाका लागि विना कुनै भेदभाव प्रभावकारी र निःशुल्क गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि उपयुक्त आर्थिक रणनीति कार्यान्वयन गर्न,
- इ) निजी शिक्षा प्रदायकले सामाजिक मेलमिलाप भङ्ग हुन वा उच्छृङ्खल पृथकीकरण र भेदभाव हुन नदिन खासगरी विद्यालय शुल्क, पाठ्यक्रम, भर्नाको शर्त तथा विद्यार्थीको पृष्ठभूमिको विविधता तथा पहुँचमा अन्य व्यवधानको प्रभावकारी नियमन गर्न र कानुनी व्यवस्थाको पर्याप्त कार्यान्वयन एवम् बालमैत्री पूर्वाधारको सुनिश्चितताको लागि उपयुक्त नियमनकारी उपायहरू अपनाउन,
- ई) बालबालिकाले विद्यालयमा तिर्नुपर्ने अप्रत्यक्ष खर्चको अन्त्यका लागि विद्यालय र/वा शिक्षकले उजुरी गर्ने संयन्त्रलगायतका नियमनकारी कार्यढाँचा लागू गर्न,
- उ) बालिकाहरूलाई शिक्षाको अधिकारबाट वञ्चित गर्ने पितृसत्तात्मक मूल्यको अन्त्य, लैङ्गिक रूढिवादी मान्यता, महिनावारीसँग सम्बन्धित भेदभावको अन्त्यका लागि जनचेतनामूलक क्रियाकलाप गर्ने तथा विद्यालयमा बालक र बालिकाको लागि छुट्टै

शौचालय तथा महिनावारीको समयमा स्वच्छताका सामग्रीहरू उपलब्ध गराउन पर्याप्त स्रोत विनियोजन गर्न,

- ऊ) आदिवासी बालबालिकाको विद्यालय भर्नादर र माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने दर बढाउन लक्षित स्रोतमार्फत कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्न,
- ए) शिक्षाको पहुँच तथा गुणस्तर बढाउन आवश्यक उपायहरू अपनाउन तथा ग्रामीण क्षेत्रका शिक्षकहरूलाई लक्षित गरी गुणस्तरीय तालिम प्रदान गर्न, र
- ऐ) पूर्व प्रारम्भिक बाल्यावस्थाको हेरचाह तथा विकासको विस्तृत तथा समग्र नीतिमा आधारित र हेर पूर्व प्रारम्भिक बालशिक्षाको विकास तथा विस्तार गर्न पर्याप्त आर्थिक स्रोत विनियोजन गर्न ।

ज. विशेष संरक्षणका उपायहरू (धारा २२, ३०, ३२-३३, ३५-३६, ३७ (आ)-(ई), ३८, ३९ र ४०)

शरण खोजिरहेका तथा शरणार्थी परिवारका बालबालिका

५९. राज्यपक्षले संयुक्त राष्ट्रसंघीय शरणार्थीसम्बन्धी उच्च आयोग (UNHCR) सँगको समन्वयमा भुटानी शरणार्थीहरूको पुनर्वासको सवालमा पुऱ्याएको सहयोगलाई समिति स्वागत गर्दछ । तथापि, आफ्नो यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 80) का बावजुद पनि राज्यपक्षले राष्ट्रिय शरणार्थी नीति तथा राज्यविहीन कानुनी संरक्षण सम्बन्धी कार्यढाँचा तर्जुमा नगरेकोमा समिति खेद प्रकट गर्दछ । यसका साथै, समिति देहायका कुराहरूमा चासो व्यक्त गर्दछ :

- अ) तिब्बती परिवार तथा तिनका बालबालिकालगायतलाई शरणको मागको उपयुक्त लेखाजोखा नगरी बलपूर्वक चीनमा फिर्ता पठाइएका समाचारहरू,
- आ) सन् १९७९ पछि जन्मेका तिब्बती शरणार्थीहरू तथा तिनका बालबालिका शरणार्थी प्रमाणपत्र तथा पहिचानका कागजातको अभावका कारण राज्यविहीन बन्ने जोखिममा रहेका,
- इ) शरणार्थी तथा शरण खोजिरहेका बालबालिकाको सर्वव्यापी जन्मदर्ता तथा भुटानी बालबालिका, (रोइङ्गा) मुस्लिम जनसङ्ख्याका बालबालिका, गैरनेपाली आमाका बालबालिका र आफ्नो नागरिकता प्रमाणित गर्न नसक्ने आमाबाट जन्मेका बालबालिकाको पहिचानका कागजातहरू प्राप्त गर्ने प्रक्रियाका कठिनाइहरू, र
- ई) तिब्बती शरणार्थी बालबालिकाका लागि शिक्षाको कमी ।

६०. समिति आफ्नो यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, para. 80) लाई दोहोर्‍याउँदै राज्यपक्षलाई देहायको सिफारिस गर्दछ:

- अ) शरणार्थी तथा शरण खोजिरहेका व्यक्तिहरूबाट जन्मेकालगायत सबै बालबालिकाको जन्मदर्ताको लागि कानुनी, प्रशासनिक तथा संस्थागत उपायहरू अपनाउन,
- आ) शरणार्थी तथा शरण खोजिरहेका व्यक्तिहरूको अधिकारका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरअनुरूप राष्ट्रिय कानून लागू गर्न,
- इ) सबै शरणार्थी एवम् शरण खोजिरहेका परिवार तथा तिनका बालबालिकाको स्वास्थ्य र शिक्षा सेवामा पहुँच तथा जन्मदर्तालगायतका महासन्धिमा उल्लेखित सबै अधिकारहरू संरक्षित रहने कुरालाई प्राथमिकताको विषयका रूपमा सुनिश्चतता गर्न, र
- ई) समितिको यस अधिको समापन टिप्पणी (CRC/C/15/Add.261, paras. 43-44, 80) मा सिफारिस गरिएजस्तै धेरै समय अधिदेखि वसोवास गर्ने तिब्बती जनसङ्ख्या र तिनका परिवारलाई कागजात प्रदान गर्न तथा उनीहरूको मानवअधिकार र आधारभूत सेवाहरू उपभोगको प्रवर्द्धन गर्न ।

आन्तरिक रूपमा विस्थापित बालबालिका

६१. आन्तरिक रूपमा विस्थापित व्यक्तिहरूको लागि राष्ट्रिय नीति, २००७ लागू गरेको तथा सन् २०१५ को भूकम्पको कारण विस्थापित हुन पुगेका बालबालिकाको समस्याको दीर्घकालीन समाधानका लागि राज्यपक्षले गरेका पहलहरूलाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, भूकम्पको कारण बालबालिकाको अधिकारमा परेको प्रभाव तथा आन्तरिक रूपमा विस्थापितहरूको शिविर तथा अनौपचारिक वस्तीहरूमा धेरैजसो बालबालिका पर्याप्त खाना, सफा पिउने पानी, सरसफाइ, स्वास्थ्य सेवा तथा शिक्षा विना नै बस्नुपरेको कुराप्रति समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।

६२. समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ :

- अ) आन्तरिक रूपमा विस्थापित व्यक्तिहरूको शिविर तथा अनौपचारिक वस्तीमा वसोवास गर्ने आन्तरिक रूपमा विस्थापित बालबालिका तथा तिनका परिवारलाई पर्याप्त खाना, सफा पिउने पानी, सरसफाइ, स्वास्थ्य सेवा तथा शिक्षाको पहुँचको सुनिश्चितताका साथ पर्याप्त आवास सेवा प्रदान गर्न आवश्यक पहल गर्न,
- आ) महिला तथा बालिकाहरूको लागि छुट्टै चुकुल लगाउन मिल्ने शौचालय तथा सुरक्षित घरको व्यवस्था, प्रहरीको सुरक्षा नियन्त्रणमा वृद्धि एवम् आन्तरिक रूपमा विस्थापितहरूको शिविर तथा अनौपचारिक वस्ती रहेको सार्वजनिक ठाउँहरूमा

- बत्तीको व्यवस्था लगायतको सुनिश्चितता गरी विस्थापित बालबालिकाविरुद्ध हुनसक्ने सबै प्रकारको हिंसा रोकथाम गर्न तत्कालका उपायहरू अपनाउन, र
- इ) विपतको सबै चरणहरूमा गरिने सम्बोधन तथा तयारीको बारेमा बालबालिकालाई सूचित तथा परामर्श गरिएको कुराको सुनिश्चितता गर्न ।

आदिवासी तथा अल्पसङ्ख्यक समुदायका बालबालिका

६३. राष्ट्रिय दलित आयोग तथा आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानको स्थापनालाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, समिति देहायका कुराहरूमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ :

- अ) सन् २०१५ को भूकम्पपश्चात् उदार तथा राहतका पहलहरूको क्रममा आदिवासी, जनजाति तथा तिनका बालबालिकाप्रति गरिएको भेदभाव, विशेषतः पानीको पहुँचको सन्दर्भमा भएका भेदभावका समाचारहरू, र
- आ) सन् २०१५ को भूकम्पपश्चात् पुनर्वास तथा पुनर्संरचनाको निर्णय दिनुअघि आदिवासी, जनजाति तथा तिनका बालबालिकाको स्वतन्त्र, अग्रिम र सुसूचित मञ्जुरी अस्वीकार गरिएका घटनाहरू ।

६४. समिति राज्यपक्षलाई देहायको सिफारिस गर्दछ :

- अ) परम्परागतरूपमा बहिष्कृत समूहहरू; मधेशी, दलित तथा जनजातिहरूलाई विशेष ध्यान दिदै पानीको पहुँचमा विद्यमान व्यवधानहरू हटाउन, र
- आ) आदिवासी बालबालिकालगायत आदिवासी व्यक्तिहरूलाई प्रभाव पार्ने कानुनी वा प्रशासनिक उपायहरू लागू तथा कार्यान्वयन गर्नुपूर्व उनीहरूको स्वतन्त्र, अग्रिम र सुसूचित मञ्जुरी प्राप्त गर्न इमानदारीता पूर्वक परामर्श तथा सहयोग गर्न र सन् २०१५ को भूकम्पपश्चात् भएका पुनःस्थापनाका पहलका सन्दर्भमा समेत उनीहरूको अधिकारको हननुपर प्रभावकारी उपचार प्रदान गर्न ।

६५. आफ्नै मातृभाषामा शिक्षा लिन पाउने आदिवासी बालबालिकाको अधिकारलाई नयाँ संविधानले स्वीकार गरेको कुरालाई मननु गर्दै समिति सन्तोष व्यक्त गर्दछ । तथापि, समिति देहायका कुराहरूमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ :

- अ) यो अधिकारलाई कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा भएको कानुनी स्पष्टताको अभाव तथा आदिवासी बालबालिका आफ्नै मातृभाषामा सूचना तथा सञ्चारको पहुँचमा नपुगेको वास्तविकता,

- आ) दलित बालबालिका, अल्पसङ्ख्यक समुदायका बालबालिका तथा तिब्बती बालबालिकाले बारम्बार शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सामाजिक सेवामा पहुँचको कमी व्यहोर्नुपरेको स्थिति, सन् २०१५ को भूकम्पपश्चात आदिवासी बालबालिका तथा तिनका आमाहरूको अपर्याप्त गुणस्तर र संस्कृति-संवेदी स्वास्थ्यसेवाको पहुँचमा कमी र त्यसको परिणामस्वरूप राज्यपक्षमा अन्य जातजातिका बालबालिकाभन्दा दलित तथा आदिवासी बालबालिकाको असमान रूपमा उच्च मृत्युदर भएको स्थिति,
- इ) आदिवासी बालबालिकाको मातृभाषामा सिकाइ सामग्रीको कमी तथा तिनको विद्यालयमा न्यून भर्नादर,
- ई) विद्यालयमा आदिवासी बालबालिकाविरुद्ध शिक्षक र/वा अन्यबाट हिंसा, हैरानीको बढ्दो उजुरी, र
- उ) सन् २०१५ को भूकम्पपश्चात् आमाबाबु गुमाएका, आदिवासी समुदाय, धार्मिक अल्पसङ्ख्यक, दलित समुदाय तथा आप्रवासी कामदारहरूका बालबालिका मानव बेचबिखनको बढ्दो जोखिममा रहेको स्थिति ।

६६. आदिवासी बालबालिकाको अधिकारसम्बन्धी बालअधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी नं ११ (सन् २००९) अनुरूप कुनै पनि जाति, अल्पसङ्ख्याको आधारमा भेदभाव नगरी सबै बालबालिकाले महासन्धिमा उल्लेखित अधिकारहरूको उपभोग गर्न पाउने कुरामा आफ्नो पहलहरू बढाउन समिति राज्यपक्षलाई अनुरोध गर्दछ । समितिले राज्यपक्षलाई देहायको सिफारिस गर्दछ :

- अ) आफ्नै मातृभाषामा सूचना तथा सञ्चारमा अर्थपूर्ण पहुँच बढाउन आदिवासी बालबालिकाको संवैधानिक अधिकारको सुनिश्चितता गर्न कानुनी तथा उजुरी संयन्त्रको व्यवस्था गर्न,
- आ) दलित, अल्पसङ्ख्यक तथा तिब्बती समुदायका बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सामाजिक सेवाहरूमा अर्थपूर्ण पहुँचको सुनिश्चितताका लागि सांस्कृतिक तथा भाषागत रूपमा स्वीकार गरिएका जनचेतनामूलक अभियानहरू तथा लक्षित सहयोग प्रदान गर्न,
- इ) आदिवासी बालबालिकाको मातृभाषामा शैक्षिक पाठ्यक्रमको व्यवस्था गर्न,
- ई) विद्यालयमा हुने हिंसाको उजुरीका लागि पहुँचयुक्त उपायहरू तयार गरी त्यसविरुद्ध पर्याप्त सावधानी अपनाउन तथा आवश्यक कारवाहीको सुनिश्चितता समेत गर्न, र

- उ) आमाबाबु गुमाएका, आदिवासी, धार्मिक तथा अन्य अल्पसङ्ख्यक समुदायका बालबालिकाको आवश्यकताको परिपूर्तिको लागि राज्यको सामाजिक सेवा क्षेत्रमा विशेष एकाइको स्थापना गरी पर्याप्त मानवीय, प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतहरूको व्यवस्था गरी त्यस्तो एकाइमार्फत मानवबेचबिखनमा विशेष ध्यान दिन ।

बालश्रमलगायतको आर्थिक शोषण

६७. राज्यपक्षमा बालश्रम विद्यमान नै रहेको तथा निकृष्ट प्रकारका बालश्रम उन्मूलन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको महासन्धि नं. १८२ को अनुमोदन गरे पनि राज्यपक्षमा छ लाख भन्दा बढी बालबालिका निकृष्ट प्रकारको बालश्रममा संलग्न रहेका समाचारहरूप्रति समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । कमलरीजस्ता कानुनले निषेध गरेका अभ्यासहरू पनि अभै निरन्तर रहेको कुरामा समेत समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।

६८. समितिले राज्यपक्षलाई देहायका सिफारिसहरू गर्दछ :

- अ) निकृष्ट प्रकारका बालश्रम तथा अनौपचारिक क्षेत्रलगायतका श्रमका सबै क्षेत्रमा लागू हुने बालश्रमसम्बन्धी नियम लागू गर्नका लागि बालश्रमसँग सम्बन्धित ऐन तथा अन्य सम्बन्धित कानुन संशोधन गर्न,
- आ) बाँधा बालश्रम उन्मूलन गर्ने विद्यमान कानुन तथा नीतिहरूको कार्यान्वयनलाई सुदृढ बनाउन,
- इ) श्रममा संलग्न बालबालिकाले हानिकारक परिस्थितिहरूमा काम नगराउन र उनीहरूको शिक्षामा निरन्तर पहुँच हुने कुराको सुनिश्चितता गर्न रोकथामका उपायहरू अपनाउन,
- ई) बालअधिकारको संरक्षणका बारेमा सर्वसाधारणका लागि जनचेतना अभियान तथा शिक्षाका माध्यमबाट बालश्रमसम्बन्धी सबै नीति तथा कानुनहरूको पूर्ण कार्यान्वयन गर्न,
- उ) कमैया निषेध ऐनको कार्यान्वयनलाई सुदृढ बनाउन तथा मुक्त कमैयाहरूको सामाजिक एकीकरणका लागि प्रभावकारी उपायहरू अपनाउन, र
- ऊ) यस सन्दर्भमा अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको बालश्रम उन्मूलनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमबाट प्राविधिक सहायता खोज्न ।

बालन्याय प्रशासन

६९. समिति आफ्नो यस अधिको सिफारिस (CRC/C/15/Add.261, paras. 43-44, 99) लाई दोहोर्चाउँदै विशेषतः महासन्धिको धारा ३७ (आ) र धारा ४०, अनुच्छेद २ (आ) (ख)-(

घ) र (छ) तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालन्याय प्रशासनको न्यूनतम मापदण्डको नियमावली (बेइजिङ्ग नियमावली) (महासभाको प्रस्ताव ४०/३३) र बालबिज्याइँ रोकथामसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय मार्गदर्शन (रियाद मार्गदर्शन) (महासभाको प्रस्ताव ४५/११२) एवम् समितिको १९९५ औँ दिनको बालन्याय प्रशासन विषयमा गरिएको सामान्य छलफलको सन्दर्भमा तय भएका बुँदाको पूर्ण परिपालनाका लागि आफ्नो कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थाको समीक्षा गर्न र राज्यपक्षलाई बालन्याय मापदण्डको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थाको समीक्षा गर्न अनुरोध गर्दछ । यस सन्दर्भमा समिति राज्यपक्षलाई देहायका सिफारिस गर्दछ :

- अ) १८ वर्षमुनिका नियन्त्रणमा राखिएका बालबालिकालाई सँधै वयस्क थुनुवाभन्दा अलग, उपयुक्त वातावरणमा, उनीहरूको स्वतन्त्रता वञ्चित गर्ने कार्यलाई अन्तिम विकल्पको रूपमा सकेसम्म कम अवधिको लागि राख्न,
- आ) १८ वर्षमुनिका बालबालिकाको लागि सबै जिल्लाहरूमा अलग सुविधा (बालसुधार गृह) तथा थुनुवा केन्द्रमा भिन्न सेलको निर्माण कार्यलाई तीव्रता दिने सुनिश्चितता गर्न,
- इ) स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्ने कुरालाई टार्ने नसकिने परिस्थितिमा, सर्वाधिक छोटो समयको लागि मात्र अन्तिम उपायका रूपमा अवलम्बन गर्नका लागि पक्राउ र थुनाका शर्त र कार्यविधि सुधार गर्न तथा कानुनको द्वन्द्वमा परेका बालबालिकाका मामिला हेर्न प्रहरीमा छुट्टै एकाइको स्थापना गर्न,
- ई) आतङ्कवादविरुद्धको कानुनअन्तर्गत १८ वर्षमुनिका व्यक्तिलाई उत्तरदायी नबनाइने, नथुनिने वा अभियोजन नगरिने कुराको सुनिश्चितता गर्न,
- उ) जिल्ला प्रशासन कार्यालयलगायतका सबै (न्यायिक, कानुनी तथा संरक्षण) प्रक्रियाहरूको समीक्षा तथा आवश्यकताबमोजिम संशोधन गरी १८ वर्षमुनिका बालबालिकाले कानुनको उल्लङ्घन गरेको सम्बन्धमा आरोपित वा अभियुक्त, बिज्याइँ गर्ने बालबालिकाको लागि महासन्धिको धारा ४० (२) बमोजिम निष्पक्ष सुनुवाइको सुनिश्चितता गर्न,
- ऊ) न्यायिक क्षेत्रका अधिकारीहरूलाई बालन्याय प्रशासन र मानवअधिकारसम्बन्धी औपचारिक तालिम प्रदान गर्न, र
- ए) यूनिसेफ, मानवअधिकार उच्च आयुक्तको कार्यालय आदिबाट प्राविधिक सहयोग खोज्न ।

बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति तथा बाल अश्लील चित्रणविरुद्धको ऐच्छिक आलेखको सन्दर्भमा समितिको अधिल्लो समापन टिप्पणी तथा सिफारिसहरूको निरन्तर-कार्य (फलोअप) हुनुपर्ने ।

७०. बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति तथा बालबालिकाको अश्लील चित्रणविरुद्धको बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको इच्छाधीन आलेखका सन्दर्भमा राज्यपक्षले पेश गरेको प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा सन् २०१२ मा दिइएको सिफारिस (CRC/C/OPSC/NPL/CO/1) को कार्यान्वयनको सन्दर्भमा जानकारीको अभाव रहेको कुराप्रति समिति पछुतो व्यक्त गर्दछ ।

७१. समितिले अधिल्ला सिफारिसहरू र विशेषतः देहायका विषयहरूको कार्यान्वयन गर्न राज्यपक्षलाई आव्हान गर्दछ :

अ) राष्ट्रिय कानूनका प्रावधान इच्छाधीन आलेखको धारा २ र ३ सँग तालमेल मिलेको कुराको सुनिश्चितता गर्न (हेर्नुहोस् CRC/C/OPSC/NPL/CO/1, para. 30),

आ) पीडित बालबालिकालाई पक्राउ तथा अभियोजन गरिने केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन, २०२७ को प्रावधान खारेज गर्न र इच्छाधीन आलेखअन्तर्गतका कुनै पनि अपराधबाट पीडित बालबालिकालाई अपराधी नबनाइएको कुराको सुनिश्चितता गर्न (CRC/C/OPSC/NPL/CO/1, para. 32),

इ) इच्छाधीन आलेखले समेट्ने सबै अपराधहरूमा बहिर्क्षेत्रीय अधिकारक्षेत्र कायम गर्न र यसको प्रयोग गर्न राष्ट्रिय कानून क्रियाशील बनाउने कुराको सुनिश्चितता गर्न (CRC/C/OPSC/NPL/CO/1, para. 36), र

ई) फौजदारी न्यायप्रक्रियाको सबै चरणहरूमा इच्छाधीन आलेख अन्तर्गत निषेध गरिएका सबै कार्यहरूबाट पीडित बालबालिकाको अधिकार तथा हितको संरक्षण गर्न उपयुक्त उपायहरूको सुनिश्चितता गर्न ।

भ. उजुरी प्रक्रियासम्बन्धी ऐच्छिक आलेखको अनुमोदन

७२. बालअधिकारको परिपूर्तिलाई अभै सबल बनाउन उजुरी प्रक्रियासम्बन्धी बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको इच्छाधीन आलेखलाई अनुमोदन गर्न समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।

ज. मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको अनुमोदन

७३. बालअधिकारलाई अभै सबल बनाउन राज्यपक्षले अनुमोदन नगरेका मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू: यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार र सजायविरुद्धको महासन्धिको इच्छाधीन आलेख, जबरजस्ती बेपत्ता पारिएका सबै व्यक्तिहरूको

संरक्षणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, तथा सबै आप्रवासी कामदार तथा तिनका परिवारको अधिकारको संरक्षणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिलाई अनुमोदन गर्न समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।

उ. कार्यान्वयन तथा प्रतिवेदन

ट. निरन्तर-कार्य (फलोअप) तथा प्रचारप्रसार

७४. यस समापन टिप्पणीमा उल्लेख गरिएका सबै सिफारिसहरूको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि सबै उपयुक्त उपायहरू अपनाउन समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ । राज्यपक्षको तेस्रोदेखि पाँचौं संयुक्त आवधिक प्रतिवेदन, उठाइएका सवालहरूको लिखित जवाफ तथा यस समापन टिप्पणी देशको विभिन्न भाषाहरूमा व्यापकरूपमा उपलब्ध गराउन समेत समितिले सिफारिस गर्दछ ।

ठ. आगामी प्रतिवेदन

७५. यस समापन टिप्पणीको निरन्तर-कार्य (फलोअप) का जानकारी समेटी राज्यपक्षलाई आफ्नो छैटौं र सातौं संयुक्त आवधिक प्रतिवेदन सन् २०२१ को अक्टोबर १३ तारिखभित्र पठाउन समिति आग्रह गर्दछ । सो प्रतिवेदन समितिको सन् २०१४ जनवरी ३१ तारिख (CRC/C/58/Rev. 3) मा अवलम्बन गरिएको समायोजित सन्धि विशिष्ट प्रतिवेदन निर्देशिकाबमोजिम २१,२०० शब्दमा नबढाई तयार गरिएको हुनुपर्नेछ (हेर्नुहोस् महासभाको प्रस्ताव नं. ६८/२६८, अनुच्छेद १६) । यदि प्रतिवेदन तोकिएको शब्दसीमाभन्दा बढी भएमा माथि उल्लेखित प्रस्तावबमोजिम सो प्रतिवेदन छोट्याउन राज्यपक्षलाई अनुरोध गरिनेछ । यदि प्रतिवेदनको समीक्षा गरी पुनः पेश गर्न राज्यपक्ष असमर्थ रहेमा सन्धि अनुगमन निकायले सो प्रतिवेदनलाई मान्यता दिने कुराको सुनिश्चतता गर्न सकिने छैन ।

७६. साभा मूल दस्तावेज तथा सन्धि विशिष्ट दस्तावेज (HRI/GEN/2/Rev.6 chap. I) सम्बन्धी निर्देशिकाहरू तथा महासभाको प्रस्ताव ६८/२६८ (अनुच्छेद १६) लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार सन्धिहरूको प्रतिवेदनसम्बन्धी संयोजित निर्देशिकाले माग गरे बमोजिम ४२,४०० शब्दमा नबढाई बमोजिम अद्यावधिक मूल दस्तावेज पेश गर्न समिति राज्यपक्षलाई आग्रह गर्दछ ।

नेपालीमा अनुवाद तथा सम्पादन:

चन्द्रिका खतिवडा र निना महर्जन । शुद्धाशुद्धी: शिवबहादुर थापा र रवीन्द्र भट्टराई ।

CRC/C/OPAC/NPL/CO/1

वितरण: आम-साधारण
सन् २०१६ जून ३
मूल भाषा : अङ्ग्रेजी

संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समिति

सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोगविरुद्ध बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको इच्छाधीन आलेखको धारा ८(१) अन्तर्गत नेपालद्वारा राज्यपक्षको हैसियतमा प्रस्तुत प्रतिवेदनको समापन टिप्पणी^१

१. नेपालको प्रारम्भिक प्रतिवेदन (CRC/C/OPAC/NPL/1) लाई समितिले सन् २०१६ को मे २० तारिखमा सम्पन्न २११२ औं बैठक (हेर्नुहोस् CRC/C/SR.2112) मा ग्रहणगरी सन् २०१६ को जून ३ तारिखमा सम्पन्न भएको २१३२ औं बैठक (हेर्नुहोस् CRC/C/SR.2132) बाट देहायबमोजिमको समापन टिप्पणी पारित गर्‍यो ।

क. परिचय

२. राज्यपक्षको प्रारम्भिक प्रतिवेदन तथा उठाइएका सवालहरूको लिखित जवाफ (हेर्नुहोस् CRC/C/OPAC/NPL/Q/1/Add.1) लाई समितिले स्वागत गर्दछ । राज्यपक्षको बहुपक्षीय प्रतिनिधि मण्डलसँग सम्पन्न भएको रचनात्मक छलफलको लागि समेत समितिले प्रशंसा गर्दछ ।
३. यो समापन टिप्पणीलाई बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको तेस्रो, चौथो र पाँचौं संयुक्त आवधिक प्रतिवेदन (CRC/C/NPL/CP/3-5) को सन्दर्भमा सन् २०१६ को जून ३ तारिखमा पारित समापन टिप्पणी र बालबालिकाको बेचबिखन, बाल-वेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणविरुद्धको इच्छाधीन आलेखको प्रारम्भिक प्रतिवेदनको सन्दर्भमा सन् २०१२ को जून १५ तारिखमा पारित समापन टिप्पणीका साथ अध्ययन गर्न समिति स्मरण गराउँदछ ।

१ समितिद्वारा बहतरौं सत्र (१७ मे-३ जून २०१६) मा पारित गरिएको ।

ख. सामान्य टिप्पणी

सकारात्मक पक्ष

४. यस इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा राज्यपक्षद्वारा अपनाइएका विविध सकारात्मक कदमहरूलाई समिति स्वागत गर्दछ, विशेषगरी :
 - अ) सशस्त्र फौजहरूमा बालबालिकाको भर्ना निषेध गर्ने गरी नेपालको संविधान (२०१५) मा भएको प्रावधान;
 - आ) सन् २०१५ मा सत्यनिरूपण तथा मेलमिलाप आयोग तथा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोगको स्थापना;
 - इ) सन् २०११ मा विद्यालय शान्ति क्षेत्र राष्ट्रिय ढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका; र
 - ई) सन् २०१० मा द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको पुनःसम्मिलनको लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना ।

ग. कार्यान्वयनका सामान्य उपाय

समन्वय

५. राज्यपक्षमा शान्ति स्थापनासम्बन्धी सबै प्रक्रियाको सहजीकरणका लागि सन् २००६ को नोभेम्बरमा शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको स्थापना गरिएको कुरालाई समितिले स्वागत गर्दछ, जसले सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोगविरुद्धको विषय समेत समेट्दछ । तथापि, बालबालिकासम्बन्धी मामिलाहरूसँग सम्बन्धित निकायहरूको समन्वयलाई सहजीकरण गर्ने अख्तियार प्राप्त निकायको रूपमा रहेको केन्द्रीय बालकल्याण समितिसँग निर्णय गर्ने अधिकार नरहेकोमा समितिले चासो व्यक्त गर्दछ । यसले अख्तियार प्राप्त निकायको समन्वय गर्ने संयन्त्रसम्बन्धी अस्पष्ट भूमिकालाई उजागर गर्दछ ।
६. राज्यपक्षलाई इच्छाधीन आलेखअन्तर्गत सबै तहका सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वयको लागि संयन्त्र स्थापना गर्ने आफ्नो जिम्मेवारीप्रति समितिले ध्यानाकर्षण गराउँदछ । राज्यपक्षले केन्द्रीय बालकल्याण समिति वा त्यस्तै प्रकारको अर्को संयन्त्र स्थापना गरी इच्छाधीन आलेख अन्तर्गतका गतिविधिहरूको कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कनको लागि पर्याप्त क्षमता एवम् अख्तियारी प्रदान गर्न र सबै तहमा आफ्ना अख्तियारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मानवीय, प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतहरूको सुनिश्चितताको लागि पहल गर्न समितिले सिफारिस गर्दछ ।

बृहद् नीति तथा रणनीति

७. राज्यपक्षले द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको पुनर्स्थापनाको लागि सन् २०१० मा अवलम्बन गरेको राष्ट्रिय कार्ययोजनालाई समितिले स्वागत गर्दछ । द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना तथा छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने कार्यक्रमको पनि समिति स्वागत गर्दछ । तथापि, सबै द्वन्द्व प्रभावित बालबालिका विशेषगरी, बालसैन्यहरू, द्वन्द्वकालमा मानवअधिकार हननबाट पीडित बालबालिकाले व्यावहारिक रूपमा फाइदा उठाउन यस्ता पहलहरूमा उनीहरूको सहज पहुँच नभएप्रति समितिले चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
८. बालसैन्य तथा पीडितहरूलगायत द्वन्द्वबाट प्रत्यक्षरूपमा प्रभावित बालबालिका अथवा आमाबाबु गुमाएर अप्रत्यक्षरूपमा प्रभावित सबै बालबालिकालाई समेटिने उद्देश्यका साथ आफ्नो राष्ट्रिय कार्ययोजनाको मूल्याङ्कन गर्न समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ । यस क्रममा, राज्यपक्षले दलित तथा अल्पसङ्ख्यक बालबालिका र/वा ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने लगायतका जोखिम परिस्थितिमा रहेका बालबालिकालाई विशेष ध्यान दिनुपर्दछ ।

स्रोतको विनियोजन

९. इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयनका लागि राज्यपक्षद्वारा छुट्टै बजेट विनियोजन नगरिएप्रति समितिले दुःख प्रकट गर्दछ ।
१०. इच्छाधीन आलेखको सबै क्षेत्रहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि राज्यपक्षद्वारा पर्याप्त र लक्षित स्रोत विनियोजन गर्न समिति सिफारिस गर्दछ ।

प्रचारप्रसार तथा जनचेतना अभिवृद्धि

११. राज्यपक्षले प्राथमिक तथा माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीमा शान्ति, मानवअधिकार तथा नागरिक शिक्षासम्बन्धी विषय एकीकृत रूपमा समावेश गरेको कार्यलाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, इच्छाधीन आलेखको जानकारी व्यापक नभएकोप्रति समितिले चासो व्यक्त गर्दछ । इच्छाधीन आलेखको विषयमा सम्बन्धित व्यावसायिक समूहलाई पर्याप्त प्रशिक्षण प्रदान नगरिएकोप्रति समेत समितिले चासो राख्दछ ।
१२. राज्यपक्षले इच्छाधीन आलेखका सिद्धान्त तथा प्रावधानलाई व्यापक रूपमा सञ्चारमाध्यमलगायतका माध्यमबाट सर्वसाधारण, लक्षित बालबालिकासम्म प्रचारप्रसार गर्न समितिले सिफारिस गर्दछ । साथै, कानुन कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार अधिकारीहरू, न्यायाधीश, अध्यागमन अधिकारी, सामाजिक कार्यकर्ता तथा चिकित्सा क्षेत्रका कर्मचारीलगायतका सबै सम्बन्धित व्यावसायिक वर्गका लागि राज्यपक्षले इच्छाधीन आलेखसम्बन्धी व्यवस्थित तथा विस्तृत तालिम कार्यक्रमहरू तयार गर्न समितिले सिफारिस गर्दछ ।

तथ्याङ्क

१३. इच्छाधीन आलेखले समेटेको सबै क्षेत्रको तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण तथा अनुगमनको पद्धतिगत संयन्त्रको कमीप्रति समितिको ध्यानाकर्षण भएको छ ।
१४. राज्यमा सशस्त्र द्वन्द्वमा संलग्न तथा त्यसबाट प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणलाई जोड दिनेगरी राज्यपक्षले विस्तृत नीति तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्ने आधारको रूपमा इच्छाधीन आलेख कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित सबै क्षेत्रहरूको विस्तृत तथ्याङ्क सङ्कलन प्रणाली सुनिश्चित गर्न तथा सङ्कलित जानकारीलाई प्रयोगमा ल्याउन समितिले सिफारिस गर्दछ ।

घ. रोकथाम

उमेर प्रमाणीकरण कार्यविधि

१५. राज्यपक्षको सैनिक सेवा नियमावली, २०६९ अन्तर्गत १८ वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकालाई सेनामा भर्ती हुन अयोग्य मानेको कुरालाई समिति मनन गर्दछ । तथापि, हाल प्रभावकारी रूपमा सर्वव्यापी जन्मदर्ताको अभावको कारण व्यावहारिक रूपमा नेपालको सुरक्षा फौजमा भर्ती गर्दाको उमेर प्रमाणीकरण गर्ने विश्वसनीय आधारको अभावप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ । यस कारणले जन्मदर्तामा अनियमितता वा भुटो विवरण दिई जन्मदर्ता गरी सुरक्षा फौजमा १८ वर्ष पुनुअगावै भर्ती हुने सम्भावना रहन्छ ।
१६. राज्यपक्षले सशस्त्र फौजमा बालबालिकाको भर्ती प्रभावकारी रूपमा रोक्न भर्ती हुने व्यक्तिको नियमित तथा व्यवस्थित रूपमा उमेर प्रमाणीकरण भएको कुरा सुनिश्चित गर्न समितिले अनुरोध गर्दछ । यसका साथै, महासन्धि (CRC/C/NPL/CO/3-5, para. 25) अन्तर्गत आफ्नो समापन टिप्पणीमा उल्लेख गरिएको सिफारिसलाई समितिले जोड दिन्छ र राज्यपक्षले सबै बालबालिकाको सर्वव्यापी जन्मदर्तालाई सुनिश्चित गर्न तथा राज्यपक्षका हरेक बालबालिकाको पहिचानसम्बन्धी कागजातमा पहुँच बढाउन आफ्नो प्रयत्नलाई सुदृढ बनाउन समिति सिफारिस गर्दछ ।

मानवअधिकार तथा शान्ति शिक्षा

१७. अनिवार्य सेवाको रूपमा भर्ती गरिएका तथा कार्यरत सेनाहरूलाई इच्छाधीन आलेखको प्रावधानबारे नियमित तथा अनिवार्य शिक्षा प्रदान गरिएको वा नगरिएको भन्ने कुराको जानकारीको अभाव रहेकोप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।
१८. अनिवार्य सेवाको रूपमा भर्ती गरिएका तथा कार्यरत सेनाहरूको अनिवार्य पाठ्यक्रममा इच्छाधीन आलेखका प्रावधानसम्बन्धी शिक्षासमेत समावेश गर्न राज्यपक्षले आवश्यक कदमहरू चाल्न समितिले सिफारिस गर्दछ ।

ड. निषेध तथा यससँग सम्बन्धित विषय

लागू भएका फौजदारी कानुनी व्यवस्था तथा नियमावली

१९. सशस्त्र फौजहरूमा बालबालिकाको भर्ती निषेध सम्बन्धमा नेपालको संविधान (२०१५) को धारा ३९(६) मा रहेको प्रावधानलाई समितिले स्वागत गर्दछ । यसका साथै, राज्यको सशस्त्र फौज (नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी तथा नेपाल प्रहरी) मा स्वैच्छिक भर्तीको न्यूनतम उमेर १८ वर्ष रहेको र त्यस्तो सशस्त्र फौजमा स्वैच्छिक एवम् खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट भर्ना हुने भन्ने राज्यपक्षको व्याख्यालाई समिति मनन गर्दछ । तथापि, राज्यपक्षको सशस्त्र फौज तथा गैरराज्य सशस्त्र समूहहरूमा बालबालिकाको भर्तीलाई दण्डनीय बनाउने कुनै विशिष्ट कानुनी व्यवस्था नभएकोमा समितिले चासो व्यक्त गर्दछ ।
२०. सशस्त्र फौज तथा गैरराज्य सशस्त्र समूह तथा निजी सुरक्षा कम्पनी र रक्षा ठेकेदारहरूले १८ वर्षमुनिका बालबालिकालाई भर्ना तथा प्रयोग गर्न एवम् विद्रोहमा तिनीहरूलाई प्रयोग गर्न विनाअपवाद स्पष्ट रूपमा निषेध गर्ने तथा त्यस्तो कार्यलाई अपराधीकरण गर्ने उद्देश्यका साथ राज्यपक्षले फौजदारी संहिताको संशोधन प्रक्रियालाई गति दिन समितिले सिफारिस गर्दछ । राज्यपक्षले १५ वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकाको सशस्त्र फौजमा भर्तीलाई युद्ध अपराधको रूपमा परिभाषित गरी दण्डनीय बनाउनुपर्दछ र अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको रोम विधानलाई अनुमोदन गर्नेतर्फ विचार गर्नुपर्दछ ।

दण्डहीनता

२१. सन् २०१५ को फेब्रुवरीमा सर्वोच्च अदालतले वेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को विभिन्न प्रावधानहरूलाई बदर गर्न गरेको फैसलालाई समितिले स्वागत गर्दछ । तथापि, राज्यपक्षको शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयबाट सञ्चालित कामहरूलाई ध्यान दिँदा राज्यका सशस्त्र फौज तथा गैरराज्यका सशस्त्र समूहमा बालबालिकाको भर्ती र प्रयोगसम्बन्धी घटनामा अनुसन्धान, अभियोजन तथा दोषी ठहरिएकाहरूको सङ्ख्या र उपलब्धिसम्बन्धी सूचनाको कमी रहेकोमा समितिले दुःख प्रकट गर्दछ । राज्य वा गैरराज्यका सशस्त्र फौज वा दलहरूले बालबालिकाको भर्ती गर्ने कार्यलाई अपराधको रूपमा स्पष्ट ढङ्गले किटान नगरेकाले वेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ प्रति समिति गम्भीर चासो व्यक्त गर्दछ ।

२२. राज्यपक्षलाई समितिले निम्न सिफारिस गर्दछ :

- अ) सन् २०१५ को फेब्रुवरीमा वेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालतले गरेको फैसलालाई पूर्ण रूपमा सम्मान तथा कार्यान्वयन गर्न,
- आ) सशस्त्र फौज तथा समूहमा बालबालिकाको भर्ती तथा प्रयोगसम्बन्धी प्रतिवेदनको शीघ्र तथा निष्पक्ष अनुसन्धान गर्न तथा आरोपित व्यक्तिको अभियोजन तथा दोषी ठहरिएका व्यक्तिहरूलाई उचित दण्डसजाय समेत सुनिश्चित गर्न, र
- इ) विगतको आन्तरिक सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा इच्छाधीन आलेखले समेटेका कसूरका पीडकहरूको अनुसन्धान, अभियोजन तथा पीडितलाई न्याय दिलाउन गरिने प्रयत्नहरूलाई सघन बनाउन ।

बहिर्क्षेत्रीय अधिकारक्षेत्र तथा सपुर्दगी

२३. राज्यपक्षको हितविरुद्धको अपराध वा त्यसका बासिन्दाहरूमाथि राज्यपक्षले स्थायी बसोबासको अनुमति प्रदान नगरेका विदेशीहरूले गरेका अपराधको सम्बन्धमा बहिर्क्षेत्रीय अधिकार क्षेत्रलाई मान्यता दिने कानुनी व्यवस्थालाई समितिले ख्याल गरेको छ । तथापि, सपुर्दगीका लागि दुवै देशले अपराध स्वीकार्नुपर्ने आवश्यकताबारे समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।
२४. सशस्त्र फौजमा बालबालिकाको अनिवार्य भर्ती तथा सूचीकृत गर्ने वा विद्रोहमा उनीहरूको सक्रिय सहभागितालगायतका इच्छाधीन आलेखले निषेध गरेको कार्यहरू कुनै नेपाली नागरिक वा राज्यपक्षसँग सम्बन्धित व्यक्तिले गरेमा वा तिनका विरुद्ध गरेमा बहिर्क्षेत्रीय अधिकारक्षेत्र ग्रहण गर्न समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ । यसका साथै यस इच्छाधीन आलेखले समेटेका अपराधहरूको सपुर्दगीका लागि द्वैध आपराधिकताको आवश्यक नहुने कुरा सुनिश्चित पार्ने कदम चाल्न पनि समितिले सिफारिस गर्दछ ।

च. संरक्षण, पुनर्लाभ तथा पुनःसम्मिलन

पीडित बालबालिकाको अधिकार रक्षा गर्न चालिएका कदम

२५. राज्यपक्षमा प्रवेश गरेका र अरू देशमा विद्रोहमा भर्ती वा सहभागी हुनसक्ने शरणार्थी, शरण खोजिरहेका, आप्रवासी तथा संरक्षणविहीनलगायतका बालबालिकाको प्रारम्भिक पहिचान गर्ने संयन्त्रहरूको कमीप्रति समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
२६. शरणार्थी, शरण खोजिरहेका, आप्रवासी तथा विगतमा सशस्त्र द्वन्द्व भएका वा सशस्त्र द्वन्द्व चलिरहेका देशहरूबाट राज्यपक्षमा प्रवेश गरेका संरक्षणविहीनलगायतका बालबालिका र

विद्रोहमा सहभागी हुनसक्ने बालबालिकाको सकेसम्म चाँडो पहिचान गर्ने संयन्त्रहरूको विकास गर्न समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ । यस्तो पहिचान गर्न जिम्मेवार अधिकारीहरू बालअधिकार, बालसंरक्षण तथा अन्तर्वार्ताका सीपहरू आदि विषयमा तालिमप्राप्त छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न पनि समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ । यसका साथै, यस्ता बालबालिकाको शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक पुनर्लाभ तथा सामाजिक पुनःसम्मिलनका लागि उपयुक्त सहायता प्रदान गर्न राज्यपक्षले कार्यविधि एवम् विशिष्ट सेवाहरू तयार गर्न पनि समितिले सिफारिस गर्दछ ।

शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक पुनर्लाभ एवम् सामाजिक पुनःसम्मिलनका लागि सहायता

२७. नेपाल सरकार, (तत्कालीन) नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) एवम् संयुक्त राष्ट्रसंघबीच सन् २००९ मा हस्ताक्षर भएको विशिष्ट बर्हिगमन तथा पुनर्स्थापना प्रक्रियाको ढाँचामा प्रारम्भिक रूपमा कूल २,९७३ बालसैन्यहरू समावेश गरेको कुरालाई समितिले मनन गर्दछ । तथापि, ती बालबालिकालाई शैक्षिक सेवामात्र दिइएको र सशस्त्र द्वन्द्वमा प्रत्यक्ष संलग्न भएको कारणले परेको मानसिक आघातको लागि मनोसामाजिक उपचार तथा मनोविमर्श वा द्वन्द्व पीडितको रूपमा बालबालिकाले उपयुक्त परिपूरण प्राप्त नगरेप्रति समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । साथै, अधिक सङ्ख्यामा बालसैन्यहरू यस कार्यक्रममा समावेश नभएको र अहिले पनि पीडितको रूपमा पहिचान पाउन व्यवधान भएकाले उपयुक्त सहायता तथा सुधारका कार्यक्रमहरूमा पहुँच नभई थुप्रै अवरोधहरूको सामना गर्नुपरेको प्रति समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
२८. सशस्त्र फौज वा समूहमा भर्ती भएका वा द्वन्द्वमा प्रयोग गरिएका सबै बालबालिकालाई शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक पुनर्लाभसहित पुनःस्थापना तथा पुनःसम्मिलन कार्यक्रमहरूमा पहुँचको सुनिश्चितताका लागि आवश्यक सबै कदमहरू चाल्न समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ । यस्ता कदमहरूमा त्यस्ता बालबालिकाको स्थितिको सावधानीपूर्ण लेखाजोखा, उनीहरूको लागि उपलब्ध कानुनी सल्लाह सेवाको कार्यान्वयन तथा उनीहरूको शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक पुनर्लाभ तथा सामाजिक पुनःसम्मिलनका लागि तत्काल, सांस्कृतिक रूपमा संवेदी, बाल तथा लैङ्गिकतामैत्री तथा बहुविधात्मक सहायतालाई समेट्नुपर्दछ । साथै, यस सम्बन्धमा राज्यपक्षले चालेका कदमहरू तथा त्यसबाट फाइदा पुगेका बालबालिकाको सङ्ख्याको बारेमा राज्यपक्षको बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको अर्को प्रतिवेदनमा विस्तृत जानकारी प्रदान गर्नुपर्दछ ।

छ. अन्तर्राष्ट्रिय सहायता तथा सहयोग

अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग

२९. राज्यपक्षले विस्तृत शान्ति सम्झौता तथा अन्य सम्झौताहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि सन् २००७ को जनवरीमा नेपाल शान्ति कोषको स्थापना गरेको कुरालाई समितिले स्वागत गर्दछ ।
३०. राज्यपक्षले इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयनका लागि अन्तर्राष्ट्रिय रेडक्रस समिति तथा बालबालिका एवम् सशस्त्र द्वन्द्वको महासचिवको विशेष प्रतिनिधिसँगको सहयोगलाई निरन्तरता दिन तथा सुदृढ तुल्याउन र संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालकोष तथा अन्य संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकायहरूको सहायता बढाउन समितिले सिफारिस गर्दछ ।

ज. निरन्तर-कार्य (फलोअप) तथा प्रचारप्रसार

३१. सिफारिसहरूको पूर्ण कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न, त्यसमा उपयुक्त ध्यान पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ यी सिफारिसहरूलाई त्यस सन्दर्भमा कार्य गर्ने संसद, रक्षा मन्त्रालयलगायतका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, सर्वोच्च अदालत तथा स्थानीय निकायसम्म पुऱ्याउन सबै उपयुक्त कदमहरू चाल्न समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।
३२. इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयन तथा अनुगमनको छलफल गर्न तथा जनचेतना बढाउन राज्यपक्षले समितिलाई बुझाएको प्रारम्भिक प्रतिवेदन तथा उठाइएका सवालहरूको लिखित जवाफ तथा समितिले पारित गरेको समापन टिप्पणीलाई सर्वसाधारण, नागरिक समाजका संस्थाहरू, युवा समूहहरू, व्यावसायिक समूह तथा बालबालिकासम्म व्यापक रूपमा पुऱ्याउन इन्टरनेटलगायतका माध्यमको प्रयोग गर्न समितिले सिफारिस गर्दछ ।

झ. उजुरी प्रक्रियासम्बन्धी इच्छाधीन आलेखको अनुमोदन

३३. बालअधिकारको परिपूर्तिलाई थप सुदृढ बनाउन बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको उजुरी प्रक्रियासम्बन्धी इच्छाधीन आलेखलाई अनुमोदन गर्न समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।

ञ. आगामी प्रतिवेदन

३४. धारा ८, अनुच्छेद २ बमोजिम इच्छाधीन आलेख तथा यस समापन टिप्पणी कार्यान्वयनसम्बन्धी थप जानकारी बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको धारा ४४ बमोजिम महासन्धिको आगामी आवधिक प्रतिवेदनमा समावेश गर्न समितिले राज्यपक्षलाई अनुरोध गर्दछ ।

नेपालीमा अनुवाद तथा सम्पादन:

चन्द्रिका खतिवडा र निना महर्जन । शुद्धाशुद्धी: शिवबहादुर थापा र रवीन्द्र भट्टराई ।

CRC/C/OPSC/NPL/CO/1

वितरण: आम-साधारण
सन् २०१२ जूलाई १८
मूल भाषा : अङ्ग्रेजी

संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समिति

६० औं बैठक

सन् २०१२ को २९-जून १५

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणविरुद्धको इच्छाधीन आलेखको धारा १२ को अनुच्छेद १ अन्तर्गत नेपालद्वारा राज्यपक्षको रूपमा प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदनको समापन टिप्पणी

१. संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिले नेपालका तर्फबाट पठाइएको यस इच्छाधीन आलेख (CRC/C/OPSC/NPL/1) को प्रारम्भिक प्रतिवेदनलाई सन् २०१२ को जून ४ तारिखमा भएको १७०३ औं बैठक (हेर्नुहोस् CRC/C/SR.1706) मा ग्रहण गर्दै सन् २०१२ को जून १५ तारिखमा बसेको १७२५ औं बैठक (हेर्नुहोस् CRC/C/SR.1725) बाट देहायबमोजिमको समापन टिप्पणी पारित गर्‍यो ।

क. परिचय

२. राज्यपक्षको प्रारम्भिक प्रतिवेदन सूचनामूलक, विश्लेषणात्मक र आत्मसमीक्षायुक्त रहेको ठम्याउँदै त्यसमा उठाइएका सवालहरूको लिखित जवाफ (CRC/C/OPSC/NPL/Q/Add.1) लाई समिति स्वागत गर्दछ । राज्यपक्षको प्रतिनिधि मण्डलसँग भएको रचनात्मक एवं उपलब्धिमूलक छलफलको समेत समिति प्रशंसा गर्दछ ।
३. यो समापन टिप्पणीलाई सन् २००५ को सेप्टेम्बर २१ तारिखमा दिइएको बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको पहिलो र दोस्रो (संयुक्त) आवधिक प्रतिवेदनको समापन टिप्पणी (CRC/C/15/Add.261) का साथमा अध्ययन गर्न समिति राज्यपक्षलाई स्मरण गराउँदछ ।

ख. सामान्य टिप्पणी

सकारात्मक पक्षहरू

४. यस इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयनका लागि अपनाइएका सकारात्मक कदमहरू, विशेषतः देहायका दस्तावेजहरूलाई राज्यपक्षले जारी गरेको कुरालाई समितिले स्वागत गर्दछ :
- अ) सन् २०११ मा जातीय भेदभाव र छुवाछुत (कसूर र सजाय) ऐन, २०६८,
आ) सन् २००९ अप्रिलमा घरेलु हिंसा (कसूर र सजाय) ऐन, २०६६,
इ) सन् २००७ जुलाईमा मानवबेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४,
र सन् २००८ मा मानवबेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐनको नियमावली, २०६५,
ई) बालगृह सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्ड, २०६०
उ) सन् २००६ मा लैङ्गिक समानता कायम गर्न केही नेपाल ऐन संशोधन गर्न बनेको ऐन, २०६३,
ऊ) सन् २००६ नोभेम्बरमा केही नेपाली ऐनहरू संशोधन गर्नेसम्बन्धी ऐन जसले पुरुष र महिलाको विवाह गर्ने कानुनी उमेर २० वर्ष पुऱ्याएको र परिवारका पुरुष र महिला सदस्यहरूलाई आफ्ना बालबालिकाको जन्मदर्ता गर्नुपर्ने दायित्व तोकिदिएको छ ।
५. राज्यपक्षले देहायका अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारसम्बन्धी दस्तावेजहरू अनुमोदन गरेको कुरालाई पनि समिति स्वागत गर्दछ :
- अ. सन् २००७ जनवरीमा सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोगविरुद्ध संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको इच्छाधीन आलेख, २०००,
आ. सन् २०११ डिसेम्बरमा अन्तरदेशीय सङ्गठित अपराधविरुद्धको महासन्धि, २०००
इ. सन् २०१० मेमा संयुक्त राष्ट्रसंघीय अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, २००६ तथा त्यसको इच्छाधीन आलेख, २००६
ई. सन् २००८ अगस्टमा जबरजस्ती काममा लगाउने सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको महासन्धि नं. १०५,
उ. सन् २००७ जूनमा महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलनसम्बन्धी महासन्धि, १९७९ को इच्छाधीन आलेख, २०००,
ऊ. सन् २००६ मा दक्षिण एसियामा बालकल्याण प्रवर्द्धनका लागि क्षेत्रीय व्यवस्थासम्बन्धी सार्क महासन्धि, २००२
ए. सन् २००५ मा वेश्यावृत्तिको लागि महिला तथा बालबालिकाको जीउ मान्नेबेच्ने काम रोकथाम गर्ने र सोविरुद्ध सङ्घर्ष गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था भएको सार्क महासन्धि, २००२ ।

६. यस इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयनका लागि सहजीकरण गर्न बनेका देहायका संयन्त्रहरू, राष्ट्रिय योजना र कार्यक्रमहरूलाई समिति स्वागत गर्दछ :
- अ. बालमैत्री स्थानीय सुशासनसमेत प्रवर्द्धन गर्नेगरी बनेको तीन वर्षे योजना सन् २०१०-२०१३,
- आ. बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना सन् २००४/०५ देखि २०१४/१५,
- इ. मानवबेचबिखन विशेषगरी महिला तथा बालबालिकाको बेचबिखन तथा ओसार पसारविरुद्धको राष्ट्रिय कार्ययोजना, २०६८,
- ई. नेपाल प्रहरी अन्तर्गत महिला तथा बालबालिका सेवा निर्देशनालयको स्थापना,
- उ. महिला तथा बालबालिकासँग सम्बन्धित सरकारी कार्यहरूको जाँचबुझ गर्न सन् २००९ मा गठन गरिएको व्यवस्थापिका संसदको महिला तथा बालबालिका समिति र महिला ककस,
- ऊ. यौनशोषण र ओसारपसारबाट पीडित बालबालिकाको तत्काल उद्धार र राहत दिन आकस्मिक बालबालिका उद्धार कोषको स्थापना ।

ग. तथ्याङ्क

७. राज्यपक्षको प्रतिवेदनमा नेपाल प्रहरी, महान्यायाधिवक्ता र सर्वोच्च अदालतले सङ्कलन गरेको तथ्याङ्कलाई समावेश गरेको कुरालाई समिति मननू गरी प्रशंसा गर्दछ । तथापि नेपालमा यस इच्छाधीन आलेखसँग सम्बन्धित घटनाहरूको उचित अभिलेखीकरण, सिफारिस र अनुगमनलाई सहज तुल्याउन तथा यस आलेखको कार्यान्वयनको प्रगति विश्लेषण तथा लेखाजोखा गर्न विस्तृत तथ्याङ्क सङ्कलन पद्धतिको कमी रहेकोप्रति समितिले चासो व्यक्त गर्दछ ।
८. राज्यपक्षले साभेदारहरूसँग सहयोग लिई विस्तृत तथा केन्द्रीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन पद्धतिको व्यवस्था गर्न तथा सङ्कलित तथ्याङ्कको विश्लेषण गरी प्रगतिको लेखाजोखा गर्न एवम् यस इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयनका लागि नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नका लागि आधार तय गर्न समेत समितिले आग्रह गर्दछ । इच्छाधीन आलेखको दायराभिन्न पर्ने अपराधहरूको विश्लेषणमा सहजताका लागि सङ्कलित तथ्याङ्क उमेर, लिंग, भौगोलिक अवस्था, जातीयता र सामाजिक, आर्थिक पृष्ठभूमिका आधारमा वर्गीकरण गरिनुपर्दछ । यसका लागि यूनिसेफ तथा यूएनडिपीसँग प्राविधिक सहकार्य गर्न समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।

घ. कार्यान्वयनका सामान्य उपाय

कानून निर्माण

९. यस इच्छाधीन आलेखका सन्दर्भमा राज्यपक्षले थुप्रै कानून निर्माण गरेको कुरालाई समिति प्रशंसा गर्दछ । तथापि इच्छाधीन आलेखका सबै प्रावधानहरूलाई राष्ट्रिय कानूनमा समेट्न नसकेकोप्रति समितिले चासो व्यक्त गर्दछ । त्यसैगरी, बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को संशोधन प्रक्रिया पूर्ण नभएको कारणले आलेखका अधिकारहरू १६ वर्ष उमेर पूरा नगरेका बालबालिकामा मात्र सीमित हुन पुगेको कुराप्रति समेत समिति चासो राख्दछ ।
१०. यस इच्छाधीन आलेखका व्यवस्थालाई पूर्ण रूपमा राष्ट्रिय कानुनी व्यवस्थामा समेट्न राज्यपक्षले आवश्यक सबै कदमहरू चाल्न समिति आग्रह गर्दछ । बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को संशोधन प्रक्रियालाई छिटोभन्दा छिटो पूर्ण गरी सो ऐन र बालबालिकासँग सम्बन्धित अन्य सबै कानूनहरूले १८ वर्ष मुनिका सबै बालबालिकाको संरक्षण गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्न समितिले राज्यपक्षलाई आह्वान गर्दछ ।

राष्ट्रिय कार्ययोजना

११. यस इच्छाधीन आलेखसँग सम्बन्धित राज्यपक्षमा विद्यमान विभिन्न कार्ययोजनाहरू विशेषतः बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना सन् २००४/०५-२०१४/१५, बालश्रमसम्बन्धी राष्ट्रिय गुरुयोजना सन् २०११-२०२० र मानवबेचबिखन विशेषगरी महिला तथा बालबालिकाको बेचबिखन तथा ओसारपसारविरुद्धको राष्ट्रिय कार्ययोजना, २०६८ लाई स्वागत गर्दै समिति देहायका विषयहरूमा चासो व्यक्त गर्दछ :

- अ) यी कार्ययोजनाहरूमा लक्षित समूह र गर्नुपर्ने क्रियाकलाप दुवै सन्दर्भमा दोहोरोपना देखिएकाले तिनको समग्र कार्यान्वयनको प्रभावकारितामा अड्चन पुग्ने र जिम्मेवारीहरू पूरा गर्नमा प्रभाव पर्ने अवस्था,
 - आ) बालबालिकाका लागि १० वर्षे राष्ट्रिय कार्ययोजना र जिल्ला बालकल्याण समितिले तयार गरेको कार्ययोजनाबीच तालमेलको कमी, र
 - इ) राष्ट्रिय र स्थानीयतहमा निर्माण गरिएका योजनाहरूले स्पष्टतः लक्षित समूह र सूचकहरू तय गर्न नसक्नुका साथै क्रियाकलापहरू सञ्चालनका लागि आवश्यक बजेट विनियोजन नहुनु ।
१२. यस सन्दर्भमा समिति राज्यपक्षलाई देहायअनुसारको आग्रह गर्दछ :

- अ) यस इच्छाधीन आलेखका सबै प्रावधानहरूलाई समेट्दै विद्यमान विभिन्न कार्ययोजनाहरूलाई समाहित गरी स्पष्ट लक्षित समूह र सूचकहरू किटान गरिनुका

साथै एउटै समग्र बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना बनाउन सोच्नुपर्दछ । यस कार्ययोजनाले 'स्टकहोम', 'योकोहामा' र 'रियो दि जेनेरियो' मा भएको बालबालिकामाथि हुने यौनशोषणविरुद्धको घोषणा, कार्यसूची र विश्वव्यापी प्रतिबद्धतासम्बन्धी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो 'वर्ल्ड कङ्ग्रेस'को निष्कर्षलाई ध्यानमा राख्न,

- आ) यस इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयनका लागि गर्नुपर्ने त्रियाकलापहरूमा आवश्यक बजेटको विस्तृत लेखाजोखा गर्न र सोको विनियोजन गर्न,
- इ) संशोधित बालबालिकाका लागि राष्ट्रिय कार्ययोजनाको कार्यान्वयनसम्बन्धी प्रगति र चुनौतीहरूको लेखाजोखा तथा तिनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी योजना निर्माण गर्न ।

समन्वय र मूल्याङ्कन

१३. यस इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयन गर्न समन्वय गर्ने जिम्मा राज्यपक्षको महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालयको रहेको कुरा समितिले मनन गर्दछ । तथापि, समन्वय गर्न अपुग भएको र राज्यपक्षले आफ्नो समन्वय संयन्त्रको मूल्याङ्कन सन्दर्भमा कुनै पनि सूचनाजानकारी उल्लेख नगरेको कुराप्रति समितिले चासो व्यक्त गर्दछ । विशेषतः समन्वय गर्ने मन्त्रालयमा स्रोतको अभाव, केन्द्रीय बालकल्याण समिति र ७५ जिल्लाका जिल्ला बालकल्याण समितिलगायतका समन्वयको भूमिकामा आएका संयन्त्रहरू तथा यी सबै बालसंरक्षणका आधिकारिक निकायहरूको भूमिका र अखितयारी प्रष्ट नभएको सन्दर्भमा समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।

१४. समिति राज्यपक्षलाई देहायको आग्रह गर्दछ :

- आ) यस इच्छाधीन आलेखलाई विभिन्न क्षेत्रमा राष्ट्रिय, संघीय तथा जिल्लातहसम्म प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालयको समन्वयकारी भूमिकाको मूल्याङ्कन गर्ने तथा त्यसलाई सुदृढ गर्न पर्याप्त अखितयार तथा मानवीय, आर्थिक एवं प्राविधिक स्रोत सुनिश्चित गर्न,
- आ) केन्द्र तथा जिल्ला दुवैतहमा विद्यमान बालबालिकासँग सम्बन्धित संयन्त्रहरूको कामलाई महत्व दिन तिनको विस्तृत संस्थागत पुनरावलोकन गरी तिनको अखितयारी, जिम्मेवारी तथा जवाफदेहीतालाई प्रष्टसँग पुनर्व्याख्या गर्नुका साथै केन्द्र तथा जिल्लातहमा तिनको कामलाई सुदृढ गर्न तथा मार्गदर्शन गर्न आवश्यक स्रोत, मार्गनिर्देशिका, प्रोटोकल एवं कार्यविधिहरूको व्यवस्था गर्न ।

प्रचारप्रसार

१५. बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि र यसका दुईवटा इच्छाधीन आलेखहरूको सिद्धान्त र प्रावधानहरूलाई राज्यपक्षले विद्यालय तथा विश्वविद्यालयका पाठ्यक्रमका साथै व्यावसायिक तालिम केन्द्रहरूको पाठ्यक्रममा पनि समावेश गर्न गरेको प्रयासलाई मनन गर्दै सर्वसाधारण, बालबालिका तथा व्यावसायिक समूहहरूमाभ भने यस इच्छाधीन आलेखबारे सचेतना बढाउन पर्याप्त उपाय नअपनाएकोप्रति समितिले चासो व्यक्त गर्दछ ।
१६. यस इच्छाधीन आलेखको प्रावधानबारे राज्यपक्षले सर्वसाधारण, परिवार र समुदायहरूलाई जानकारी गराउनुका साथै बालबालिकालाई यसबारे बालमैत्री तरिकाले सुसूचित पार्न बृहद् पहल गर्न समिति सिफारिस गर्दछ । यसका साथै समिति देहायअनुसार आग्रह गर्दछ :
- अ) प्राथमिक र माध्यमिक विद्यालयतहका पाठ्यक्रममा यस इच्छाधीन आलेखसँग सम्बन्धित सवालहरू व्यवस्थित रूपले समावेश गर्न,
- आ) बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणविरुद्धका नकारात्मक प्रभाव तथा तिनबाट सुरक्षित हुने उपायबारे समुदाय, बालबालिका र पीडित बालबालिकासमेतको सहकार्यमा सचेतना कार्यक्रम र अभियानहरू सञ्चालन गर्न र यी कार्यक्रमहरू राज्यपक्षका सबै भाषाहरू र साक्षर-निरक्षर व्यक्तिहरूले पनि बुझ्ने माध्यममा उपलब्ध गराउन,
- इ) यस इच्छाधीन आलेखलाई व्यावसायिक समूह, प्रहरी, न्यायाधीश, न्यायाधीवक्ता, सञ्चारकर्मीहरू, सामाजिक कार्यकर्ता, तथा केन्द्रीय बालकल्याण समिति र जिल्ला बालकल्याण समितिका सदस्यहरूमाभ प्रचारप्रसार गर्न,
- ई) यस इच्छाधीन आलेखका प्रावधानहरू विशेषतः त्यस्ता अपराधहरूको जोखिम बढी भएका क्षेत्रहरूमा आमसञ्चार माध्यमको प्रयोग गर्दै सर्वसाधारण तथा विशेषगरी बालबालिकालाई मुख्य सन्देश उपलब्ध गराई सचेतना अभिवृद्धि गर्न नागरिक समाजका संस्थाहरू, सञ्चारमाध्यम र निजी क्षेत्रबीच सहकार्य गर्न ।

तालिम

१७. सम्बन्धित पेसागत समूहहरू विशेषतः प्रहरी तथा न्यायप्रशासनमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई इच्छाधीन आलेखका प्रावधानका सम्बन्धमा पर्याप्त तालिम नभएकोप्रति समितिको चासो छ ।
१८. पीडित बालबालिकासँग काम गर्ने सबै व्यावसायिक समूहहरू जस्तै- प्रहरी, कानून व्यावसायी, न्यायाधिवक्ता, न्यायाधीश, स्वास्थ्यकर्मी, सामाजिक कार्यकर्ता, अध्यागमन अधिकारी,

सञ्चारकर्मीहरूलाई इच्छाधीन आलेखका प्रावधानहरूका सन्दर्भमा व्यवस्थित लैङ्गिक संवेदनशील शिक्षा र नियमित तालिमको व्यवस्था गर्न समितिले राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।

स्रोतको विनियोजन

१९. यस इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयनका लागि विशेषगरी अपराधहरूको रोकथाम तथा पीडित बालबालिकालाई प्रदान गर्ने सहयोगसम्बन्धी प्रावधानका सन्दर्भमा स्रोतको कमौप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ । समिति विशेषतः देहायका विषयहरूमा चासो व्यक्त गर्दछ :

अ. नयाँ कानूनहरूको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा लागत विश्लेषण नगरिएको,

आ. यस आलेखलाई कार्यान्वयन गर्न तथा जिल्लामा रहेका बालअधिकार अधिकृतहरूको तलबलगायतका क्रियाकलापको स्रोत विनियोजन अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग नियोग र गैरसरकारी संस्थाहरूले व्यवस्था गरेको, र

इ. बढ्दो भ्रष्टाचारले गर्दा बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणको रोकथाम गर्न तथा त्यसविरुद्धको कार्यका लागि उपलब्ध स्रोत घटेको ।

२०. यस इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा विशेषतः अपराध अनुसन्धान, कानुनी सहयोग, पीडितको शारीरिक र मनोवैज्ञानिक पुनर्लाभका लागि राज्यको नियमित बजेटबाट मानवीय, प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतको व्यवस्था गर्न समिति राज्यपक्षलाई आग्रह गर्दछ । प्रभावकारी रूपमा भ्रष्टाचारको रोकथाम, त्यसविरुद्ध लड्न एवम् त्यस्ता घटनालाई अभियोजन गर्नका लागि राज्यपक्षले तत्काल आवश्यक कानुनी कदमहरू चाल्न समेत समिति आग्रह गर्दछ ।

उ. बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणको रोकथाम (धार १ अनुच्छेद १ र २)

इच्छाधीन आलेखअन्तर्गत अपराध रोकथामका लागि अपनाइएका कदम

२१. बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणको रोकथामका लागि राज्यपक्षले विशेषगरी दलित, आदिवासी, सीमान्तीकृत तथा पिछडिएका समुदाय र परिवारलाई लक्षित गरी सञ्चालन गरेका नीति र कार्यक्रमहरूमा बालसहभागिताको प्रवर्द्धन

गर्न एवम् महिला निरक्षरता कम गर्न चालिएका कदमहरूलाई समिति स्वागत गर्दछ । तथापि, विद्यमान कानुन, प्रशासनिक उपायहरू, तथा सामाजिक नीति र कार्यक्रमहरू बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणको मुख्य कारणहरू र त्यसका कारक तत्वहरू जस्तै- व्याप्त गरिबी, लैङ्गिक भेदभाव, असुरक्षित बसाइसराइ र विस्तृत बालसंरक्षण प्रणालीको अभावलाई कम गर्न पर्याप्त नभएकोमा समिति चासो व्यक्त गर्दछ । विशेषतः समिति देहायका कुराहरूमा चासो व्यक्त गर्दछ :

- अ) विद्यमान जातीय भेदभाव, विशेषतः दलितहरूमाथि गरिने चर्को जातीय भेदभावका साथै महिला तथा बालिकाहरूमाथि हुने कानुनी तथा तथ्यगत भेदभाव,
- आ) एकल महिला, विदेशीसँग विवाह गरेका महिला, शरणार्थी, राज्यविहीनताका कारण बालबालिकाको जन्मदत्ता गर्न नपाएका जस्ता समस्याहरूको कारणले यस आलेखको दायरामा पर्ने अपराधबाट पीडित हुने सम्भावना विद्यमान,
- इ) प्राथमिकताको अभावको कारण लक्षित बालबालिकाको समूह पिछडिएको अवस्थामा पुगी आन्तरिक रूपमा विस्थापित भएका, शरणार्थी भएका, अपाङ्गता भएका तथा सडकमा आश्रित बालबालिकाको सङ्ख्यामा वृद्धि, र
- ई) घरेलु हिंसा (कसूर र सजाय) ऐन, २०६६ अन्तर्गत घरेलु हिंसाका पीडितलाई आवश्यक संरक्षणको अभाव, यौनदुर्व्यवहारबाट बालकहरूको संरक्षणको अभाव एवम् शैक्षिक संस्था र परिवारहरूमा हुने बालयौन दुर्व्यवहारका घटनाहरूमा भएको वृद्धि ।

२२. यस इच्छाधीन आलेखअन्तर्गतका अपराधहरूका मूल कारणहरू र अति जोखिममा रहेका बालबालिकालाई लक्षित गरी राज्यपक्षले विस्तृत अवधारणा ल्याउन समिति आग्रह गर्दछ । विशेषतः राज्यपक्षले आफ्नो गरिबी निवारण रणनीति र सामाजिक सुरक्षा प्रावधानहरू सुदृढ बनाई पिछडिएका र सीमान्तीकृत परिवारहरूका बालबालिका लक्षित गरी सकेसम्म छिटो सम्बोधन गर्ने खालका कार्यक्रममाफर्त आमाबाबुलाई बालबालिकाप्रतिका आफ्ना हेरचाह र संरक्षणसम्बन्धी दायित्व राम्रोसँग पूरा गर्न सहयोग पुऱ्याउन समिति आग्रह गर्दछ । समिति राज्यपक्षलाई देहायका आग्रह गर्दछ :

- अ. सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिवर्तनलाई सहजीकरण तथा सीमान्तीकृत समुदायका बालबालिकामाभ्र समानताको वातावरण निर्माण गर्न समाजका समग्र क्षेत्रलाई संलग्न गरी छुवाछुतलाई निषेध गर्ने कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न,
- आ. सबै बालबालिकाको जन्मको समयमा जन्मदत्ता भएको सुनिश्चित गर्न आवश्यक सबै कदमहरू चाल्न,

- इ. बालिकाहरूविरुद्ध हुने भेदभावलाई बढावा दिने सबै कानुनी प्रावधानहरूको खारेजी गर्न, तथा महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धिको समापन टिप्पणी (CEDAW/C/NPL/CO/4-5 para. 18 (a)) अनुरूप विचारकहरू, परिवार तथा आमसञ्चारसँगको सहकार्यमा लैङ्गिक भूमिकाबारेको पूरातन सोचविरुद्ध लड्ने अभियान एवम् सर्वसाधारणलाई लक्षित शिक्षा-सचेतना कार्यक्रममार्फत बालिकाहरूविरुद्ध हुने सबै प्रकारका सामाजिक भेदभावहरूको उन्मूलन गर्न आवश्यक कदम चाल्न,
- ई. अति जोखिम परिस्थितिमा रहेका बालबालिकालाई लक्षित गरी रोकथामका कार्यक्रमहरू तय गर्न, विशेषगरी, सडकमा आश्रित बालबालिकालाई पर्याप्त र सुरक्षित बास, स्वास्थ्य, शिक्षा र लत्ताकपडाको सुनिश्चितता गर्न आवश्यक कदमहरू चाल्न । खासगरी यस्ता परिस्थितिका बालबालिकामाथि प्रहरीबाट हुने क्रूरता, शारीरिक र यौनजन्य दुर्व्यवहारका साथै लागूपदार्थ दुर्व्यसनबाट संरक्षण पाउने जस्ता विषयलाई प्राथमिकतामा राखिनुपर्दछ, र
- उ. बालयौनशोषणका मूल कारणका रूपमा रहेका घरेलु हिंसा र बालयौन दुर्व्यवहारजस्ता विषयलाई सम्बोधन गर्न गर्नुपर्ने मुख्य कार्यहरू रोकथाममूलक रणनीतिहरूमा समावेश भएको सुनिश्चित गर्न ।

धर्मपुत्र, धर्मपुत्रीको व्यवस्था

२३. अन्तरदेशीय धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणसम्बन्धी परिचालित कानुनी ढाँचाका साथै अन्तरदेशीय धर्मपुत्र, धर्मपुत्री व्यवस्थापनसम्बन्धी समितिको स्थापनाको व्यवस्था गरिएको सन् तथा २००८ मा पारित भई सन् २०११ मा संशोधन गरिएको नेपाली बालबालिका विदेशी नागरिकलाई धर्मपुत्र धर्मपुत्री ग्रहण गर्न दिने शर्त तथा प्रक्रिया, २०६५ लाई समिति स्वागत गर्दछ । तथापि, गैरकानुनी प्रक्रियाबाट धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहण प्रक्रियाबाट बालबालिकाले पर्याप्त रूपमा संरक्षण नपाउँदा धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका नाममा बालबालिकाको बेचबिखनलाई बढावा पुगिरहेको स्थितिप्रति समिति गम्भीर चासो व्यक्त गर्दछ । समिति खासगरी देहायका विषयहरूमा चासो व्यक्त गर्दछ:
- अ) अन्तरदेशीय धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणसम्बन्धी कार्य-प्रक्रियामा बढ्दै गएका अनियमितताहरू,
 आ) धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणको अनौपचारिक व्यवस्थाका कारण बालबालिका घरेलु कामदारका रूपमा शोषणमा पर्ने उच्च जोखिम,

- इ) राज्यपक्षमा हुने बालबालिकाको बेचबिखन तथा तस्करी एवम् करकापमा पारेको वा फकाइएको कारण परिवारले आफ्ना बालबालिका त्यागेका मुद्दाहरू, र
- ई). तथाकथित बालगृह र सडकमा आश्रित बालबालिकाका लागि आवास सेवा चलाइरहेका विदेशी बालयौन परपीडकबाट भएका बालयौन परपीडनका पहिचान गरिएका राज्यपक्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको घटनाहरू ।
२४. बालबालिकाको धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणको प्रक्रियामा संलग्न सबै व्यक्तिहरूले अन्तर्राष्ट्रिय कानुनी व्यवस्थाअनुसार व्यवहार गर्दछन् भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्न राज्यपक्षले यस इच्छाधीन आलेखको धारा ३, अनुच्छेद ५ अन्तर्गतको सबै कानुनी र प्रशासनिक उपायहरू अपनाउन समिति स्मरण गराउँदछ । समिति विशेषतः देहायका विषयहरूमा राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ :
- अ) नेपाली बालबालिकाको धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका सन्दर्भमा कडा शर्त तथा प्रक्रिया तय गरी कार्यान्वयन गर्न तथा धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका सबै मामिलामा आमाबाबुको दायित्वको अन्त्य र बालबालिकालाई परिवारबाट अलग्याउनुपूर्व सबै उपायहरू गरिसकेको सुनिश्चितता गर्न स्पष्टरूपमा प्रक्रियाहरू तय गर्न,
- आ) देशभित्रै तथा अन्तरदेशीय धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणसम्बन्धी हालको संयन्त्र र प्रक्रियालाई तत्काल समीक्षा गर्दै हेग महासन्धिअनुरूप धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहण प्रक्रियामा संलग्न जिम्मेवार व्यक्तिहरू घटनाको समीक्षा गर्न एवम् प्रक्रियासम्मत कार्य गर्न प्राविधिक रूपमा पूर्ण सक्षम भएको कुरा सुनिश्चित गर्न,
- इ) बालबालिकामाथि हुनसक्ने सम्भावित शोषणबाट जोगाउन नजिकका नातेदार तथा अन्य व्यक्तिहरूको हेरचाहमा राख्ने अभ्यासलाई नियमन र अनुगमन गर्न,
- इ) बालहिंसा र यौनदुर्व्यवहारका नियतले अनियमित रूपमा भएगरिएका धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणका घटनाहरू, बालबालिकाको तस्करी र अवैधानिक आवास तथा बालगृहहरूको अनुसन्धान गर्न, र
- उ) सन् २००९ मा राज्यपक्षद्वारा हस्ताक्षर गरिएको बालबालिकाको संरक्षण र अन्तर्राष्ट्रिय धर्मपुत्र, धर्मपुत्री लिनेदिने सम्बन्धमा सहयोगसम्बन्धी हेग महासन्धि तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय अन्तर्देशीय सङ्गठित अपराधविरुद्धको महासन्धि, २००० अन्तर्गतको मानवबेचबिखन, विशेषगरी महिला तथा बालबालिकाको बेचबिखनको रोकथाम, तथा दण्डसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्राटोकल (पार्लेमो प्रोटोकल) लाई अनुमोदन गर्न ।

बालयौन पर्यटन

२५. बालयौन पर्यटनविरुद्ध लड्ढन राज्यपक्षले आफ्ना राष्ट्रिय निकायहरू र गैरसरकारी संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा लिएका पहलहरू र सन् २००५ मा पर्यटनमार्फत बालयौन परपीडन तथा बालबालिकाको व्यावसायिक यौनशोषणविरुद्धको समिति स्थापना भएको कुरालाई समिति स्वागत गर्दछ । साथै, राज्यपक्षमा विदेशी बालयौन परपीडकबाट बालबालिकामाथि भएरकेका यौनशोषणका घटना तथा त्यसमा बिशेषत सडकमा आश्रित र सुकुम्बासी बस्तीहरूमा बस्ने बालबालिका बढी जोखिममा रहेको कुराप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।
२६. बालयौन पर्यटन रोकथाम र निर्मूल गर्न राज्यपक्षले आवश्यक सबै कानुनी, प्रशासनिक, सामाजिक र अन्य उपायहरूको साथै प्रभावकारी नियमन कार्यढाँचा निर्माण र कार्यान्वयन गर्न समितिले आग्रह गर्दछ । यस सन्दर्भमा बहुपक्षीय, क्षेत्रीय, द्विपक्षीय सम्झौतामार्फत् अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग जुटाउन समिति राज्यपक्षलाई प्रोत्साहन गर्दछ । साथै, बालयौन पर्यटनका नकारात्मक प्रभावबारे राज्यपक्षले पर्यटन उद्योगका क्षेत्रमा विशेष वकालत गर्नुपर्ने, ट्राभल एजेन्ट र पर्यटनसँग सम्बन्धित निकायहरूमाभ पर्यटनप्रतिको आदरसम्बन्धी बडापत्र (चार्टर अफ अनर फर टुरिजम) र विश्व व्यापार सङ्गठनको पर्यटनसम्बन्धी विश्वव्यापी आचारसंहितालाई व्यापक रूपमा प्रचारप्रसार गर्न र उनीहरूलाई यात्रा र पर्यटनमा बालबालिकालाई यौनशोषणबाट संरक्षण गर्ने आचारसंहितामा प्रतिबद्धता जनाउन प्रोत्साहन गर्नुपर्दछ ।

हानिकारक अभ्यास

२७. बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको पहिलो र दोस्रो (संयुक्त) आवधिक प्रतिवेदनको समापन टिप्पणीमा उल्लिखित हानिकारक अभ्यासहरू जस्तै- देउकी (धर्मका नाममा बालिका देवीदेवतालाई चढाउने), भुमा (बालिकाहरूलाई धार्मिक कर्मका लागि गुम्बामा चढाउने), कमलरी (बालिकाहरूलाई घरेलु कामकाजका लागि जमिन्दारका घरमा राख्ने) र वादी (वादी समुदायमा फैलिएको यौनव्यवसाय) अभै पनि राज्यपक्षमा विद्यमान रहेको र अभ्यासका रूपमा रहेका यस्ता कुरीतिहरूले यस आलेखको धारा २ (क) को गम्भीर उल्लङ्घन भएको सम्बन्धमा राज्यपक्षको पहिलो र दोस्रो संयुक्त आवधिक प्रतिवेदनको समापन टिप्पणी (CRC/C/15/Add.261 para.67) मा व्यक्त गरेको चासोको पुनःस्मरण गराउँदछ । साथै, बालविवाह र करकापमा हुने विवाह-उदाहरणका लागि धान खाने प्रथा- छोराछोरीको विवाहको कुरा छिनेवापत अभिभावकले पैसा पाउने प्रथाअभै विद्यमान रही यसले पनि बालबालिकाको बेचबिखनलाई प्रोत्साहन गरेको कुराप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।

२८. बालबालिकाको शारीरिक र मनोवैज्ञानिक विकासलाई असर गर्ने कुनै पनि स्वरूपका बेचबिखनलाई समेट्ने कुनै पनि अभ्यासहरूलाई तत्काल निर्मूल गर्न आवश्यक कदम चाल्न समिति राज्यपक्षलाई आग्रह गर्दछ । बालविवाह अन्त्य गर्ने कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न नेपालको सर्वोच्च अदालतले सपना प्रधान मल्ल तथा अन्य विरुद्ध नेपाल सरकार मुद्दाको सन् २००६ मा गरेको फैसलाअनुरूप बृहद् सचेतना अभियानलगायतका अन्य सक्रिय उपायहरू अपनाउन समेत समिति आग्रह गर्दछ ।

च. बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणको रोकथाम तथा त्यससँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरू (धारा ३, ४ (अनुच्छेद २ र ३) र ५-७)

विद्यमान फौजदारी कानून, दण्डविधान र नियमहरू

२९. राज्यपक्षका प्रतिनिधिले नेपालका कानुनी प्रावधानहरू यस इच्छाधीन आलेखअनुरूप तयार गर्नेगरी गरेको प्रतिबद्धतालाई समितिले स्वागत गर्दछ । नेपालका कानूनले इच्छाधीन आलेखअनुरूपका केही प्रावधानहरू अनुसरण गरेतापनि सो कुरा राष्ट्रिय कानूनमा पूर्णरूपमा समावेश भएको छैन भन्ने कुरा समितिले ठानेको छ । समिति विशेषतः देहायका विषयहरूमा विचार गर्दै आफ्नो चासो व्यक्त गर्दछ :

- अ) इच्छाधीन आलेखको दायरामा पर्ने सबै अपराधहरू मुलुकी ऐनमा समावेश नभएको,
- आ) इच्छाधीन आलेखको धारा ३ मा परिभाषित गेबमोजिम बालबालिका बेचबिखनका सबै स्वरूपलाई अपराधको दायरामा नल्याइएको,
- इ) बालवेश्यावृत्तिलाई परिभाषित तथा निषेध गर्ने र वेश्यावृत्तिमा बालबालिकाको प्रयोग वा त्यसका लागि बालबालिकाको किनबेच गर्नेहरूलाई दिइने सजायसम्बन्धी विशिष्ट कानुनी प्रावधानहरूको अभाव, र
- ई) बालबालिकाको अश्लील चित्रणलाई राज्यको विद्युतीय (इलेक्ट्रोनिक) कारोबार ऐन, २०६३ लगायतका कुनै पनि कानूनले नसमेटेको स्थिति ।

३०. इच्छाधीन आलेखअनुरूप १८ वर्षमुनिका सबै बालबालिका पूर्ण रूपमा सुरक्षित भएको सुनिश्चित गर्न राज्यपक्षले इच्छाधीन आलेखको धारा २ र ३ को पूर्ण परिपालना गर्दै फौजदारी अपराध संहितालाई संशोधन गर्न समिति आग्रह गर्दछ । विशेषतः राज्यपक्षले देहायका कुराहरूलाई अपराधीकरण गरिएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ :

- अ) यौनशोषण, व्यक्तिगत फाइदाको लागि गरिने अङ्ग प्रत्यारोपण वा निकृष्ट प्रकारका श्रममा संलग्न गर्न एवम् र अनुचित तरिकाले फकाएर अनुमति लिई, मध्यस्थकर्ताको

रूपमा र धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहणको प्रचलित कानुनविपरीत बालबालिकाको धर्मपुत्र, धर्मपुत्री ग्रहण गर्नका लागि प्रस्ताव गरी, कतै पुन्याई वा स्वीकार गरी वा अन्य कुनै पनि तरिकाले गरिने बालबालिकाको बेचबिखन,

- आ) बालबालिकालाई बालवेश्यावृत्तिका लागि प्रस्ताव राख्ने, प्राप्त गर्ने, खरीद गर्ने वा प्रदान गर्ने,
- इ) बालबालिकाको अश्लील चित्रणका सामग्रीहरू निर्माण गर्ने, वितरण गर्ने, सम्प्रेषण, निर्यात, आयात, प्रदान, बेचबिखन गर्ने तथा आफूसँग राख्ने,
- ई) माथि उल्लेखित कामहरू गर्न खोज्ने, गर्ने वा त्यस्ता काममा सहभागी हुने, र
- उ) माथि उल्लेखित कामहरूको विज्ञापन गर्ने सामग्रीहरूको प्रचारप्रसार गर्ने ।
३१. केही सार्वजनिक (अपराध तथा सजाय) ऐन, २०२७ को प्रावधानअनुरूप सार्वजनिक अमनचैन तथा सुरक्षामा खलल पुनसक्ने हेतुले अभै पनि यौनशोषणबाट पीडित बालबालिका पक्राउमा पर्ने जोखिममा रहेको कुराप्रति समिति गम्भीर चासो व्यक्त गर्दछ ।
३२. केही सार्वजनिक (अपराध तथा सजाय) ऐन, २०२७ को पीडित बालबालिकालाई पक्राउ र अभियोजन गरिने प्रावधान खारेज गर्न र यस आलेखअन्तर्गत अपराध ठहरिने कुनै पनि अपराधका पीडित बालबालिकालाई अपराधी मानिने छैन भन्ने कुराको सुनिश्चिततागर्न समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।
३३. राज्यपक्षले मानवबेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रणका लागि गरेका पहलविशेषतः लागि राष्ट्रिय तथा जिल्ला समितिहरूको गठनलाई समिति स्वागत र प्रशंसा गर्दछ । तथापि, हरेक वर्ष अधिकतम रूपमा यौन तथा श्रमशोषणमा प्रयोग गर्न हजारौं बालबालिका देशभित्र र बाहिर ओसारपसार भइरहेको तथा सर्कस, जबरजस्ती माम्न लगाउन, जबरजस्ती विवाह, दास बनाउन र अङ्ग प्रत्यारोपणका लागि समेत बालबालिकाको बेचबिखन बढ्दै गएको अवस्थाप्रति समितिले गम्भीर चासो व्यक्त गर्दछ । यस सन्दर्भमा महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलनसम्बन्धी समिति (CEDAW/C/NPL/CO/4-5, para. 21) ले औँल्याएअनुरूप मानवबेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकेको कुराप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।
३४. देशमा विद्यमान कानुनहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन, विशेषतः बालवेश्यावृत्ति हुने सबै वेश्यालयहरू पत्ता लगाउने र तिनलाई बन्द गर्न प्रभावकारी प्रणाली विकास गर्न समिति राज्यपक्षलाई आग्रह गर्दछ । जिल्लातहमा मानवबेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण समिति गठन गर्ने र त्यसलाई स्थानीयतहसम्म पुऱ्याउने र बेचबिखन तथा ओसारपसारसँग सम्बन्धित

विशेष समाधिषकको सिफारिसअनुसार यस्ता समितिहरूलाई आवश्यक मानवीय स्रोत, आर्थिक तथा प्राविधिक स्रोतहरूको पर्याप्त व्यवस्था गरी सक्रिय गराउन समेत समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ । साथै, समिति राज्यपक्षलाई पालेर्मी प्रोटोकल अनुमोदन/सम्मिलन गर्न आग्रह गर्दछ ।

बहिर्क्षेत्रीय अधिकारक्षेत्र र सपुर्दगी

३५. यस आलेख अन्तर्गतका सबै अपराधहरूको बहिर्क्षेत्रीय अधिकारक्षेत्र स्थापनाका सम्बन्धमा नेपालको कानून अस्पष्ट रहेको तथा इच्छाधीन आलेखको दायराभिन्न पर्ने अपराध गरेका व्यक्तिहरूको सपुर्दगीको सम्भावना रहेको समिति जाहेर गर्दछ ।
३६. यस इच्छाधीन आलेखको दायराभिन्न पर्ने सबै अपराधहरूको बहिर्क्षेत्रीय अधिकारक्षेत्र स्थापना र प्रयोग गर्ने कुरालाई राष्ट्रिय कानूनमा समेटिएको सुनिश्चित गर्न समिति राज्यपक्षलाई आग्रह गर्दछ । द्विपक्षीय सम्झौता नभएका अवस्थामा राज्यपक्षले यस आलेखको धारा ५ अनुरूप सपुर्दगीका कानूनी आधारहरू प्रयोग गर्न समिति सिफारिस गर्दछ ।

इच्छाधीन आलेखअन्तर्गतका अपराधहरूको अभियोजन

३७. काठमाडौं उपत्यका र नेपालका मुख्य सहरहरूका क्याबिन रेस्टुरेन्ट, डान्सबार र मसाज पार्लरहरूमा हजारौं बालबालिका वेश्यावृत्तिमा संलग्न रहेको भएतापनि उनीहरूको उद्धारका लागि राज्यपक्षबाट न्यून कदमहरू चालिएतार्फ विचार गर्दै त्यसमा समिति गहिरो चिन्ता र चासो व्यक्त गर्दछ । समिति विशेषतः देहायका विषयहरूमा चासो व्यक्त गर्दछ :
 - अ) बेचबिखन, वेश्यावृत्ति र अश्लील चित्रणबाट पीडित बालबालिकाको पहिचान, घटनादरती, अन्यत्र सिफारिस, अनुसन्धान, कारबाही र समन्वयजस्ता प्रक्रिया र संयन्त्रलाई संशोधनको प्रक्रियारत बालबालिकासम्बन्धी ऐनले सम्बोधन गर्न नसकेको,
 - आ) अनुसन्धानका लागि नेपाल प्रहरीमा आवश्यक पूर्वाधार, क्षमता र अधिकारको अभाव रहेको,
 - इ) नेपालको कानून र न्यायिक निकायहरूप्रतिको अनास्थाका कारण बालबालिकाको बेचबिखन तथा ओसारपसारसम्बन्धी घटनाहरूको उजुरी न्यून रूपमा मात्रै हुने र भिन्नभिन्नै दबाव र मिलेमतोमा समाधान हुने गरेको, र
 - ई) बेचबिखनसँग सम्बन्धित अनुसन्धानमा प्रायः कर्मचारीमाभू बद्दो भ्रष्टाचारका कारणले उत्पन्न भएको चर्को दण्डहीनताको स्थिति ।

३८. कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै यस इच्छाधीन आलेखको दायराभित्र पर्ने अपराधहरू पहिचान गर्न, अपराधीलाई पक्राउ गर्न र न्याय प्रक्रियामा ल्याउन समिति राज्यपक्षलाई आग्रह गर्दछ । यसका साथै समितिले राज्यपक्षलाई देहायका सिफारिस गर्दछ :

- अ) बेचबिखन, वेश्यावृत्ति र अश्लील चित्रणबाट पीडित बालबालिकाको पहिचान, प्रतिवेदन, अन्यत्र सिफारिस, अनुसन्धान, कारबाही र समन्वयजस्ता प्रक्रिया र संयन्त्रका सम्बन्धमा संशोधनको प्रक्रियारत रहेको बालबालिकासम्बन्धी ऐनमा स्पष्ट व्यवस्था राख्न,
- आ) बालबालिका र परिवारलाई घटनाहरू आफै समाधान गर्न प्रोत्साहन नगर्न र पीडकहरूलाई न्यायप्रक्रियामा ल्याउन चाल्नुपर्ने कदमहरू सुनिश्चित गर्न, र
- इ) बालबालिकाको बेचबिखन, बालवेश्यावृत्ति र बालबालिकाको अश्लील चित्रणमा अखितयारप्राप्त निकायहरू स्वयं संलग्न भएको अवस्थामा शुन्य सहनशीलताको सिद्धान्तलाई आत्मसात गर्दै भ्रष्टाचार तथा दण्डहीनताजस्ता सवालहरूलाई प्राथमिकताका साथ सम्बोधन गर्न ।

छ. पीडित बालबालिकाको अधिकारको संरक्षण (धारा ८ र धारा ९ अनुच्छेद ३ र ४)

इच्छाधीन आलेखले निषेध गरेका अपराधहरूबाट पीडित बालबालिकाको अधिकार संरक्षण गर्न अपनाइएका कदमहरू

३९. नेपाल प्रहरीअन्तर्गत महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्र नेपालका २३ जिल्लाहरूमा स्थापना भएको कुरालाई ख्याल गर्दै ती केन्द्रहरूमा आवश्यक स्रोतको अभावका कारण बालबालिका र उनका परिवारलाई फौजदारी न्यायिक प्रक्रियाअघि, क्रममा र पछि पर्याप्त संरक्षण दिन गाह्रो रहेको अवस्थाप्रति समिति चासो व्यक्त गर्दछ । समिति विशेषतः देहायका विषयहरूप्रति चासो राख्दछ :

- अ) कानुन कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरूले बन्द (क्यामेरा) अनुसन्धानलगायतका बालसंवेदी अनुसन्धान प्रक्रिया व्यवस्थित ढङ्गले प्रयोग नगरेको,
- आ) पीडित बालबालिकाको गोपनीयता र सुरक्षा सुनिश्चित नगरिएको र निषेधसम्बन्धी व्यवस्था हुँदाहुँदै पनि सञ्चार माध्यमले पीडित बालबालिकाको तस्वीर प्रकाशन गर्ने गरेको,

- इ) फौजदारी न्याय प्रक्रियामा पीडित बालबालिकालाई निःशुल्क कानुनी सेवाका साथै बालमनोवैज्ञानिक र सामाजिक कार्यकर्ताहरूको सहयोग प्रदान नगरिएको, र
- ई) बयान दिन राजी भएका साक्षी बालबालिकाले पाउनुपर्ने विशेष संरक्षण नपाएको र अपराधीहरूविरुद्ध दिएको बयानहरूका कारण बदलाको जोखिमबाट उनीहरूले पर्याप्त संरक्षण नपाएको ।

४०. फौजदारी न्यायप्रक्रियाका सबै तहहरूमा यस आलेखअन्तर्गत पीडित बालबालिकाको अधिकार र हितलाई संरक्षण गर्न राज्यपक्षले आवश्यक कदमहरू अपनाउन समिति आग्रह गर्दछ । समिति विशेषतः देहायका कुराको सुनिश्चितता गर्न राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ :

- अ) नेपालका सबै जिल्लाहरूमा नेपाल प्रहरी अन्तर्गत महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रको स्थापना गरी अन्तर्वार्ता लिन बालबालिकाका लागि विशेष कक्षहरू निर्माण गर्ने र बालसंवेदनशील विधिहरू प्रयोग गरी प्रश्न गर्ने लगायतका बालसंवेदनशील अनुसन्धान प्रक्रियाहरू अपनाउन,
- आ) पीडित बालबालिकाको सर्वोत्तम हितको पहिचान र कार्यान्वयन नगरिएसम्म समग्र प्रक्रियामा उनीहरूलाई साथ, सहयोग र मार्गदर्शनका लागि एक अभिभावक नियुक्त गर्न,
- इ) पीडित बालबालिकालाई अनुसन्धान तथा बहसपैरवीका क्रममा संवेदनशील भई व्यवहार गर्न र उनीहरूको गोपनीयतालाई सम्मान गर्न,
- ई) पीडित बालबालिकालाई फौजदारी न्यायप्रक्रियाको क्रममा निःशुल्क कानुनी सेवाको साथै बालमनोवैज्ञानिक र सामाजिक कार्यकर्ताको सहयोग प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्न,
- उ) अनुसन्धान, अभियोजन र सुनवाइका बेला पीडित बालबालिका र प्रतिवादीबीच प्रत्यक्ष सम्पर्क नगराउने र बन्द (क्यामेरा) अनुसन्धानका लागि आवश्यक मानवीय, प्राविधिक र आर्थिक स्रोतको सुनिश्चितता गर्ने, र
- ऊ) बदलाका घटनाहरूबाट साक्षी बालबालिकालाई पर्याप्त संरक्षण गर्न आवश्यक कानुनी तथा व्यावहारिक उपायहरू अपनाउन ।

पीडितको स्वास्थ्यको पुनर्लाभ र पुनःसम्मिलन

४१. बेचबिखन तथा ओसारपसारबाट पीडित बालबालिकाका लागि निर्मित आकस्मिक पुनर्स्थापना केन्द्रहरूको स्थापनालाई मनन गर्दै यस्ता केन्द्रहरूमा पीडित बालबालिकालाई वयस्कताको उमेर नपुगेसम्म उनीहरूको हेरचाहको लागि मनोसामाजिक सहयोग, बालबालिकाको सर्वोत्तम हितका आधारमा गरिने मुद्दाको लेखाजोखा, अस्थायी र दिगो समाधानहरू एवम् निरन्तर

कार्य (फलोअप) लगायतका सम्बन्धमा स्पष्ट कार्यविधि र मापदण्डहरूको अभावका कारण ती बालबालिका अरू जोखिममा पुग्न सक्ने सम्भावना रहेको समितिले चासो व्यक्त गर्दछ । समिति विशेषतः देहायका चासो व्यक्त गर्दछ :

- अ) बेचबिखन तथा ओसारपसारबाट पीडित बालबालिकाका लागि केही पुनर्स्थापना केन्द्र तथा आकस्मिक केन्द्रहरूको स्थापना भएपनि बजेट अभावका कारण बालकेन्द्रित सेवाहरू बृहदरूपमा उपलब्ध नभएको तथा तिनको विस्तार एवम् सुधार नभएको,
- आ) पीडित बालबालिकाले औषधिउपचार, मानसिक स्वास्थ्य र अन्य हेरचाह निःशुल्क रूपमा पाउनुपर्ने अधिकारलाई कानुनले आत्मसात नगरेको, र
- इ) बेचबिखनबाट पीडितहरूलाई मात्र परिपूरण उपलब्ध गराइएको ।

४२. यस इच्छाधीन आलेखको दायरामा पर्ने अपराधबाट पीडित बालबालिकाको शारीरिक र मनोवैज्ञानिक स्वास्थ्य पुनर्लाभ र सामाजिक पुनःएकीकरण लागि राज्यपक्षले सबै किसिमका उचित कदमहरू अपनाउने क्रममा बालबालिकाको आत्मसम्मान र मर्यादालाई सम्मान गर्न समितिले आग्रह गर्दछ । समितिले विशेषतः देहायका व्यवस्थाका लागि सिफारिस गर्दछ :

- अ) विशेषतः दुर्गम क्षेत्रमा बसोबास गर्ने बालबालिकाको लागि बालकेन्द्रित सेवाहरूको सहजीकरण तथा तिनमा पहुँच बढाउनका लागि सबै आवश्यक उपायहरू अपनाउन तथा यस्ता सेवाहरूका लागि बजेट वृद्धि गरी ती केन्द्रहरूमा पर्याप्त तथा यथोचित रूपमा सामग्रीहरूको व्यवस्था गर्न,
- आ) पीडित बालबालिकाको उद्धार, परिपूरण, पुनर्स्थापना र पुनःएकीकरण लागि स्पष्ट कदमहरू अपनाउन र पीडित बालबालिकाले औषधिउपचार, मानसिक स्वास्थ्य र अन्य उपचारहरू निःशुल्क रूपमा पाउनुपर्ने कानुनी अधिकार स्थापना गर्न,
- इ) इच्छाधीन आलेखको दायराभित्र पर्ने अपराधबाट पीडित बालबालिकाले यस आलेखको धारा ९, अनुच्छेद ४ अनुकूल विना भेदभाव क्षतिपूर्ति माग गर्ने प्रक्रियामा पर्याप्त पहुँच पाउने कुराको सुनिश्चित गर्न ।

ज. अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र सहकार्य

४३. यस आलेखको दायरामा पर्ने कुनै पनि अपराधका अभियुक्तलाई रोकथाम, पहिचान, अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायप्रक्रियामा सुधार ल्याउन कार्यविधि तथा संयन्त्रहरूको संयोजन एवम् तिनको कार्यान्वयनलगायतका व्यवस्थाका लागि राज्यपक्षले धारा १० अनुच्छेद १ अनुरूप विशेषतः छिमेकी राष्ट्रहरूसँग बहुपक्षीय, क्षेत्रीय र द्विपक्षीय व्यवस्था गरी अन्तर्राष्ट्रिय

सहयोग सुदृढ गर्न समिति प्रोत्साहन गर्दछ । यस सन्दर्भमा वेश्यावृत्तिको लागि महिला तथा बालबालिकाको जीउ मास्नेबेच्ने काम रोकथाम गर्ने र सोविरुद्ध सङ्घर्ष गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था भएको सार्क महासन्धि, २००२ र दक्षिण एसियामा बालकल्याण प्रवर्द्धनका लागि क्षेत्रीय व्यवस्थासम्बन्धी सार्क महासन्धि, २००२ को कार्यान्वयन गर्न समिति प्रोत्साहित गर्दछ ।

४४. यस इच्छाधीन आलेखको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकाय र कार्यक्रमहरूका साथसाथै गैरसरकारी संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्न समिति राज्यपक्षलाई प्रोत्साहित गर्दछ ।

भ. निरन्तर कार्य (फलो अप) र प्रचारप्रसार

४५. यी सिफारिसहरूलाई पूर्ण मान्यता दिलाउन तथा कार्यान्वयनको लागि राज्यप्रमुख, सर्वोच्च अदालत, व्यवस्थापिका संसद, सम्बन्धित मन्त्रालय, स्थानीय निकायसम्म पुऱ्याएर उपयुक्त उपायहरू अपनाउन समितिले सिफारिस गर्दछ ।

४६. यस इच्छाधीन आलेख, यसको कार्यान्वयन र अनुगमनका सम्बन्धमा छलफल उत्प्रेरित गर्नका लागि समिति राज्यपक्षलाई आफूले समितिमा प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदन र उठाइएका सवालहरूको लिखित जवाफहरू तथा समितिले प्रस्तुत गरेको समापन टिप्पणीलगायतका सिफारिसहरू नागरिक समाजका संघसंस्थाहरू, युवा समूहहरू, विज्ञहरू, बालबालिका सबैको पहुँच पुग्नेगरी इन्टरनेटलगायतका माध्यमहरूबाट उपलब्ध गराउन सिफारिस गर्दछ ।

ज. अर्को प्रतिवेदन

४७. धारा १२ अनुच्छेद २ अनुरूप यस इच्छाधीन आलेख र यस समापन टिप्पणीको कार्यान्वयनका अन्य जानकारी बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा ४४ अनुरूपको सन् २०१० को मार्च १३ तारिखमा पेश गर्नुपर्ने अर्को आवधिक प्रतिवेदनमा समावेश गर्न समिति राज्यपक्षलाई अनुरोध गर्दछ । त्यसैगरी सन् २००९ को मार्च २ तारिखमा पेश गर्नुपर्ने सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोगविरुद्धको बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको इच्छाधीन आलेख, २००० को प्रारम्भिक प्रतिवेदन पनि छिटोभन्दा छिटो समितिमा पेश गर्न समेत समिति राज्यपक्षलाई आग्रह गर्दछ ।

नेपालीमा अनुवाद तथा सम्पादन:

चन्द्रिका खतिवडा र निना महर्जन । शुद्धाशुद्धी: रवीन्द्र भट्टराई ।

United Nations Committee on the Rights of the Child

Concluding Observations

On

The Third to Fifth Periodic Reports of Nepal
Including Optional Protocols' Report

Government of Nepal

Ministry of Women, Children and Social Welfare

Central Child Welfare Board

Hariharbhawan, Pulchowk, Lalitpur

United Nations Committee on the Rights of the Child

Concluding Observations

On

**The Third to Fifth Periodic Reports of Nepal
Including Optional Protocols' Report**

Government of Nepal

Ministry of Women, Children and Social Welfare

Central Child Welfare Board

Hariharbhawan, Pulchowk, Lalitpur

Phone: +977-01-5010045/5010046

Fax: +977-01-5527591

Website: www.ccwb.gov.np

Publised by : Central Child Welfare Board
Hariharbhawan, Pulchowk, Lalitpur

Publication : 2000

Printed : Ashmi Printing Press, Sankhamul, Kathmandu

Preface

Nepal has ratified the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC) on 14th September, 1990. Being the State Party of Convention, it is the mandatory obligations to make the principles and provisions of the Convention widely known, by appropriate and active means, to adults and children alike. Likewise, it is essential to submit the reports on the measures that State Parties have adopted in course of ensuring the rights of children and on the progress made on the enjoyment of those rights to the Committee on the Rights of the Child within two years of the entry into force of the Convention thereafter every five years. The Committee provides recommendations based on the information received from the reports of the State Parties that is termed as Concluding Observations. This is a kind of guiding document in improving child related plans, policies and programs for concerned State Party.

In the capacity of State Party, Nepal has been submitting its initial and periodic reports of UNCRC to the Committee on the Rights of the Child. The first initial report was submitted to the Committee on 10th April 1995 and, additional information including List of Issues was submitted on 23rd February 1996. The first Concluding Observations of the Committee on the report was issued on 7th June 1996. Though the government submitted the report on 4th March 2003, the due date of the second Periodic Report was 13th October 1997. The second Concluding Observations of the Committee on the report was issued on 21st September 2005. After a long interval, Nepal submitted its Third to Fifth combined Periodic Reports to the Committee on 11th October 2012 and the List of Issues on 26th September 2014, and reply to the issues was issued on 7th August 2015. The combined reports were adopted by the Committee at its seventy-second session (17 May-3 June 2016) and the Concluding Observations was adopted at its 2132nd meeting, held on 3 June 2016.

In the Concluding Observations on the combined third to fifth periodic reports of Nepal, the Committee on the Rights of the Child notes with the appreciation for the adoption of Constitution 2015 that recognizes children's rights as fundamental rights and for constitutional provisions on free and compulsory basic education and free secondary education. However, the Committee is concerned that the draft Children's Bill does not provide a comprehensive, integrated and rights-based approach to the State party's legislation and does not adequately define key terms or mandates. The Committee welcomes inclusion of provisions on the rights of children with disabilities under the new Constitution but concludes that there is no comprehensive inclusive education policy framework, and segregated special education for children with disabilities remains the norm and disaggregated data on the abuse and neglect of children with disabilities are lacking. The Committee welcomes the prohibition of corporal punishment in article 39.7 of the Constitution. However, it remains concerned that corporal punishment is not explicitly prohibited in all legislation relating to children's rights, and that it remains prevalent at home, in schools and in other institutions.

Moreover, the Committee welcomes continuous increment in the resources allocated for the fulfillment of children's rights during recent years, as well as the adoption of

the child-friendly local governance national framework in 2009, and its accompanying implementation guidelines in 2010. Nevertheless, the Committee remains concerned that the resources dedicated to children continue to be insufficient; limited and significantly hampered by corruption.

The Committee urges the State party, Nepal to take action on its previous recommendation to appoint or establish a single inter ministerial and inter sectoral mechanism for the coordination, monitoring and evaluation of all activities relating to the implementation of the Convention, to be provided with a strong mandate and sufficient human, technical and financial resources to carry out its functions effectively. The Committee reiterates its previous recommendation for the State party, Nepal to develop a system of data collection and indicators consistent with the Convention and disaggregated by sex, age, parish and dependency. In addition, it recommends to the State party, Nepal to undertake systematic education and training on the rights of the Convention for children and their parents, as well as all professional groups working for and with children, in particular parliamentarians, judges, magistrates, lawyers, law enforcement officials, civil servants, personnel working in institutions and places of detention for children, teachers, health personnel and social workers. The Committee also recommends to prohibit corporal punishment and ill-treatment of children by law in the family, schools and other institutions; urges the State party to take all necessary measures to eradicate all traditional practices harmful to the physical and psychological well-being of children, by strengthening awareness-raising programmes and adopting and implementing legislation explicitly prohibiting such practices.

It is the obligations of State Party and it's all the concern stakeholders to adopt and amend the plan, policies and program in line with the Concluding Observations. The Central Child Welfare Board (CCWB) which has overall responsibility as specialized agency to protect and promote the rights of children, and coordinate and facilitate the implementation of the provisions of the CRC, has published this book which condense both original Concluding Observations on the third to fifth periodic reports on the CRC and the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict and Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography its Nepali translation for ease access of all concern stakeholders. It is believed that the book will be helpful for state mechanism and other responsible agencies and persons as well to act as per suggestions and general recommendations from the Committee to protect and promote the rights of the child in Nepal.

My sincere thanks goes to Mr. Chandrika Khatiwada for his contribution in translating the documents in Nepali and the concerned staff of CCWB for managing the process and publishing the book and UNICEF Nepal for the publication support.

.....
(Tarak Dhital)
Executive Director

Contents

Concluding observations on the third to fifth periodic reports of Nepal, 2016	1
Concluding observations on the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, 2016	33
Concluding observations on the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, 2012	41

Distr.: General
3 June 2016
Original: English

Committee on the Rights of the Child

Concluding observations on the third to fifth periodic reports of Nepal^{1*}

I. Introduction

1. The Committee considered the combined third to fifth periodic reports of Nepal (CRC/C/NPL/3-5) at its 2110th and 2111th meetings (see CRC/C/SR.2110 and 2111), held on 19 and 20 May 2016, and adopted the following concluding observations at its 2132nd meeting (see CRC/C/SR.2132), held on 3 June 2016.
2. The Committee welcomes the submission of the combined third to fifth periodic reports of the State party and the written replies to the list of issues (CRC/C/NPL/Q/3-5/Add.1), which allowed for a better understanding of the situation of children's rights in the State party. The Committee expresses appreciation for the constructive dialogue held with the multisectoral delegation of the State party.

II. Follow-up measures undertaken and progress achieved by the State party

3. The Committee welcomes the ratification of or accession to the following instruments:
 - (a) The Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, in 2010;

^{1*} Adopted by the Committee at its seventy-second session (17 May-3 June 2016).

- (b) The Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, in 2007; and,
 - (c) The International Labour Organization Convention No. 169 on Indigenous and Tribal Peoples, in 2007.
4. The Committee notes with appreciation the adoption of the following legislative measures:
- (a) The Constitution of Nepal of 2015;
 - (b) The Act Amending Some Nepali Acts to Maintain Gender Equality and End Gender-Based Violence of 2015; and
 - (c) The National Human Rights Commission Act of 2012.
5. The Committee welcomes, among others, the following policy measures:
- (a) The National Strategy against Child Marriage, 2016;
 - (b) The Multi-Sectoral Nutrition Plan 2013-2017, 2012;
 - (c) The National Child Policy, 2012; and
 - (d) The National Plan of Action against Child Bonded Labour, 2009.

III. Factors and difficulties impeding the implementation of the Convention

6. The Committee notes the continuing effects of the 2015 earthquake, which hinders the implementation of the rights enshrined in the Convention and recommends that the State party continues its efforts there to.

IV. Main areas of concern and recommendations

A. General measures of implementation (arts. 4, 42 and 44 (6)) Legislation

7. The Committee welcomes the adoption of the 2015 Constitution that recognizes children's rights. However, the Committee is concerned that the draft Children's Bill does not provide a comprehensive, integrated and rights-based approach to the State party's legislation and does not adequately define key terms or mandates.

8. The Committee recommends that the State party review its Children's Bill with a view to adopting a comprehensive, integrated and rights-based legislative framework for the implementation of the Convention in the light of these Concluding Observations. In doing so, the State party should ensure that all child-related provisions in its legislation are in accordance with the Convention. The State party should also ensure that the said legislative framework adequately defines key terms and mandates to ensure its effective implementation.

Comprehensive policy and strategy

9. The Committee notes as positive that the State party adopted a National Plan of Action for Children for 2004/5 to 2014/15. However, the Committee notes that there has yet to be an evaluation of that National Plan. Furthermore, the Committee is concerned that there is a significant amount of overlap amongst the various ongoing sectorial national plans of the State party without adequate details, indicators, targets and timelines for their effective implementation.
10. The Committee recommends that the State party conduct an evaluation of its previous National Plan of Action with a view to preparing a comprehensive policy on children that encompasses all areas covered by the Convention. Furthermore, the State party should develop a strategy that coordinates the sectorial plans in a coherent manner and ensure that these are provided with sufficient human, technical and financial resources.

Coordination

11. The Committee urges the State party to take action on its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, para. 23), to appoint or establish a single inter-ministerial and intersectoral mechanism for the coordination, monitoring and evaluation of all activities regarding the implementation of the Convention. Such a body should be closely coordinated with the National Planning Commission and be provided with a strong mandate and sufficient human, technical and financial resources to carry out its functions effectively, and include members of the civil society, child rights experts and other professionals as well as governmental representatives.

Allocation of resources

12. The Committee welcomes the increase of the resources allocated for the fulfilment of children's rights during the last years, as well as the adoption of the Child Friendly Local Governance National Framework in 2009, and its accompanying implementation guidelines in 2010. Nevertheless, the Committee remains concerned that:

- (a) The resources dedicated to children continue to be insufficient;
- (b) The mobilisation of resources by the State in order to address the needs of children is limited and significantly hampered by corruption; and,
- (c) The efficacy, efficiency and transparency in the use of the resources that have been made available through international cooperation in response to the earthquake in 2015 are insufficient.

13. The Committee:

- (a) Reiterates its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, para. 28) for the State party to strengthen its implementation of article 4 of the Convention and in the light of articles 2, 3 and 6, recommends that the State party prioritize budgetary allocations to ensure the implementation of the rights of children to the maximum extent of available resources and using the rights-based approach;
- (b) Recommends that the State party increase its efforts to mobilise resources, including strengthening its efforts to combat corruption through ensuring effective prosecution and commensurate sanctions; and,
- (c) Urges the State party to ensure that resources are efficiently, effectively and transparently allocated within the framework of international cooperation, prioritizing the reconstruction of the infrastructures destined for child services.

Data collection

14. The Committee reiterates its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, para. 30) for the State party to develop a system of data collection and indicators consistent with the Convention and disaggregated by sex, age, parish and dependency. The Committee

recommends that the State party seek technical assistance from, inter alia, UNICEF, in this regard.

Independent monitoring

15. The Committee is concerned that the independence of the State party's National Human Rights Institution (NHRI), the National Human Rights Commission of Nepal, has been undermined by the National Human Rights Commission Act, 2012, which subjects staff appointments and expenses of the NHRI to government approval and requires that all claims of human rights violations must be filed within six months of their violation. The Committee is also concerned that there is no dedicated State entity with a mandate to receive complaints on child rights violation and that only one staff member within the National Human Rights Commission has so far been allocated specifically to monitor children's rights in the State party.
16. In the light of its general comment No. 2 (2002) on the role of independent human rights institutions, the Committee recommends that the State party ensure the independence of the National Human Rights Commission of Nepal by amending the National Human Rights Commission Act, to ensure full compliance with the Paris Principles, including with regards to its staff appointments, funding, mandate and immunities. It should also consider establishing a specific mechanism or section within the National Human Rights Commission of Nepal for monitoring children and that is able to receive, investigate and address complaints by children in a child-sensitive manner, ensure the privacy and protection of victims, and undertake monitoring, follow-up and verification activities for victims and that it is allocated adequate human, technical and financial resources. To that effect, the Committee recommends that the State party seek technical cooperation from, among others, the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), UNICEF and the United Nations Development Programme (UNDP).

Dissemination, awareness-raising and training

17. The Committee reiterates its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, para. 32) for the State party to strengthen its

efforts to ensure that the provisions and the principles of the Convention are widely recognized and understood by adults and children alike. It also recommends to the State party that it undertake systematic education and training on the rights of the Convention for children and their parents, as well as all professional groups working for and with children, in particular parliamentarians, judges, magistrates, lawyers, law enforcement officials, civil servants, personnel working in institutions and places of detention for children, teachers, health personnel and social workers. The Committee recommends that the State party consider seeking technical assistance from UNICEF and OHCHR in this regard.

B. Definition of the child (art. 1 of the Convention)

18. While the Committee notes that the draft Children's Bill provides a definition of the child in line with the Convention, it is concerned that the age of majority is currently set at 16 years and that not all children under the age of 18 benefit from the full protection under the Convention.
19. The Committee recommends that the State Party expeditiously amend its definition of the child to ensure that all of its laws comply with the Convention and ensure that all children under the age of 18 benefit from the full protection under the Convention.

General principles (arts. 2, 3, 6 and 12 of the Convention)

Non-discrimination

20. The Committee welcomes the anti-discrimination provisions of the new Constitution. However, notwithstanding the de jure prohibition of discrimination, it remains concerned that discrimination based on, inter alia, gender, lineage, ethnicity, religion, social standing, and disability, remains prevalent. In particular, the Committee is concerned that:
 - (a) Gender discrimination is still highly prevalent in all aspects, such as in the sector of health, and education; and,

- (b) There is persistent de facto discrimination against *Dalits*, on the basis of their caste, resulting in them living in marginalized communities with hindrances in access to education, and public places, including water sources and places of worship.
21. The Committee urges the State party to:
- (a) Ensure the effective implementation of its legislation in order to ensure that girls enjoy the same rights and entitlements as boys in all aspects of life, especially in family relations, the criminal and civil justice system and property rights, and take measures to eliminate any forms of discrimination in practice;
 - (b) Carry out awareness-raising activities with a view to eliminating patriarchal values, and gender stereotypes; and,
 - (b) Strengthen its efforts to combat discrimination against, stigmatization, and social exclusion of *Dalit* children; and, in doing so, establish targeted programmes, including awareness-raising, to facilitate their integration in other communities and ensure the enforcement of non-discriminatory access to education, and public places.

Best interests of the child

22. The Committee is concerned that neither the Constitution nor any other legislation refers to the “best interests of the child”.
23. In the light of its general comment No 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, the Committee recommends that the State party explicitly include the best interests of a child as a criterion for decision-making in all relevant legislation and take further steps for this right to be appropriately integrated and consistently interpreted and applied in all legislative, administrative and judicial proceedings and decisions as well as in all policies, programmes and projects that are relevant to and have an impact on children. In this regard, the State party is encouraged to develop procedures and criteria to provide guidance to all relevant persons in authority for determining the best interests of the child in every area.

Respect for the views of the child

24. The Committee reiterates its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, para. 40) that the State party:
- (a) Promote and facilitate respect for the views of children and ensure their participation in all matters affecting them in all spheres of society, particularly in the family, in school and in communities, in accordance with article 12 of the Convention;
 - (b) Amend legislation so that the child is heard and her/his views are taken into account, inter alia, in custody disputes and other legal procedures affecting children; and
 - (c) Provide educational information to, among others, parents, teachers, government administrative officials, the judiciary and society at large on children's rights in order to have children's views taken into account and to allow the participation of children.

C. Civil rights and freedoms (arts. 7, 8, and 13-17)

Birth registration

25. The Committee reiterates its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, para. 42), and urges the State party to increase its efforts, including awareness-raising campaigns, to ensure the registration of all children at birth. In this regard, the Committee recommends that the State party ensure that local government authorities, who are entrusted with the task of birth registration, actively engage with the local communities to ensure that births are registered in a timely and effective manner. In this regard, the Committee urges the State party to seek assistance from, inter alia, UNICEF, non-governmental organizations and other members of the civil society.

The Committee further recommends the State party amend, as a matter of priority, the relevant legislation, most notably the Birth, Death and other Personal Event (Vital Registration) Act of 1976, the Citizenship Act of 1964 and articles 9 (1), (2) and (5) of the Constitution to ensure full compliance with articles 7 and 8 of the Convention.

Nationality

26. The Committee is concerned about the hindrances experienced by many children in access to Nepali nationality. It is especially concerned that:
- (a) Acquisition of Nepali citizenship by descent is conditional on evidence that both the father and mother of the child are Nepali citizens; furthermore, it excludes children of unwed mothers, of a Nepali mother and foreign or unknown father, of refugees or of parents unable to prove citizenship, and children of same-sex parents;
 - (b) Children of Nepali mothers and non-national fathers will not be granted Nepali citizenship until they attain majority, which exposes them to the risk of statelessness until adulthood; and,
 - (c) The criteria for transmission of citizenship from Nepali mothers to their children remain discriminatory as they require the mother to be a Nepali resident, excluding children born to women who are not permanent residents, and citizenship is subject to revocation for children whose previously unidentified father is later proven to be a foreigner.
27. The Committee recommends that the State party amend, as a matter of priority, the relevant legislation, particularly the Birth, Death and other Personal Event (Vital Registration) Act of 1976, the Citizenship Act of 1964 and articles 9 (1), (2) and (5) of the Constitution to ensure full compliance with articles 7 and 8 of the Convention. The Committee also recommends that the State Party amend its legislation on transmission of nationality by:
- (a) Removing the requirement for both parents to prove citizenship;
 - (b) Making citizenship by descent accessible through proof of citizenship of one of the parents, regardless of the parent's sex; and,
 - (c) Make the acquisition of Nepali nationality by descent accessible to children at birth.

D. Violence against children (arts. 19, 24, para.3, 28, para. 2, 34, 37 (a) and 39)

Torture and other cruel or degrading treatment or punishment

28. The Committee notes the efforts made by the State party to address torture and ill-treatment of children. However, it remains deeply concerned about:

- (a) Reports of widespread acts of torture and ill-treatment of children in detention facilities and in residential homes;
- (b) Impunity for extra-judicial killings, enforced disappearances and torture of children, including the continued lack of accountability for such violations committed during Nepal's Civil War; and,
- (c) The absence of domestic legislation criminalizing crimes in international law, including torture and enforced disappearances, which hinders access to justice and reparation for child victims of such crimes and their families by limiting legal action for such acts to disciplinary proceedings and financial compensation.

29. With reference to the Committee's general comment No. 13 (2011) on the right of the child to freedom from all forms of violence and Sustainable Development Goal 16.2, the Committee recommends that the State Party:

- (a) Strengthen its effort to put an end to torture and ill-treatment of children in all settings, including by ensuring that children are only detained as a measure of last resort, and by establishing an independent mechanism for the regular inspection of residential care facilities;
- (b) Expeditiously establish an independent inquiry into all alleged cases of torture and ill-treatment of children during and after the civil war; ensure that all those who have been ordering, condoning or facilitating these practices at all levels of decision-making be prosecuted and subject to commensurate sanctions, and ensure that children who have been victims of torture and ill-treatment obtain redress and adequate reparation, including physical and psychological recovery and guarantees of non-repetition; and,
- (c) Amend domestic legislation to correspond with international standards requiring the explicit criminalization of torture and other forms of ill-treatment.

Corporal punishment

30. The Committee welcomes the prohibition of corporal punishment in article 39.7 of the Constitution. However, it remains concerned that corporal punishment is not explicitly prohibited in all legislation relating to children's rights and remains, de facto, prevalent at home, in schools, and in other institutions and forms of childcare.
31. The Committee reiterates its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, para. 48) for the State party to:
 - (a) Expressly prohibit corporal punishment and ill-treatment of children by law in the family, schools and other institutions;
 - (b) Expedite the process of amending the relevant provision of the Children's Act and the 1963 Muluki Ain to ensure compliance with article 19 of the Convention;
 - (c) Strengthen awareness-raising campaigns to inform parents, teachers and professionals working with children, particularly in institutions, as well as the public at large, about the negative impact of corporal punishment and ill-treatment on children and actively involve children and the media in the process; and,
 - (d) Ensure that positive, participatory, non-violent forms of discipline are administrated in a manner consistent with the child's human dignity and in conformity with the Convention, in particular article 28 (2) as an alternative to corporal punishment at all levels of society.

Abuse and neglect

32. The Committee is concerned about the prevalence of abuse and neglect of children and the lack of laws addressing it as well as the absence of effective and child-friendly reporting mechanisms for cases of abuse and/or neglect.
33. In the light of its general comment No. 13 (2011) on the right of the child to freedom from all forms of violence and taking note of Sustainable Development Goal 16.2 to end abuse, exploitation, trafficking and all forms of violence against and torture of children, the Committee recommends that the State party:

- (a) Enact legislation which clearly defines and prohibits the abuse and neglect of children in all settings;
- (b) Further strengthen awareness-raising and education programmes – including campaigns – with the involvement of children, in order to formulate a comprehensive strategy for preventing and combating child abuse;
- (c) Establish a national database on all cases of domestic violence against children, and undertake a comprehensive assessment of the extent, causes and nature of such violence;
- (d) Ensure the allocation of adequate human, technical and financial resources to enable the implementation of long-term programmes for addressing the root causes of violence and abuse; and,
- (e) Encourage community-based programmes aimed at preventing and tackling domestic violence, child abuse and neglect, including by involving former child victims, volunteers and community members, and providing training support to them.

Sexual exploitation and abuse

34. The Committee is deeply concerned about the prevalence of sexual violence against children in all settings and the social stigma against victims of sexual violence and barriers to access to justice. It is particularly concerned about:
- (a) The weak and non-commensurate sanctions for rape, particularly marital rape;
 - (b) The lack of assistance and mental health support measures for child victims of sexual exploitation and abuse;
 - (c) The six months statute of limitation for rape, which hinders access to justice;
 - (d) The lack of reparations for survivors who suffered sexual violence during the conflict, some of whom were children at the time; and,
 - (e) Reports of girls being forced to marry their rapist.
35. The Committee urges the State party to conduct awareness-raising activities to combat the stigmatization of victims of sexual exploitation

and abuse, including incest, and ensure accessible, confidential, child-friendly and effective reporting channels for such violations. Furthermore, the Committee recommends that the State party:

- (a) Amend its legislation to ensure commensurate penalties for rape and align the penalties for marital rape with penalties for rape outside of marriage;
- (b) Ensure the availability and accessibility of psychological support for child victims of sexual exploitation and abuse;
- (c) Abolish the six months statute of limitation for rape; and, establish mechanisms, procedures and guidelines to ensure mandatory reporting of cases of child sexual abuse and exploitation;
- (d) Establish mechanisms with adequate funding allocations to provide reparations for victims of sexual violence during the Nepalese Civil War; and,
- (e) Develop programmes and policies for the prevention, recovery and social reintegration of child victims, in accordance with the outcome documents adopted at the World Congresses against Commercial Sexual Exploitation of Children; and,
- (f) Ensure effective reporting and protection mechanisms to prevent forced weddings of victims of rape to their aggressors.

Gender based violence

36. The Committee raises attention to Sustainable Development Goal 5, target 5.2 on the elimination of all forms of violence against all women and girls in the public and private spheres, including trafficking and sexual and other types of exploitation, and urges the State party to ensure that allegations of crimes related to gender-based violence are independently and thoroughly investigated and that perpetrators are brought to justice. The State party should provide regular substantive training for judges, lawyers, prosecutors, the police and other relevant professional groups on standardized, gender- and child-sensitive procedures for dealing with victims and on how gender stereotyping by the judiciary negatively affects strict law enforcement.

Harmful practices

37. The Committee welcomes the initiatives taken by the State Party to eradicate harmful practices. However, it remains deeply concerned at the continuing prevalence of such practices, which primarily affect girls and include:
- (a) The caste system and its related traditional practices such as dowry, bonded labour including *Kamalari*, *Kamaya*, *Haliya* and *Haruwa/Charuwa*, and sexual exploitation such as *Badi*;
 - (b) Widespread reports of the forced isolation of menstruating women and girls (*Chaupadi*), which is particularly harmful in rural areas, exposing girls to heightened risk of sexual violence and health hazards;
 - (c) Reports of serious violence related to witchcraft accusations; and,
 - (d) The social exclusion that is forced upon girls chosen as *Kumari*.
38. In the light of its general comment No. 18 on harmful practices (2014), adopted jointly with the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, the Committee reiterates its previous recommendations (CRC/C/15/Add.261, para. 68) and urges the State Party to take all necessary measures to eradicate all traditional practices harmful to the physical and psychological well-being of children, by strengthening awareness-raising programmes and adopting and implementing legislation explicitly prohibiting such practices. It further recommends that in doing so, the State Party prioritize girls, particularly girls with disabilities, girls living in rural areas and Dalit girls.
39. The Committee welcomes the explicit prohibition of child marriage in the Constitution, the recently approved strategy to end child marriage and the State party's leadership in implementing the Regional Action Plan to End Child Marriage in South Asia (2015-2018). However, it is deeply concerned that although the State party has set the minimum age for marriage for boys and girls at 20 years, child marriage, especially of girls, remains prevalent in the State party. It is also concerned about the possible impact of the 2015 earthquakes on the risk of child marriage for girls.

40. The Committee urges the State party to ensure that the minimum age of marriage set in the Constitution is applied. It also recommends that the State party:
- (a) Review allegedly contradictory legal provisions in the draft Penal and Civil codes to ensure that child marriages can be rendered void if it is in the best interests of the child(ren) concerned;
 - (b) Develop awareness-raising campaigns and programmes on the harmful effects of early marriage on the physical and mental health and well-being of girls, as ordered by the Supreme Court of Nepal in the case *Sapana Pradhan Malla and others v. Government of Nepal* of 2006, targeting households, local authorities, religious leaders, judges and prosecutors;
 - (c) Establish protection and support schemes for children wishing to void their marriage, particularly those who file a complaint; and,
 - (d) Undertake an assessment of the impact of the 2015 earthquakes on girls' vulnerability to child marriage and apply those findings to guide the implementation of measures to address the increased risk of child marriages.
41. The Committee welcomes the positive steps taken by the State party towards the recognition of lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex (LGBTI) rights, including the reference to of "gender and sexual minority" in the discrimination grounds prohibited under article 18 of the new Constitution (right to equality) and the recent addition to identity documents of a third gender category recognizing genders other than "male" and "female." However, the Committee remains concerned about:
- (a) The lack of awareness of issues related to intersex children in Nepal and the high levels of stigma and discrimination faced by intersex children;
 - (b) The challenges faced by intersex children to access identity documents that correspond with the sex/gender identity of their choosing; and,
 - (c) Cases of medically unnecessary surgeries and other procedures on intersex children before they are able to provide their informed

consent, which often entail irreversible consequences and can cause severe physical and psychological suffering, and the lack of redress and compensation in such cases.

42. The Committee recommends that the State party:

- (a) Conduct awareness-raising campaigns to combat stigma and discrimination against intersex children;
- (b) Ensure that intersex children have access to identity documents that correspond with the sex/gender identity of their choosing;
- (c) Ensure that no child is subjected to unnecessary medical or surgical treatment, guarantee bodily integrity, autonomy and self-determination to children concerned, and provide families with intersex children with adequate counselling and support;
- (d) Undertake investigation of incidents of surgical and other medical treatment of intersex children without informed consent and adopt legal provisions in order to provide redress to the victims of such treatment, including reparation and/or adequate compensation; and,
- (e) Educate and train medical and psychological professionals on the range of sexual, and related biological and physical, diversity and on the consequences of unnecessary surgical and other medical interventions for intersex children.

E. Family environment and alternative care (arts. 5, 9-11, 18 (paras. 1 and 2), 20-21, 25 and 27 (para. 4))

Children deprived of a family environment

43. The Committee notes that the State party is in the process of considering draft Procedural Guidelines on Alternative Care Regulation and that it has a draft policy on the regulation of foster care. However, the Committee is concerned about:

- (a) The continued absence of a legal framework for alternative care and foster care;
- (b) The unnecessary placement of children in residential care resulting from the absence of an assessment system based on necessity and appropriateness; and,

- (c) The lack of government oversight of private institutions, which often do not comply with the minimum standards, and the inadequate qualification of personnel.
44. Drawing the State party's attention to the Guidelines for the Alternative Care of children (General Assembly resolution 64/142, annex), the Committee emphasizes that financial and material poverty should never be the sole justification for removing a child from parental care, for receiving a child into alternative care or for preventing a child's social reintegration. In this regard, the Committee recommends that the State party:
- (a) Expeditiously pass legislation that is in compliance with the Convention for the regulation of alternative care and foster care;
 - (b) Support and facilitate family-based care for children wherever possible, including for children in single-parent families, and establish a system of foster care for children who cannot stay with their families, with a view to reducing the institutionalization of children;
 - (c) When alternative care cannot be avoided, ensure adequate safeguards and clear criteria, based on the needs as well as best interests of the child, for determining whether a child should be placed in such care;
 - (d) Ensure periodic review of the placement of children in foster care and institutions, and monitor the quality of care therein, including by providing accessible channels for reporting, monitoring and remedying maltreatment of children; and,
 - (e) Ensure that adequate human, technical and financial resources are allocated to alternative care centres and relevant child protection services, in order to facilitate the rehabilitation and social reintegration of children resident therein to the greatest extent possible.

Adoption

45. The Committee recalls its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, para. 54) for the State party to develop and implement policies and legal provisions regarding intercountry adoption. In this regard, the Committee recommends that the State party, in particular:
- (a) Develop and implement strict criteria for the adoption of Nepalese

children, ensuring in particular that reasonable time is given for an effective tracing of the parents or close relatives of children separated from them as a result of the 2015 earthquake, and abolish the provision stating that poverty of the parents of a child can be a legal ground for adoption;

- (b) Ensure that exhaustion of all means to prevent termination of parental responsibility and/or separation of the child is set as a clear criterion in all cases involving adoption;
- (c) Regulate and monitor the practice of placing children with close relatives or othersto ensure that all their rights, including the right to education and to health care, are fully respected ;
- (d) Review the current mechanisms and procedures for domestic and inter-country adoption, particularly the role and responsibilities of the national and district level decision-making bodies with a view to ensuring that professionals responsible for adoption cases are fully equipped with the expertise needed to review and process adoption cases; and,
- (e) Consider ratifying the Hague Convention on Protection of Children and Cooperation in Respect of Intercountry Adoption, in order to inter alia, prevent trafficking and smuggling of children.

F. Disability, basic health and welfare (arts. 6, 18 (para. 3), 23, 24, 26, 27 (paras. 1-3) and 33)

Children with disabilities

46. The Committee welcomes the inclusion of provisions on the rights of children with disabilities under the new Constitution. However, it remains concerned that:

- (a) There is no comprehensive inclusive education policy framework and segregated special education for children with disabilities remains the norm;
- (b) Discrimination and social stigma against children with disabilities, the number of whom has increased following the 2015 earthquake, is prevalent and manifests itself in multiple and intersecting forms,

including for girls with disabilities;

- (c) Children with disabilities face hindrances accessing health care, and housing;
- (d) There is a lack of adequate physically accessible infrastructure for children with disabilities;
- (e) Existing measures for the inclusion of children with disabilities are limited to children with physical or sensorial disability, which excludes children with mental or intellectual disability exacerbating their stigmatisation; and,
- (f) Disaggregated data on the abuse and neglect of children with disabilities is lacking.

47. In the light of its general comment No. 9 (2006) on the rights of children with disabilities, the Committee urges the State party to adopt a human rights-based approach to disability, set up a comprehensive strategy for the inclusion of all children with disabilities (with physical, mental, intellectual or sensory impairments) and:

- (a) Prioritise the development of inclusive education and ensure it is given priority over the placement of children in specialized institutions and classes; and in doing so, train and assign specialized teachers and professionals in integrated classes providing individual support and all due attention to children with learning difficulties;
- (b) Undertake awareness-raising campaigns aimed at government officials, religious leaders, the public and families to combat the stigmatization of and prejudice against children with disabilities and promote a positive image of such children;
- (c) Take immediate measures to ensure that children with disabilities have access to health care, including early detection and intervention programmes;
- (d) Take measures to increase the availability of physically accessible public buildings, including in its ongoing reconstruction process;
- (e) Ensure that the legislative and programmatic definition of disabilities in the State party conforms to the Convention on the Rights of Disabilities, and encompasses mental or intellectual

disabilities; and,

- (f) Prioritise the collection of data on children with disabilities and develop an efficient system for diagnosing disability, in order to implement appropriate policies and programmes for children with disabilities.

Health and health services

48. The Committee welcomes article 35 of the Constitution on the right to healthcare. However, the Committee is concerned that:

- (a) The quality of and access to health services in rural areas remain significantly poorer than in urban areas;
- (b) Despite the progress made in reducing overall under-5 mortality and morbidity, the neonatal mortality rate remains high due to a lack of accessible and affordable health services, with these deaths representing 61 per cent of all deaths of children under 5 in the State party; and,
- (c) Chronic malnutrition (stunting) and wasting (acute malnutrition) are prevalent among children, and poor nutrition continues to cause 60 per cent of child mortality in the State Party.

49. In the light of its General comment No. 15 (2013) on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health and taking note of Sustainable Development Goal 3, target 3.2 on ending preventable deaths of newborns and children under 5 years of age by 2030, the Committee recommends that the State party:

- (a) Expeditiously allocate additional human, technical and financial resources for improving access to and quality of health services, particularly in rural areas;
- (b) Undertake measures to reduce neonatal mortality rates, including by preventing infectious diseases and ensuring care for newborns during the neonatal period and allocating adequate resources to provide emergency services and resuscitations in rural areas; and in doing so, implement and apply the OHCHR Technical guidance on the application of a human rights-based approach to the implementation of policies and programmes to reduce and

eliminate preventable mortality and morbidity of children under 5 years of age (A/HRC/27/31); and,

- (c) Ensure the full involvement of all relevant ministries concerned in the effective implementation of the 2013-2017 Multi-sector Nutrition Plan for addressing chronic malnutrition among children; and, consider establishing a programme for the non-discriminatory provision of food and nutritional supplements for children at risk of malnutrition, with a particular focus on young infants up to two years of age.

In implementing the above, the State party is encouraged to seek financial and technical assistance from UNICEF and the World Health Organization (WHO), among others, in this regard.

Mental health

50. The Committee is concerned about the short- and long-term impacts of the 2015 earthquakes on children's mental health. The Committee is also concerned about the lack of mental health support for children who have been victims of violence or trauma.
51. The Committee recommends that the State Party take all necessary measures to provide mental health-care services to children, including those affected by the 2015 earthquakes and/or violence or trauma.

Adolescent health

52. The Committee welcomes the 2015 upgrading of health facilities across the State party to provide adolescent friendly clinics with confidential counselling and services on reproductive health issues. However, the Committee remains concerned about the high rate of early pregnancies, low practice of birth control, vulnerability to STIs and HIV associated with this, and poor awareness of safe abortion practices.
53. In the light of its general comment No. 4 (2003) on adolescent health, the Committee recommends that the State party adopt a comprehensive sexual and reproductive health policy for adolescents and ensure that meaningful sexual and reproductive health education is part of the mandatory school curriculum and targeted at adolescent girls and boys, with special attention to preventing early pregnancy and

sexually transmitted infections.

Standard of living

54. The Committee is gravely concerned about the severity of the food shortages in the State party, with significant proportions of the population suffering from food shortages on a daily basis and almost 40 percent of children below the age of five suffering from malnourishment. The Committee is especially concerned about the districts of Dhading, Dolokha, Gorkha, Nuwakot, Rasuwa and Sindhupalchock, which have had their agricultural capacity further reduced by the earthquake amid pre-existing food shortages. Furthermore, the Committee remains concerned about the continued severity and prevalence of child poverty raised in its previous concluding observations (CRC/C/15/Add.261, para. 72).
55. The Committee urges the State party to expeditiously take measures to increase its budgetary allocations to its Multi-Sector Nutrition Plan and ensure equitable and non-discriminatory distribution of food pursuant to this plan, with particular attention to children in vulnerable situations, including those of Dalit backgrounds, minorities, and rural areas. The Committee also recommends that the severely earthquake affected districts of Dhading, Dolokha, Gorkha, Nuwakot, Rasuwa, and Sindhupalchock be prioritised. The State party is also encouraged to seek international assistance for this.
56. The Committee also reiterates its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, paras. 73 and 73) for the State party to:
 - (a) Strengthen its strategy to combat poverty, with due emphasis on monitoring the impact on the rights of children and allocate sufficient human and financial resources to its implementation, including through international assistance;
 - (b) Reinforce its efforts to provide support and material assistance to economically disadvantaged families, notably in rural areas, slums and squats and to guarantee the right of children to an adequate standard of living;
 - (c) Establish poverty indicators and an official poverty line, so as to define the extent of poverty and to monitor and evaluate progress in

alleviating poverty and improving the standard of living for children in the State party;

- (d) Establish a social security policy along with a clear and coherent family policy, as well as effective strategies for using the social safety net benefits to further children's rights and provide adequate financial resources to the social security system.

G. Education, leisure and cultural activities (arts. 28, 29, 30 and 31)

Education, including vocational training and guidance

57. The Committee welcomes the Constitutional provisions on free and compulsory basic education and free secondary education. However, the Committee is concerned about:

- (a) This Constitutional provision not yet being enshrined in legislation;
- (b) Decreases in the proportion of the budget allocated to State provided education combined with the emergence of private schools, which exacerbates segregation and discrimination in the education system while reducing overall quality of education available to children;
- (c) The high number of children who are out of school due to hidden fees;
- (d) The high drop-out rate of girls between primary and secondary school and during secondary, due to lack of separate toilets and menstrual hygiene;
- (e) The low enrolment rate and high drop-out rate of indigenous children;
- (f) Significant gaps in the quality of education between rural and urban areas.; and,
- (g) Inadequate development of early childhood care and education.

58. **In the light of its general comment No. 1 (2001) on the aims of education, the Committee recommends that the State party:**

- (a) Enact legislation to ensure the effective implementation of the Constitutional right to education;
- (b) Implement appropriate financing strategies, so as to ensure the

effective and actual provision of free quality education to all without discrimination, in all parts of the country, in particular for children in most marginalised situations; and,

- (c) Take appropriate regulatory measures to ensure that private providers of education do not undermine social cohesion, or exacerbate segregation and discrimination, in particular by effectively regulating fees, syllabus, admission criteria and diversity of student backgrounds, and other barriers to access, and ensure the adequate implementation of the legislation, as well as ensure child friendly school infrastructure in private schools;
- (d) Ensure regulatory and enforcement frameworks, including reporting mechanisms, to combat the phenomenon of schools and/or teachers subjecting children to hidden costs for attending school;
- (e) Carry out awareness-raising activities with a view to eliminating patriarchal values, gender stereotypes and menstruation-related discrimination, which undermine girls' right to education; and, ensure the allocation of adequate resources for the provision of sufficient gender separated toilets and menstrual hygiene items in schools;
- (f) Implement targeted programmes along with ear-marked funding for increasing the rate of school enrolment and secondary school completion rates for indigenous children;
- (g) Take the necessary measures to improve the accessibility and quality of education, and provide quality training for teachers, with particular emphasis on rural areas; and,
- (h) Allocate sufficient financial resources for the development and expansion of early childhood education, based on a comprehensive and holistic policy of early childhood care and development.

H. Special protection measures (arts. 22, 30, 32-33, 35-36, 37 (b)-(d), 38, 39 and 40)

Asylum-seeking and refugee children

59. The Committee welcomes the State party's strong cooperation with the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) on the issue of resettlement of refugees from Bhutan. However, the Committee regrets that despite its previous recommendations (CRC/C/15/Add.261, para. 80) the State party has not established a national refugee and statelessness legal protection framework. Furthermore, the Committee is concerned about:

- (a) Reports of forced returns of Tibetan families, including children, to China without proper assessment of their asylum claim;
- (b) The lack of refugee certificates and identity documents for Tibetan refugees born after 1979 and their children, and the resulting risk of statelessness;
- (c) The absence of universal birth registration for refugee and asylum-seeking children's births and the barriers to receiving identification documents for Bhutani children, children belonging to the growing Rohingya Muslim population and children of non-Nepali mothers or mothers who cannot prove citizenship; and,
- (d) The lack of education for Tibetan refugee children.

60. The Committee reiterates its previous recommendations (CRC/C/15/Add.261, para. 80) and recommends that the State party:

- (a) Take legislative, administrative and institutional measures to ensure that all children are registered at birth, including children born to refugees and asylum-seekers;
- (b) Adopt domestic legislation covering the rights of refugees and asylum seekers in line with international standards;
- (b) Seek to ensure, as a matter of priority, that all refugee and asylum-seeking children and their families have access to health and education services, and that all their rights contained in the Convention are protected, including the right to be registered at birth; and,

- (c) Carry out a comprehensive registration exercise for the long-staying Tibetan population and their children in order to provide them with documentation and promote the enjoyment of their human rights, as well as access to basic services, as already recommended in the Committee's previous *Concluding Observations* (CRC/C/15/Add.261, paras. 43-44, 80).

Internally displaced children

61. The Committee welcomes the adoption of the National Policy on Internally Displaced Persons (IDP) (2007) and the efforts of the State party to find lasting solutions for children displaced by the 2015 earthquake. However, it is deeply concerned about the impact of the earthquake on children's rights and about the high number of displaced children living in IDP camps or informal settlements without adequate access to food, safe drinking water, sanitation, health care and education.
62. The Committee recommends that the State party:
- (a) Expeditiously strengthen its efforts to provide adequate housing for internally displaced children and their families living in IDP camps or informal settlements and ensure that they have access to sufficient food, clean drinking water, sanitation, health care and education;
 - (b) Take immediate measures to prevent all forms of violence against displaced children, including by ensuring that women and girls have access to separate lockable latrines and safe houses, as well as by increasing police controls and providing functioning illumination in IDP camps and informal settlements; and,
 - (c) Ensure that children are informed and consulted about all stages of disaster response and preparedness.

Children belonging to minority or indigenous groups

63. The Committee welcomes the creation of the National Dalit Commission and the National Foundation for Development of Indigenous Nationalities (NFDIN). It is however concerned about:

- (a) The reports of discrimination against indigenous peoples and children, particularly on access to water, during rescue and relief efforts after the 2015 earthquake; and,
 - (b) Denial of indigenous peoples' free, prior and informed consent for resettlement and reconstruction decisions affecting them and their children after the 2015 earthquake.
64. The Committee recommends that the State Party:
- (a) Remove barriers in accessing water supply with particular attention to traditionally excluded groups, such as the Madhesi, Dalit, and Janajati; and,
 - (b) Consult and cooperate in good faith with the indigenous peoples concerned, including indigenous children, in order to obtain their free, prior and informed consent before adopting and implementing legislative or administrative measures that may affect them, and provide effective remedies in cases of violation of their rights, also in the context of rehabilitation efforts after the 2015 earthquake.
65. The Committee notes with satisfaction that the new Constitution recognizes indigenous children's right to education in their mother tongues. However, it is concerned about:
- (a) The lack of legal clarity on the responsibility to implement this right and the *de facto* suppression of indigenous children's right to information and access to media in their native language;
 - (b) Dalit children, children belonging to minorities and Tibetan children, frequently suffering from hindrances to accessing education, health and social services; insufficient quality and cultural appropriateness of health care accessible to indigenous children and their mothers, including after the 2015 earthquake; and, the resulting disproportionately high mortality rate of indigenous and Dalit children in comparison to other children in the State party;
 - (c) The lack of learning materials in the native languages of indigenous children, and their low school enrolment rates;
 - (d) Widespread reports of violence, through bullying and/or

teachers, against indigenous children in schools; and,

- (e) The 2015 earthquake exacerbating the vulnerability of orphans, children of indigenous groups, religious minorities, the Dalit community and migrant workers to human trafficking.
66. With reference to the Committee's general comment No. 11 (2009) on indigenous children and their rights under the Convention, the Committee urges the State party to strengthen its efforts to ensure that all children, irrespective of their belonging to a caste, minority or indigenous group, enjoy the entire range of rights enshrined in the Convention. The Committee recommends that the State party:
- (a) Enact legislation and reporting procedures to ensure the effective implementation of the Constitutional right of indigenous children to have meaningful access to information and media in their native language;
 - (b) Provide culturally and linguistically adapted awareness-raising campaigns and targeted support measures in Dalit, minority and Tibetan communities to ensure meaningful access to education, health and social services;
 - (c) Ensure the provision of educational syllabus in the native language of indigenous children;
 - (d) Establish accessible measures for reporting violence in schools and ensure adequate safeguards and commensurate sanctions against this; and,
 - (d) Establish special units in the State party's social services sections to ensure that the needs of orphans, indigenous children, religious or other minorities are addressed; in doing so, the State party should ensure these units are provided with adequate human, technical and financial resources and pay particular attention to the risk of human trafficking.

Economic exploitation, including child labour

67. The Committee is concerned about the prevalence of the child labour in the State party and notwithstanding the ratification of International Labour Organisation Convention No. 182 on the Worst Forms of Child Labour Convention, there are reportedly over 600.000 children

involved in the worst forms of child labour. The Committee is also concerned about the continuity of practices that are forbidden by law, such as the Kamlari.

68. The Committee recommends that the State party:
- (a) Amend the Child Labour Act and other relevant legislation so that the necessary regulation of child labour applies to all areas of work, including the Worst Forms of Child Labour and the informal sector;
 - (b) Strengthen the enforcement of existing legislation and policies to eradicate the practice of child bonded labour;
 - (c) Undertake preventive measures to ensure that those children who engage in labour do not work under harmful conditions and continue to have access to education;
 - (d) Fully implement all policies and legislation relevant to child labour, inter alia, through public awareness campaigns and education for the public on the protection of the rights of children;
 - (e) Strengthen the implementation of the Kamaiya Prohibition Act, and take effective measures to ensure the social integration of emancipated Kamaiya workers; and,
 - (f) Seek technical assistance from the International Programme on the Elimination of Child Labour of the International Labour Office in this regard.

Administration of juvenile justice

69. The Committee reiterates its previous recommendation (CRC/C/15/Add.261, para. 99) for the State party to review its legislation and policies to ensure the full implementation of juvenile justice standards, in particular article 37 (b) and article 40, paragraph 2 (b) (ii)-(iv) and (vii), of the Convention, as well as the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules) (General Assembly resolution 40/33) and the United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines) (General Assembly resolution 45/112), and in the light of the Committee's 1995 day of general discussion on

the administration of juvenile justice. In this regard, the Committee recommends the State party, in particular to:

- (a) Ensure that detained children below 18 years are always separated from adults, and that deprivation of liberty is used only as a last resort, for the shortest appropriate time and in appropriate conditions;
- (b) Expedite the construction of separate facilities (child correction centre) and separate cells in detention facilities for persons below 18 to ensure that they exist in all districts;
- (c) In cases where deprivation of liberty is unavoidable and used as a last resort, for the shortest appropriate time, improve procedures of arrest and conditions of detention and establish special units within the police for the handling of cases of children in conflict with the law;
- (d) Ensure that persons under 18 years are not held accountable, detained or prosecuted under anti-terrorism laws;
- (e) Review, and where necessary amend, all (judicial, legal and protection) procedures, including those of District Administrative Offices, so as to ensure that all persons under 18 years who are alleged as, or been accused of, breaking the law are fully guaranteed the right to a fair trial provided for by article 40 (2) of the Convention;
- (f) Provide formal training for judicial professionals on juvenile justice administration and human rights; and,
- (g) Seek technical cooperation from, inter alia, UNICEF and OHCHR.

Follow-up to the Committee's previous concluding observations and recommendations on the Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography

70. The Committee regrets the lack of information on the implementation of its 2012 recommendations on the State party's initial report under the Optional Protocol to the Convention on the sale of children, child prostitution and child pornography (CRC/C/OPSC/NPL/CO/1).

71. The Committee calls on the State party to implement its previous

recommendations, particularly those relating to the following:

- (a) Ensuring that national legislation complies with articles 2 and 3 of the Optional Protocol (see CRC/C/OPSC/NPL/CO/1, para. 30);
- (b) Repealing the provisions of the 1970 Public Offences and Control Act which are used to arrest and prosecute child victims and ensure that no child victim of any of the crimes under the Optional Protocol be criminalized (para. 32);
- (c) Ensuring that its domestic legislation enables it to establish and exercise extraterritorial jurisdiction over all crimes covered by the Optional Protocol (para. 36);and,
- (d) Ensuring appropriate measures to protect the rights and interests of child victims of the practices prohibited under the Optional Protocol at all stages of the criminal justice process (para. 40).

I. Ratification of the Optional Protocol on a communications procedure

- 72. The Committee recommends that the State party, in order to further strengthen the fulfilment of children's rights, ratify the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure.

J. Ratification of international human rights instruments

- 73. The Committee recommends that the State party, in order to further strengthen the fulfilment of children's rights, ratify the core human rights instruments to which it is not yet a party, namely the Optional Protocol of the Convention against Torture and Other Cruel Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; the Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance; and the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families.

V. Implementation and reporting

K. Follow-up and dissemination

74. The Committee recommends that the State party take all appropriate measures to ensure that the recommendations contained in the present concluding observations are fully implemented. The Committee also recommends that the combined third to fifth periodic report, the written replies to the list of issues of the State party and the present concluding observations be made widely available in the languages of the country.

L. Next report

75. The Committee invites the State party to submit its combined sixth and seventh periodic reports by 13 October 2021 and to include therein information on the follow-up to the present concluding observations. The report should be in compliance with the Committee's harmonized treaty-specific reporting guidelines adopted on 31 January 2014 (CRC/C/58/Rev.3) and should not exceed 21,200 words (see General Assembly resolution 68/268, para. 16). In the event that a report exceeding the established word limit is submitted, the State party will be asked to shorten the report in accordance with the above-mentioned resolution. If the State party is not in a position to review and resubmit the report, translation thereof for the purposes of consideration by the treaty body cannot be guaranteed.

76. The Committee also invites the State party to submit an updated core document, not exceeding 42,400 words, in accordance with the requirements for the common core document in the harmonized guidelines on reporting under the international human rights treaties, including guidelines on a common core document and treaty-specific documents (HRI/GEN/2/Rev.6, chap. I) and General Assembly resolution 68/268 (para. 16).

Distr.: General
3 June 2016
Original: English

Committee on the Rights of the Child

Concluding observations on the report submitted by Nepal under article 8 (1) of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict^{1*}

1. The Committee considered the initial report of Nepal (CRC/C/OPAC/NPL/1) at its 2112th meeting (see CRC/C/SR.2112), held on 20 May 2016, and adopted the following concluding observations at its 2132nd meeting (see CRC/C/SR.2132), held on 3 June 2016.

I. Introduction

2. The Committee welcomes the submission of the State party's initial report and its written replies to the list of issues (CRC/C/OPAC/NPL/Q/1/Add.1). The Committee expresses its appreciation for the constructive dialogue held with the multi-sectoral delegation of the State party.
3. The Committee reminds the State party that the present concluding observations should be read in conjunction with the concluding observations on the State party's combined third to fifth periodic report under the Convention on the Rights of the Child (CRC/C/NPL/CO/3-5) adopted on 3 June 2016, and on the initial report under the Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography (CRC/C/OPSC/NPL/CO/1), adopted on 15 June 2012.

^{1*} Adopted by the Committee at its seventy-second session (17 May-3 June 2016).

II. General observations

Positive aspects

4. The Committee welcomes the various positive measures taken in areas relevant to the implementation of the Optional Protocol, in particular:
 - (a) The provisions of the 2015 Constitution prohibiting the recruitment of children by armed forces;
 - (b) The establishment of the Truth and Reconciliation Commission and Commission of Inquiry on Enforced Disappearances in 2015;
 - (c) The National Framework on Schools and Zones of Peace and its implementation guidelines in 2011; and,
 - (d) The National Plan of Action for Reintegration of Conflict Affected Children, 2010.

III. General measures of implementation

Coordination

5. The Committee welcomes the establishment of the Ministry of Peace and Reconstruction in November 2006 for facilitating all peace building processes in the State party, which may include issues relating to the involvement of children in armed conflict. However, the Committee is concerned that the Central Child Welfare Board which is the main body for facilitating coordination among relevant agencies on issues related to children does not have decision-making powers. This results in the absence of a clearly mandated coordination mechanism with adequate authority.
6. The Committee draws the attention of the State party to its obligations under the Optional Protocol to establish a coordination mechanism among all relevant entities at all levels. The Committee also recommends that the State party ensure that such a mechanism, be it the Central Child Welfare Board or another mechanism to be established, is provided with adequate capacity and authority to coordinate the implementation and evaluation of activities under the Optional Protocol and provide it with all necessary human, technical and financial resources to carry out its mandate at all levels.

Comprehensive policy and strategy

7. The Committee welcomes the National Plan of Action for Reintegration of Conflict Affected Children (NPA-CAAC) launched in 2010. It also welcomes the programme to enrol children affected by the armed conflict in school and also provide them with scholarships. However, the Committee is concerned that, in practice, not all children affected by conflict, especially those who were child soldiers and victims of violations during the conflict have been able to access the benefits from these initiatives.
8. The Committee recommends that the State party conduct an evaluation of its National Plan of Action with a view to including all children that were directly affected by the conflict, such as child soldiers or victims, or indirectly by loss of parent(s). In doing so, the State party should pay particular attention to the needs of children in vulnerable situations, including Dalit and minority children and/or children in rural areas.

Allocation of resources

9. The Committee regrets the lack of specific budget allocations for the implementation of the Optional Protocol.
10. The Committee recommends that the State party ensure that sufficient and targeted resources are allocated for the effective implementation of all areas of the Optional Protocol.

Dissemination and awareness raising

11. The Committee welcomes the integration of peace, human rights and civic education by the State party into curricula and curricular materials for primary and secondary education. However, the Committee is concerned that the Optional Protocol is not widely known. The Committee is also concerned that relevant professional categories do not receive adequate training on the Optional Protocol.
12. The Committee recommends that the State party widely disseminate the principles and provisions of the Optional Protocol among the general public, targeting children in particular, including through the media. Furthermore, the State party should develop systematic and comprehensive training activities on the provisions of the

Optional Protocol for all relevant professional groups, including those responsible for law enforcement, judges, immigration officials, social workers and medical personnel.

Data

13. The Committee notes with concern the lack of a systematic mechanism of data collection, analysis and monitoring of all areas covered by the Optional Protocol.
14. The Committee recommends that the State party establish a comprehensive data collection system on all areas relevant for the implementation of the Optional Protocol and use the information collected as a basis for designing comprehensive policies and programmes with respect to the protection of children affected by and involved in armed conflicts.

IV. Prevention

Age verification procedures

15. The Committee notes that under the State party's Royal Army Recruitment Rules (1962), children under 18 years are not eligible to join the army. However, the Committee is concerned that in practice, age verification for joining the security forces in Nepal is not reliable due to the current lack of effective universal birth registration. This results in possible recruitment by security forces prior to the age of 18 years due to irregularities in birth registration or falsification of birth certificates.
16. The Committee urges the State party to ensure consistent and systematic verification of the age of individual recruits to effectively prevent the recruitment of children into the armed forces. The Committee further reaffirms its concluding observations under the Convention (CRC/C/NPL/CO/3-5, para. 25) and recommends that the State party continue to strengthen its efforts to ensure universal birth registration and access to identity documents for all children in the State party.

Human rights and peace education

17. The Committee regrets the lack of information on whether conscripts and soldiers on active duty are provided with regular and mandatory

education on the provisions of the Optional Protocol.

18. The Committee recommends that the State party take the necessary measures to include education on the provisions of the Optional Protocol, in the compulsory curriculum for conscripts and persons in active military service.

V. Prohibition and related matters

Criminal legislation and regulations in force

19. The Committee welcomes article 39.6 of the new Constitution prohibiting the recruitment of children by armed forces. It further notes the State party's explanation that the minimum age for voluntary recruitment in national security forces (the Nepal Army, Nepal Police and the Armed Police Force) is 18 years, and that the recruitment in such security forces shall be voluntary and shall be conducted through open competition. However, the Committee is concerned that there is no specific legislation for penalizing the recruitment of a child for security forces or non-State armed groups.
20. The Committee recommends that the State party accelerate the revision process of its Criminal Code with a view to explicitly prohibiting and criminalizing the recruitment and use of children under the age of 18 by armed forces, non-State armed groups and private security companies and defence contractors, and their use in hostilities, without exceptions. The State party should also define and punish the recruitment of children under the age of 15 as a war crime and consider ratifying the Rome Statute of the International Criminal Court.

Impunity

21. The Committee welcomes the February 2015 Supreme Court judgement nullifying several provisions of the Commission on Investigation of Disappeared Persons, Truth and Reconciliation 2071 Act. However, while the Committee notes the ongoing work of the State party's Ministry of Peace and Reconstruction, it regrets the lack of information on the number and outcomes of investigations, prosecutions and convictions in cases relating to the use and recruitment of children by armed forces and non-State armed groups. The Committee is deeply concerned about the Commission on Investigation of Disappeared Persons, Truth and Reconciliation 2071 Act, which does not explicitly

establish the felony of recruitment of children by state or non-state armed forces, with the risk of leaving these acts unpunished.

22. The Committee recommends that the State party:

- (a) Respect and implement its February 2015 Supreme Court judgement on its Commission on Investigation of Disappeared Persons, Truth and Reconciliation Act in its entirety;
- (b) Ensure prompt and impartial investigations into reports of recruitment and use of children by armed forces and groups as well as prosecution of alleged perpetrators and adequate punishment of those convicted; and,
- (c) Intensify its efforts to investigate, prosecute and bring to justice the perpetrators of offences covered under the Optional Protocol during its past internal armed conflict.

Extraterritorial jurisdiction and extradition

- 23. The Committee notes that the State party's legislation provides for extraterritorial jurisdiction over crimes against the interests of the State party or its inhabitants committed by foreigners without permanent residence permits in the State party. However, the Committee is concerned that double criminality is a requirement for extradition.
- 24. The Committee recommends that the State party establish extraterritorial jurisdiction over acts prohibited under the Optional Protocol, including the conscription or enlistment of children into the armed forces or armed groups, or their use to participate actively in hostilities, if such crimes are committed by or against a Nepali national or a person who otherwise has a close link with the State party. The Committee also recommends that the State party take steps to ensure that a dual criminality requirement is not applied in cases of extradition for crimes covered by the Optional Protocol.

VI. Protection, recovery and reintegration

Measures adopted to protect the rights of child victims

- 25. The Committee is concerned at the lack of mechanisms in place to identify at an early stage, refugee, asylum-seeking, and migrant children, including unaccompanied who enter the State party and may have been recruited or used in hostilities abroad.
- 26. The Committee recommends that the State party put in place

mechanisms to identify at an early stage, refugee, asylum-seeking, migrant children, including unaccompanied children coming from countries with past or ongoing armed conflicts and who may have been involved in hostilities. It also recommends that the State party ensure that the personnel responsible for such identification are trained in children's rights, child protection and interviewing skills. The Committee further recommends that the State party develop protocols and specialized services to ensure that such children are provided with appropriate assistance for their physical and psychological recovery and social reintegration.

Assistance for physical and psychological recovery and social reintegration

27. The Committee notes that 2,973 child soldiers were initially included within the framework of a specific discharge and rehabilitation process, signed in 2009 between the Government of Nepal, the Unified Communist Party of Nepal and the United Nations. However, the Committee is concerned that those children were only offered educational measures and did not receive psycho-social treatment, counselling for mental trauma resulting from their direct involvement in armed conflict, or appropriate reparation as victims of the conflict. The Committee is also concerned that many child soldiers were not included in this programme and currently, face many hindrances in their recognition as victims and access to proper assistance and reparation.
28. The Committee recommends that the State party take all necessary measures to ensure that all children recruited into armed forces or groups or used in hostilities are provided with physical and psychological recovery and have access to rehabilitation and reintegration programmes. Such measures should include careful assessment of the situation of those children, reinforcement of the legal advisory services available for them and the provision of immediate, culturally responsive, child- and gender-sensitive and multidisciplinary assistance for their physical and psychological recovery and their social reintegration. The State party should provide further information on measures adopted in that regard and the number of children benefitting from such measures in its next report under the Convention on the Rights of the Child.

VII. International assistance and cooperation

International cooperation

29. The Committee welcomes the establishment of the Nepal Peace Trust Fund (NPTF) in January 2007 to support the implementation of the Comprehensive Peace Accord and agreements.
30. The Committee recommends that the State party continue and strengthen its cooperation with the International Committee of the Red Cross and with the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, and that it explore increased cooperation with the United Nations Children's Fund (UNICEF) and other United Nations entities in the implementation of the Optional Protocol.

VIII. Follow-up and dissemination

31. The Committee recommends that the State party take all appropriate measures to ensure the full implementation of the present recommendations by, *inter alia*, transmitting them to the Parliament, relevant ministries, including the Ministry of Defence, the Supreme Court, and to local authorities, for appropriate consideration and further action.
32. The Committee recommends that the initial report and written replies submitted by the State party and the related concluding observations adopted by the Committee be made widely available, including (but not exclusively) through the Internet, to the public at large, civil society organizations, youth groups, professional groups and children, in order to generate debate and awareness of the Optional Protocol, its implementation and monitoring.

IX. Ratification of the Optional Protocol on a communications procedure

33. The Committee recommends that the State party ratify the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, in order to further strengthen the fulfilment of children's rights.

X. Next report

In accordance with article 8, paragraph 2, the Committee requests the State party to include further information on the implementation of the Optional Protocol and the present concluding observations in its next periodic report under the Convention on the Rights of the Child, in accordance with article 44 of the Convention.

Distr.: General
18 July 2012
Original: English

Committee on the Rights of the Child
Sixtieth session
29 May – 15 June 2012

Consideration of reports submitted by States parties under article 12, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography

Concluding observations: Nepal

1. The Committee considered the initial report of Nepal under the Optional Protocol (CRC/C/OPSC/NPL/1) at its 1706th meeting (see CRC/C/SR.1706), held on 4 June 2012, and adopted, at its 1725th meeting (see CRC/C/SR.1725) held on 15 June 2012 the following concluding observations.

I. Introduction

2. The Committee welcomes the submission of the State party's initial report, which was informative, analytical and self-critical, and the written replies to its list of issues (CRC/C/OPSC/NPL/Q/Add.1). The Committee appreciates the constructive dialogue held with the State party's delegation.
3. The Committee reminds the State party that these concluding observations should be read in conjunction with its concluding observations adopted on the fourth report of the State party under the Convention (CRC/C/15/Add.261).

II. General observations

Positive aspects

4. The Committee welcomes the various positive measures in areas relevant to the implementation of the Optional Protocol, in particular the adoption of:
 - (a) Caste-Based Discrimination and Untouchability (Crime and Offences) Act in May 2011;
 - (b) Domestic Violence Control and Punishment Act in April 2009;
 - (c) Human Trafficking and Transportation Control Act in July 2007 and its 2008 Regulations;
 - (d) Minimum Standard Rules for Running Child Welfare Homes in 2007;
 - (e) Gender Equality Act in 2006;
 - (f) Act to Amend Some Nepali Acts in November 2006 which raises the legal age of Marriage of girls to that of boys (20 years) and authorizes both male and female family members to register their children at birth.

5. The Committee also welcomes the ratification of the following international human rights instruments:
 - (a) Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict in January 2007;
 - (b) Convention against Transnational Organized Crime in December 2011;
 - (c) Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol in May 2010;
 - (d) International Labour Convention No. 105 on the Abolition of Forced Labour in August 2008;
 - (e) Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women in June 2007;
 - (f) South Asian Association for Regional Cooperation Convention on Regional Provisions on Child Welfare in 2006;

- (g) South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC) Convention on Preventing and Combating Trafficking in Women and Children for Prostitution in 2005.
6. The Committee further welcomes the progress achieved in the creation of institutions and adoption of national plans and programmes that facilitate the implementation of the Optional Protocol, including:
- (a) The Three-Year Plan 2010-2013 to promote child friendly local governance;
 - (b) The National Plan of Action for Children (2004/5-20014/15);
 - (c) The National Plan of Action against Trafficking in Children and Women for Sexual and Labour Exploitation;
 - (d) The establishment of Women and Children Directorates within the Nepal Police;
 - (e) The creation of the Legislature-Parliament Committee on Women and Children and Women Caucus in 2009 to examine the Government's actions on women and children;
 - (f) The establishment of the Emergency Children Rescue Fund to provide immediate rescue and relief to the child who has been trafficked or sexually exploited.

III. Data

7. While noting with appreciation the data contained in the State party's report and noting the collection of relevant data by the Nepal Police, the Office of the General Attorney and the Supreme Court, the Committee is however concerned about the lack of a comprehensive data collection system to enable the recording, referral and follow-up of all cases covered by the Optional Protocol and to analyse and assess progress in the implementation of the Optional Protocol.
8. The Committee urges the State party to set up a comprehensive and centralized data collection system with the support of its partners and to analyse the data collected as a basis for assessing progress achieved and to help design policies and programmes to implement the Optional Protocol. The data should be disaggregated by age, sex, geographic location, ethnicity and socio-economic background to

facilitate analysis of the offences covered by the Optional Protocol. The Committee recommends that the State party strengthen its technical cooperation with, among others, the United Nations Children's Fund (UNICEF) and the United Nations Development Programme in this regard.

IV. General measures of implementation

Legislation

9. While commending the State party for the numerous laws adopted in relation to the Optional Protocol, the Committee expresses concern that the State party has not taken the necessary measures to ensure the full incorporation of the Optional Protocol into its domestic legal system. The Committee is also concerned that the State party has not yet finalized the revision of the Children's Act of 1992 which only applies to children under the age of 16.
10. The Committee urges the State party to take all necessary measures to ensure the full incorporation of the Optional Protocol in its domestic legal system. The Committee also urges the State party to speed up the revision process of the Children's Act and ensure that this act and all child-related laws protect all children under the age of 18.

National Plan of Action

11. While welcoming the existence of various plans of action in relation to the Optional Protocol, in particular the National Plan of Action for Children 2005-2015, the National Master Plan for Child Labour 2011-2020 and the National Plan of Action against Trafficking in Children and Women for Sexual and Labour Exploitation, the Committee expresses concern that:
 - (a) These plans of action are overlapping both in terms of the target groups and the types of activities to be undertaken which impede their effectiveness and dilute responsibilities for their overall implementation;
 - (b) Insufficient linkages exist between national plans of action for children and plans of action developed by the District Child Welfare Boards (DCWBs);

- (c) Plans developed at national and local levels often fail to indicate clear targets and indicators and do not allocate sufficient budget to support interventions and activities.
12. The Committee urges the State party to:
- (a) Consider incorporating the various plans of action into a single National Plan of Action for Children covering all provisions of the Optional Protocol and establishing clear targets and indicators. This plan should take into account the Declaration and Agenda for Action and the Global Commitment adopted at the First, Second and Third World Congresses against Sexual Exploitation of Children held in Stockholm, Yokohama and Rio de Janeiro in 1996, 2001 and 2008, respectively;
 - (b) Conduct a comprehensive assessment of budget needs and establish clear budgetary allocations to support activities for the implementation of the Optional Protocol;
 - (c) Establish a monitoring and evaluation plan to assess progress and challenges in the implementation of the revised National Plan for Children.

Coordination and evaluation

13. The Committee notes that the Ministry of Women, Children and Social Welfare (MoWCSW) is responsible for the coordination of the implementation of the Optional Protocol in the State party. However, the Committee is concerned that this coordination remains inadequate and that no information was provided by the State party on the evaluation of its coordination mechanisms. The Committee is particularly concerned about the insufficient funding of the coordinating Ministry, the multiplicity of other bodies with coordination functions, including the Central Child Welfare Board (CCWB) and the 75 District Child Welfare Board (DCWB) and the absence of a clear definition of the roles and competencies of all these child protection authorities.
14. The Committee urges the State party to:
- (a) Reinforce and evaluate the coordination role of the Ministry of Women, Children and Social Welfare by ensuring that it has sufficient authority and adequate human, financial and technical resources to

effectively coordinate the implementation of the Optional Protocol across different sectors and from the national to the provincial and district levels;

- (b) Carry out a thorough organizational review to rationalize the work of the various existing child-related bodies and clearly redefine the mandates and responsibilities and accountabilities both at central and district levels and provide them with the necessary resources, guidelines, protocols and procedures to enable and guide their action at central and district levels.

Dissemination and awareness-raising

15. While noting the State party's efforts to incorporate the principles and provisions of the Convention and its two Optional Protocols into the school and university curricula and into the curricula of professional training institutions, the Committee is however concerned that measures to raise awareness about the Optional Protocol both among the general public, including children as well as among professionals have been insufficient.
16. The Committee recommends that the State party strengthen its efforts to make the provisions of the Optional Protocol widely known to the public at large, including to children in a child-friendly manner, their families and communities. The Committee also urges the State party to:
 - (a) Systematically incorporate issues related to the Optional Protocol into the curricula of primary and secondary schools;
 - (b) Develop, in close cooperation with the community, children and child victims, awareness-raising programmes, including campaigns on preventive measures and harmful effects of the sale of children, child prostitution and child pornography. These programmes should be made available in all the languages of the State party and in forms that are accessible to illiterate persons;
 - (c) Disseminate the Optional Protocol among all relevant professional groups, especially members of the police, judges, prosecutors, representatives of the media and social workers, and members of the Central Welfare Board and the District Child Welfare Boards;

- (d) Develop cooperation with civil society organizations, the media and the private sector in order to support awareness-raising on the provisions of the Optional Protocol, particularly in areas with high risks of incidence of such crimes and use mass media to disseminate key messages among the general population and children in particular.

Training

- 17. The Committee is concerned that relevant professional categories, in particular the police and those working with the administration of justice receive insufficient training on the provisions of the Optional Protocol.
- 18. The Committee recommends that the State party strengthen systematic gender-sensitive education and regular training on the provisions of the Optional Protocol for all professional groups working with child victims of offences under the Optional Protocol, inter alia the police, lawyers, prosecutors, judges, medical staff, social workers, migration officials and the media.

Allocation of resources

- 19. The Committee is concerned about the lack of resources allocated to the implementation of the Optional Protocol, in particular as concerns the prevention of offences and the provision of assistance to child victims. The Committee is particularly concerned that:
 - (a) Cost analysis is generally not conducted to support the implementation of new laws;
 - (b) Most of the activities to implement the Optional Protocol, including the payment of the salaries of child district officers are funded through international cooperation and by non-governmental organizations;
 - (c) Very high levels of corruption greatly reduce the funds available to prevent and fight against the sale of children, child prostitution and child pornography.

20. The Committee urges the State party to increase budget allocations for the implementation of the Optional Protocol, including by earmarking human, technical and financial resources from the regular budget to set up programmes relating to its provisions, in particular criminal investigations, legal assistance and physical and psychological recovery of victims. The Committee also urges the State party to take immediate measures to efficiently prevent and combat corruption and prosecute acts of corruption.

V. Prevention of the sale of children, child prostitution and child pornography (art. 9, paras. 1 and 2)

Measures adopted to prevent offences prohibited under the Optional Protocol

21. The Committee welcomes the numerous measures taken with the view to preventing the sale of children, child prostitution and child pornography and in particular the programmes specifically targeting children from Dalit and Indigenous community and from marginalized and disadvantaged families, the promotion of child participation in policies and programmes, and the measures to combat illiteracy, especially among women. However, the Committee is concerned that existing laws, administrative measures, social policies and programmes are insufficient to address the root causes and contributing factors of the sale of children, child prostitution and child pornography, among them, widespread poverty, gender discrimination, unsafe migration, and the lack of a comprehensive child protection system. The Committee is especially concerned about:

- (a) The continued strong caste discrimination, particularly towards the Dalit as well as the prevailing legal and de facto discrimination against women and girls;
- (b) The difficulties encountered by single mothers, mothers married to foreigners, refugees and stateless persons to register their children at birth which greatly exposes them to becoming victims of offences under the Optional Protocol;
- (c) The lack of priority measures targeted to groups of children who are in the most vulnerable situations, notably internally

displaced and refugee children, children with disabilities as well as children living in the street, the number of which is increasing;

- (d) The inadequate protection of victims of domestic violence under the Domestic Violence Control and Punishment Act of 2009, the lack of protection of boys from sexual abuse and the high incidence of child sexual abuse in the home and in educational facilities.
22. The Committee urges the State party to adopt a comprehensive and targeted approach which addresses the root causes of offences under the Optional Protocol and targets children in the most vulnerable situations. In particular, the Committee urges the State party to strengthen its poverty reduction strategies and supportive social protection measures for disadvantaged and marginalized families including child-centred early intervention programmes to support parents in better performing their care and protection responsibilities towards children. The Committee further urges the State party to:
- (a) Take active measures for the effective implementation of the prohibition of “untouchability” and in doing so involve all sectors of society so as to facilitate social and cultural change and promote the creation of an enabling environment supportive of equality among children belonging to marginalized communities;
 - (b) Take all necessary measures to ensure that all children are registered at birth;
 - (c) Repeal legal provisions that discriminate against girls, and take all the necessary measures to eliminate societal discrimination against them through public educational programmes, including campaigns organized in cooperation with opinion leaders, families and the media to combat the stereotyping of gender roles in line with the recommendations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW/C/NPL/CO/4-5 para. 18 (a));
 - (d) Develop prevention programmes targeting children in the most vulnerable situations and in particular take all necessary measures to ensure that children in street situations are provided with adequate and secure shelter, health care, education and clothing. Particular focus should be placed on their protection from police

- brutality, physical and sexual abuse as well as substance abuse;
- (e) Ensure that prevention strategies incorporate key actions to address domestic violence and child sexual abuse which are among the root causes of child sexual exploitation.

Adoption

23. The Committee welcomes the Terms and Conditions and Process for granting approval for the adoption of a Nepali child, adopted in 2008 and amended in 2011 which constitute the operating legal framework for intercountry adoptions from Nepal as well as the establishment of the Inter-Country Adoption Management Committee as the Central Authority for planning, and management of intercountry adoption. However, the Committee is concerned that children are still insufficiently protected from unlawful adoption, a situation which may give rise to the sale of children for adoption purposes. The Committee is particularly concerned about:
- (a) The increasing number of major irregularities in intercountry adoption procedures;
 - (b) The practice of informal adoption which coincides with high risk for children to be exploited as domestic servants;
 - (c) Cases of trafficking and smuggling of babies in the State party, and of families reportedly relinquishing their children as a consequence of soliciting, coercion or inducement;
 - (d) Cases of children being abused by foreign paedophiles who run so-called “orphanages” and “street shelters”, as recognized by the State party in its report.
24. The Committee reminds the State of its obligations under article 3, paragraph 5 of the Optional Protocol to take all legal and administrative measures to ensure that all persons involved in the adoption of a child act in conformity with applicable international legal instruments. In particular, the Committee urges the State party to:
- (a) Develop and implement strict criteria for the adoption of Nepalese children and ensure that exhaustion of all means to prevent termination of parental responsibility and/or separation of the

- child is set as a clear criterion in all cases involving adoption;
- (b) Urgently review the current mechanisms and procedures for domestic and intercountry adoption, and ensure that professionals responsible for adoption cases are fully equipped with the technical expertise needed to review and process cases in the light of the Hague Convention;
 - (c) Regulate and monitor the practice of placing children with close relatives or others, to prevent children from being exploited;
 - (d) Investigate all cases of irregular adoption, smuggling of children and opening of unauthorized shelters and “orphanages” for the purpose of sexual exploitation and abuse of children;
 - (e) Ratify the Hague Convention on Protection of Children and Cooperation in Respect of Intercountry Adoption signed in 2009 as well as the International Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children supplementing the 2000 United Nations Convention against Transnational Organized Crime (Palermo Protocol).

Child sex tourism

25. While welcoming the State party’s efforts, in collaboration with national institutions and non-governmental organizations, to combat child sex tourism and the establishment in 2005 of a Committee against Paedophilia and Commercial Sexual Exploitation of Children through Tourism, the Committee is however concerned about the numerous cases of children being sexually exploited by foreign paedophiles in the State party and the particular vulnerability of children in street situations and children from slum areas to this form of sexual abuse and exploitation.
26. The Committee urges the State party to establish and implement an effective regulatory framework and take all necessary legislative, administrative, social and other measures to prevent and eliminate child sex tourism. In this regard, the Committee encourages the State party to strengthen its international cooperation by multilateral, regional and bilateral agreements. The Committee further urges the State party to strengthen its advocacy with the tourism industry on the

harmful effects of child sex tourism, widely disseminate the Charter of Honour for Tourism and the WTO Global Code of Ethics for Tourism among travel agents and tourism agencies and encourage them to sign up for the Code of Conduct for the Protection of Children from Sexual Exploitation in Travel and Tourism.

Harmful practices

27. The Committee recalls the concern it expressed in its concluding observations adopted on the fourth report of the State party under the Convention (CRC/C/15/Add.261 para.67) concerning harmful practices such as *deuki* (offering girls to deities to fulfil religious obligations); *jhumas* (offering young girls to Buddhist monasteries for performing religious functions); *kamlari*, (offering girls for domestic work to the families of landlords), and *badi* (widespread practice of prostitution among the Badi caste) which still persist in the State party and constitute serious breaches in the State party's obligations under article 2 (a) of the Optional Protocol. The Committee is also concerned about the prevalence of early and forced marriages, which in the case of « Dhan-Khaane », parents receive money for the solemnization of the marriage of their children, which amounts to sale of children.
28. The Committee urges the State party to take as a matter of urgency, all necessary measures to eradicate all practices harmful to the physical and psychological well-being of children and which constitute forms of sale of children. The Committee also urges the State party to take active measures to ensure an effective implementation of laws prohibiting child marriage, including through massive awareness-raising measures as ordered by the Supreme Court of Nepal in the case *Sapana Pradhan Malla and others v. Government of Nepal* of 2006.

VI. Prohibition of the sale of children, child prostitution and child pornography and related matters (arts. 3, 4 (paras 2 and 3) and 5-7)

Existing criminal or penal laws and regulations

29. The Committee welcomes the commitment made by the State party's delegation to ensure full compliance of its legislation with the provisions of the Optional Protocol. The Committee however notes

with concern that despite the incorporation of some of the provisions of the Optional Protocol into national laws, domestic legislation is still not fully in compliance with all of them. In particular, the Committee notes with concern that:

- (a) The Country Code does not cover all offences under the Optional Protocol;
 - (b) All forms of sale of children defined in article 3 of the Optional Protocol have not been criminalized;
 - (c) There is a lack of specific legal provisions that define and prohibit child prostitution or punish the act of procuring and providing a child for prostitution;
 - (d) Child pornography is not specifically addressed in any laws of the State party including the Electronic Transaction and Digital Signature Act-Ordinance also known “Cyber Law”.
30. The Committee urges the State party to revise and bring its Criminal Code into full compliance with articles 2 and 3 of the Optional Protocol and ensure that all children under the age of 18 are fully protected by the Optional Protocol. In particular, the State party should ensure that the following acts are criminalized:
- (a) The sale of children by offering, delivering or accepting, by whatever means, a child for the purpose of sexual exploitation, transfer of organs of the child for profit, or engagement of the child in forced labour or by improperly inducing consent, as an intermediary, for the adoption of a child in violation of the applicable legal instrument on adoption;
 - (b) Offering, obtaining, procuring or providing a child for child prostitution;
 - (c) Producing, distributing, disseminating, importing, exporting, offering, selling or possessing child pornography;
 - (d) An attempt to commit any of these acts and complicity or participation in any of these acts;
 - (e) The production and dissemination of material advertising any of these acts.

31. The Committee expresses serious concern that child victims of sexual exploitation still risk being arrested for disturbing public order and safety in accordance with provisions of the 1970 Public Offences and Control Act.
32. The Committee urges the State party to repeal the provisions of the 1970 Public Offences and Control Act which are used to arrest and prosecute child victims and ensure that no child victim of any of the crimes under the Optional Protocol be criminalized.
33. The Committee notes with appreciation the State party's efforts to combat trafficking, in particular the establishment of the National Committee and district committees to support trafficking prevention and response efforts. The Committee is however deeply concerned that thousands of children are trafficked every year within and outside the country mainly for the purpose of sexual and labour exploitation, but also for use in circuses, forced begging, forced marriage, slavery and for the sale of organs and that trafficking of children is on the rise. In this regard, the Committee is concerned that the implementation of the Human Trafficking and Transportation (Control) Act of 2007 has been ineffective, as noted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW/C/NLP/CO/4-5, para. 21).
34. The Committee urges the State party to ensure effective enforcement of its legislation and in particular to promptly establish an effective system to detect and dismantle brothels and other places where child prostitution takes place. The Committee also urges the State party to complete the establishment of district-level anti-trafficking committees and initiate the establishment of committees at the Village Development Committee level, possibly by utilizing existing structures and provide anti-trafficking bodies, including the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children with the necessary human, financial and technical resources to effectively carry out their role. The Committee further urges the State party to ratify the Palermo Protocol.

Jurisdiction and extradition

35. The Committee expresses concern that the State party's legislation remains unclear concerning the establishment of extraterritorial

jurisdiction over all the offences under the Optional Protocol and the possibility of extradition of persons who committed offences addressed in the Optional Protocol.

36. The Committee urges the State party to ensure that its domestic legislation enables it to establish and exercise extraterritorial jurisdiction over all crimes covered by the Optional Protocol. The Committee also recommends that in the absence of bilateral agreement, the State party use article 5 of the Optional Protocol as a legal basis for extradition.

Prosecution of offences under the Optional Protocol

37. The Committee notes with deep concern that although thousands of children are involved in prostitution in the State party, especially in the “cabin restaurants”, the dance bars and the massage parlours of the Kathmandu Valley and in the major cities of the State party, limited measures have been taken to rescue them from those prostitution places. The Committee is particularly concerned that:

- (a) The revised version of the Children’s Act currently under review still fails to define procedures and mechanisms for the identification, reporting, referral, investigation, treatment and coordination of cases of children victims of sale of children, child prostitution and child pornography;
- (b) The Nepal Police lack adequate infrastructure, capacity and power to investigate complaints lodged;
- (c) Cases of child trafficking are highly underreported due mainly to widespread lack of confidence and trust in law enforcement and judicial authorities who in many cases discourage citizens from reporting cases and encourage disputants to resolve cases privately;
- (d) Impunity remains pervasive in the context of trafficking-related investigations and often results from high levels of corruption among officials.

38. The Committee urges the State party to strengthen the presence and capacity of law enforcement authorities to detect offences under the Optional Protocol, arrest perpetrators and bring them to justice. The Committee also urges the State party to:

- (a) Set clear procedures in the revised Children's Act and establish mechanisms for the identification, reporting, referral, investigation, treatment and coordination of cases of child victims of sale of children, child prostitution and child pornography;
- (b) Take all the necessary measures to ensure that children and parents are not encouraged to solve cases privately and that perpetrators of offences under the Optional Protocol are brought to justice;
- (c) Adopt a zero tolerance approach towards cases where authorities may be directly involved in cases of sale of children, child prostitution and child pornography and address vigorously the issue of corruption and impunity as a matter of priority.

VII. Protection of the rights of child victims (arts. 8 and 9, paras. 3 and 4)

Measures adopted to protect the rights of child victims of offences prohibited under the Optional Protocol

39. While noting the establishment of Women and Children Service Centres (WCSC) within police stations in 23 districts, the Committee notes with concern that these centres lack the necessary resources to adequately protect children and their families before, during and after the criminal justice process. The Committee is particularly concerned that:
- (a) Law enforcement authorities do not systematically utilize child-sensitive investigation procedures, including in-camera investigations;
 - (b) Protection of the privacy and safety of child victims are not ensured and despite existing prohibitions, the media publish the child victim's picture;
 - (c) Child victims are not provided with free legal aid or with the support of child psychologist and social workers during the criminal justice process;
 - (d) Child witnesses who agree to testify do not receive special protection measures and are insufficiently protected from the risk of retaliation from offenders against whom they have provided

evidence.

40. The Committee urges the State party to adopt appropriate measures to protect the rights and interests of child victims of the practices prohibited under the Optional Protocol at all stages of the criminal justice process. In particular, the Committee urges the State party to ensure that:
- (a) Women and Children Service Centres are made available in all districts and that they utilize child-sensitive investigation procedures, including special interview rooms designed for children and child-sensitive methods of questioning;
 - (b) A guardian is appointed to guide and accompany child victims throughout the entire process until a durable solution in the best interests of the child has been identified and implemented;
 - (c) Child victims are treated sensitively throughout investigation and trial process and that protection of their privacy is respected;
 - (d) Child victims are provided with free legal aid and with the support of child psychologists and social workers during the criminal justice process;
 - (e) During the investigation, prosecution and hearings, direct contact between the child and the defendant is avoided and provide for every human, technical and financial resources to ensure the active usage of in-camera investigations;
 - (f) Legal and practical measures are taken to guarantee the adequate and sufficient protection of child witnesses from retaliation.

Recovery and reintegration of victims

41. The Committee while noting the establishment of rehabilitation and emergency centres for child victims of trafficking, expresses concern that the lack of clear procedures and standards for the care and protection of child victims – including the provision of psychosocial support, case assessment based on the ‘best interests’ determination, temporary and durable solutions, and follow-up until the child reaches the age of majority puts children at further risk. The Committee is particularly concerned that:
- (a) Despite the establishment of some rehabilitation centres and emergency

shelters for child victims of trafficking, child-centred services remain largely unavailable and their expansion and improvement is limited due to budget constraints;

- (b) Legislation does not establish any right for child victims to receive free-of-cost medical treatment, mental health and other care;
- (c) Reparation is only available for victims of trafficking.

42. The Committee urges the State party to take all the appropriate measures for the physical and psychological recovery and social reintegration of child victims of offences under the Optional Protocol and ensure that those measures take place in an environment which fosters the self-respect and dignity of the child. In particular, the Committee urges the State party to:

- (a) Take every necessary measure to facilitate and increase access to child-centred services, particularly for children living in remote areas and increase the budget allocated to these services to ensure that they are sufficiently and adequately equipped;
- (b) Adopt clear measures guiding the rescue, repatriation, rehabilitation and reintegration of child victims and establish by law the right of child victims to receive free-of-cost medical treatment, mental health and other care;
- (c) Ensure that all child victims of the offences covered by the Optional Protocol are provided with access to adequate procedures to seek compensation, without discrimination, in accordance with article 9, paragraph 4 of the Optional Protocol.

VIII. International assistance and cooperation

43. In light of article 10, paragraph 1, of the Optional Protocol, the Committee encourages the State party to continue to strengthen international cooperation through multilateral, regional and bilateral arrangements, especially with neighbouring countries, including by strengthening procedures and mechanisms to coordinate the implementation of such arrangements, with a view to improving prevention, detection, investigation, prosecution and punishment of those responsible for any of the offences covered under the Optional Protocol. In this respect, the Committee encourages the State party

to implement the South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC) Convention on Regional Provisions on Child and the Convention on Preventing and Combating Trafficking in Women and Children for Prostitution.

44. The Committee encourages the State party to continue its cooperation with United Nations agencies and programmes, and with non-governmental organizations in developing and implementing measures aimed at the effective implementation of the Optional Protocol.

IX. Follow-up and dissemination

45. The Committee recommends that the State party take all appropriate measures to ensure full implementation of the present recommendations, *inter alia*, by transmitting them to the Head of State, the Supreme Court, Parliament, relevant ministries and local authorities for appropriate consideration and further.
46. The Committee further recommends that the second periodic report and written replies submitted by the State party and related recommendations (concluding observations) adopted be made widely available, including (but not exclusively) through the Internet, to the public at large, civil society organizations, youth groups, professional groups and children, in order to generate debate and awareness of the Optional Protocol, its implementation and monitoring.

X. Next report

47. In accordance with article 12, paragraph 2, the Committee requests the State party to include further information on the implementation of the Optional Protocol and the present concluding observations in its next periodic report under the Convention on the Rights of the Child, in accordance with article 44 of the Convention which is overdue since 13 March 2010. The Committee also invites the State party to submit its initial reports under the Optional Protocol to the Convention on the involvement of children in armed conflict, due on 2 March 2009, as soon as possible. _____

